



**OLTU BEŞERİ VE SOSYAL  
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Oltu Journal of Faculty of  
Humanities and Social Sciences

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

**OLTU BEŞERİ VE  
SOSYAL BİLİMLER  
FAKÜLTESİ  
DERGİSİ**

**OLTU JOURNAL OF  
FACULTY OF  
HUMANITIES AND  
SOCIAL SCIENCES**

ISSN 2757-6841

Temmuz/July 2021

Cilt/Volume 02

Sayı/Issue 02



OLTU BEŞERİ VE SOSYAL  
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ  
Oltu Journal of Faculty of  
Humanities and Social Sciences

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY  
OLTU BEŞERİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ  
OLTU JOURNAL OF FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

# OLTU BEŞERİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Oltu Journal of Faculty of Humanities and Social Sciences

ISSN: 2757-6841

Yıl/Year: 2021, Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 2

**Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, eleştirel bakış açısıyla kaleme alınmış, uygun araştırma yöntemleriyle incelenmiş, tarafsız bir şekilde yorumlanmış ve sonuçları itibarıyla gelecek çalışmalara ve uygulamacılara teorik ve pratik sonuçlar sunan çalışmalara yer vermeyi amaç edinmiştir.

**Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalar yayımlayan uluslararası ve hakemli bir bilimsel dergidir. Dergide, beşeri ve sosyal bilimler alanlarına yönelik makaleler, araştırma, derleme makale ve kitap incelemelerine yer verilmektedir.

**Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Temmuz ve Ocak ayları olmak üzere yılda iki kez, elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergimiz Asos Indeks ve Academic Resource Index indekslerinde taranmakta olup, diğer indekslere başvuru süreci devam etmektedir.

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The contents in the articles cannot be used without citation.

Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi © 2020



OLTU BEŞERİ VE SOSYAL  
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ  
Oltu Journal of Faculty of  
Humanities and Social Sciences

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

OLTU BEŞERİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ  
OLTU JOURNAL OF FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

*Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler  
Fakültesi Dergisi*

*Cilt/Vol.: 2, Sayı/Is.:2  
Yıl/Year: 2021*

ASOS  
indeks

ASOS INDEX



ResearchBib Index



INTERNATIONAL INSTITUTE OF ORGANIZED RESEARCH (I2OR)



## **EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF**

**Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ**  
*Atatürk Üniversitesi*  
huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr

## **EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS**

Arş. Gör. Abdullah Yiğit GÜNGÖR

Arş. Gör. Mehmet GÖZEL

Arş. Gör. Muhammet KUTLU

## **WEB SİTESİ / WEBSITE**

[www.dergipark.org.tr/tr/pub/oltu](http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/oltu)



# Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi

Cilt/Vol.: 2, Sayı/Is.:2  
Yıl/Year: 2021

## BİLİM KURULU / SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. Aslan GÜLCÜ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ali UTKU	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet UZUN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ahmet AYIK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Durmuş KILIÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Güven DELİCE	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Güven MURAT	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Hasan TUTAR	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Köksal ALVER	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muammer DEMİREL	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muammer ŞİMŞEK	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Muhsin HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ	OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Naci İSPİR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. N. Hikmet POLAT	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Soner TASLAK	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Tuncay CEYLAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yasin SOYLU	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yusuf AKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Yahya FİDAN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Zekerya AKKUŞ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Adem POLAT	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ahmet YAYLA	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Hakkı AKTAŞ	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Hamza Yaşar OCAK	KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. İbrahim SARITAŞ	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ömer KARAOĞLU	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Sema POLATCI	TOKAT GAZİ OSMAN PAŞA ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Tevfik İŞLEYEN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra KARAKUŞ UMAR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Fırat ALTINKAYNAK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZDEMİR BAKİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Lokman CERRAH	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BİLEN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Rafet BEYAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Tuba ÖZKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAŞERER BERBER	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ



# *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*

*Cilt/Vol.: 2, Sayı/Is.:2  
Yıl/Year: 2021*

## **CİLT 2 SAYI 2 HAKEMLERİ**

### REFEREES OF VOLUME 2 ISSUE 2

Prof. Dr. Adem ŞAHİN	TOBB EKO. VE TEKN. ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Bener GÜNGÖR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Ömer ÖZÇİÇEK	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gürkan ERGEN	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. İbrahim YALÇIN	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. İlkay KARADUMAN	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mustafa BOSTANCI	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Müşerref YARDIM	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Sema POLATCI	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yavuz TOPKAYA	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Çetin YILMAZ	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ESEN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar YALÇINKAYA	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehlika KOCABAŞ AKAY	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKYOL	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Melih COŞGUN	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İsmail BAĞDATLI	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Osman YALAP	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Özen AKÇAKANAT	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Salim İBİŞ	İSTANBUL GALATA ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ŞENGEL	SAKARYA UYGULAMALI BİL. ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ANTER	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
Öğr. Gör. Dr. Bahattin ERDEN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ



**İÇİNDEKİLER / CONTENTS**

<b>Makale Başlığı / Article Name</b>	<b>Sayfa / Page</b>
<b>Araştırma Makaleleri / Research Article</b>	
<b>1 Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Türkiye'deki Mobil İletişim Şirketlerinin Değişiminin İncelenmesi</b> <i>Examining Change of Mobile Communication Companies in Turkey in the Context of New Institutional Theory</i> <b>Ali Davut ALKAN</b>	<b>173-199</b>
<b>2 Türkiye'de Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Gri İlişkisel Analizi ile Performansının Değerlendirilmesi</b> <i>Performance Evaluation of Non-Life Insurance Companies Operating in Turkey through Grey Relational Analysis</i> <b>Sevil DİNLER</b>	<b>200-212</b>
<b>3 G7 Ülkelerinde Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi</b> <i>The Relationship between Openness and Inflation in G7 Countries</i> <b>Muhyettin ERDEMLİ &amp; Tuba DİREKÇİ</b>	<b>213-236</b>
<b>4 Covid-19 Pandemi Sürecinde Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesine Yönelik Bir Çalışma: Ağrı İbrahim Çeçen ve Bitlis Eren Üniversitesinde Bir Araştırma</b> <i>A Study on Accounting Courses through Distance Education during Covid-19 Pandemic Process: A Research at Ağrı İbrahim Çeçen and Bitlis Eren University</i> <b>Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI &amp; Melik YOLCI</b>	<b>237-257</b>
<b>5 Göç-Kültür Etkileşiminde Kadının Rolü: Mutfak Kültürü Bağlamında Bir Araştırma</b> <i>The Role of Women in Migration-Culture Interaction: A Research in the Context of Culinary Culture</i> <b>Merve IŞKIN</b>	<b>258-274</b>
<b>6 İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi</b> <i>Value Education in Primary School Life Science Textbooks</i> <b>Filiz HATAY UÇAR &amp; Sevda ÇETİNKAYA</b>	<b>275-291</b>
<b>7 Son Devir Osmanlı Medreselerinde Islahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi</b> <i>Reform Studies and Fiqh Education in Last Period Ottoman Madrasas</i> <b>Abdullah AKIN</b>	<b>292-316</b>



*Başvuru Tarihi: 31.12.2020*  
*Kabul Tarihi: 19.04.2021*

*Araştırma Makalesi / Research Article*

## **Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Türkiye'deki Mobil İletişim Şirketlerinin Değişiminin İncelenmesi**

Ali Davut ALKAN<sup>1</sup>

### **Öz**

*Türkiye'de faaliyet gösteren üç mobil iletişim şirketinin tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve dönüşüm, mobil iletişim şirketlerinin değişimine neden olan unsurlar ana başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Zorlayıcı unsurlar başlığı altında Türkiye'nin beş yıllık kalkınma planları kapsamında mobil iletişim alanındaki gelişmeleri ve geleceğe yönelik öngörülerini ortaya konmuştur. Öykünmecilik unsurlar başlığı altında Türkiye'de ve dünyada mobil iletişim şirketlerinin toplumda görünür olmaya ve meşruiyet kazanmaya çalıştığı alanlara değinilmiş ve sosyal sorumluluk projeleri hakkında bilgi verilmiştir. Normatif unsurlar başlığı altında Türkiye'de mobil iletişim şirketlerinin kontrol ve denetimi süreci hakkında bilgi verilmiştir. Mobil iletişim şirketlerinin çevreyi ve toplumu dönüştürdüğü veya dönüştürme potansiyeli olduğu değerlendirilen alanlar açıklanmaya çalışılmış ve gelecekte yaşanması muhtemel değişimlere değinilmiştir. Mobil iletişim şirketlerinin hem artarak çevreden etkilenmeye devam edecekleri, hem de faaliyet gösterdikleri çevrede ve toplumda köklü değişikliklere yol açabilecek potansiyelini sürdüreceği, yüksek kalitede, az rakıplı bir pazarda, düşük fiyatlı ve kesintisiz hizmet sunsalar bile teknik verimlilik kadar meşruiyet kazanmaktan da vazgeçemeyecekleri değerlendirilmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Yeni Kurumsal Kuram, Mobil İletişim Şirketleri, Meşruiyet.*

## ***Examining Change of Mobile Communication Companies in Turkey in the Context of New Institutional Theory***

### **Abstract**

*Three mobile communication companies which are operating in Turkey in the historical process of change and transformation experienced, the factors causing the change of mobile communication companies are evaluated under main headings. Under the compelling factors heading, Turkey's five-year development plans and developments in the field of mobile communications within the scope of future predictions has been demonstrated. Under the title mimetic elements in Turkey and it has been referred to the area as being visible in the community trying to gain legitimacy in the world of mobile mobile communication companies and in particular given information about the social responsibility projects. Normative elements of the mobile communication companies in Turkey under control and supervision are given information about the process. Areas that are considered to transform or have the potential to transform the environment and society by mobile communication companies are tried to be explained and possible changes in the future are mentioned. It is evaluated that mobile communication companies will continue to be affected by the environment increasingly and that they will continue to have the potential to cause radical changes in the environment and society in which they operate and they will not give up legitimacy as much as technical efficiency even if they offer low-priced and uninterrupted service in a high quality less competitive market.*

**Keywords:** *New Institutional Theory, Mobile Communication Operators, Legitimacy.*

<sup>1</sup> Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Özel Güvenlik ve Koruma Programı, alidavutalkan@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9463-8683>



## **Giriş**

Örgütler, çağımızın eşsiz teknolojik imkânlarına sahip olmalarına rağmen faaliyet gösterdikleri alandaki diğer örgütlerle neden benzeşmektedirler? Üstelik pazar olanakları bu kadar genişlemişken örgütlerin bunu yapması nasıl açıklanabilir? Bu benzeşme örgütlerin istekleri dâhilinde mi? yoksa fakında olmadan mı gerçekleşmektedir? Bu değişime örgütleri mecbur bırakan faktörler nelerdir? Bu soruların cevabı, Türkiye'de faaliyet gösteren mobil iletişim şirketleri özelinde, zaman içindeki değişimleri yeni kurumsal kuram bağlamında incelenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye'deki mobil iletişim şirketlerinin zaman içinde çevrelerine uyumu ve bu uyuma sebep olan unsurlar ana başlıklar halinde incelenerek geleceğe yönelik bir öngörü de oluşturulabilecektir. Araştırmanın amacı, Türkiye'de 2020 yılı itibariyle faaliyet gösteren üç mobil iletişim şirketinin zaman içinde çevreye bağlı olarak yaşadığı dönüşümü ve mobil iletişim şirketlerinin toplumda neden olduğu değişimleri açıklamaktır.

Kurumsal çevrenin mobil iletişim şirketleri üzerindeki etkileri, zorlayıcı, normatif ve öykünmecî unsurlar başlıkları altında incelenmiştir. Her başlık altında ilgili başlık kapsamına giren önemli konular belirtilmiştir. Zorlayıcı unsurlar başlığı altında Türkiye'de kamunun gelecek faaliyetlerini planlaması ve öngörülerini içermesi bakımından önemli olan beş yıllık kalkınma planları da incelemeye dâhil edilmiştir. Mobil iletişim şirketlerinin çevreye ve topluma etkileri başlığı altında, söz konusu şirketlerin hizmetlerindeki kalite artışı, fiyat düşüşü, iletişim hızının artışı vb. unsurların ortaya çıkardığı değişimler açıklanmaya çalışılacaktır.

## **1. Yeni Kurumsal Kuram ve Kurumsallaşma**

Bilimsel yönetim yaklaşımından günümüze, örgütlerde uygulanan yönetim teknik ve yaklaşımları ile bunların örgütlere ele alma şekilleri çok süratli bir değişim göstermiş, birbirlerini takiben popüler hale gelen uygulamaların takip edilmesi dahi zorlaşmıştır (Erel, 2002: 235). Perrow (1986: 164-166)'a göre eski kurumsal kuram, örgütlerin analizine üç noktada önemli katkı sağlamaktadır. Bu üç nokta; örgütleri bütüncül bir bakışla ele alması, örgütlerin sadece bir araç değil başlı başına bir varlık olarak değerlendirilmesine yönelik düşünceleri geliştirmesi, örgütsel yapı ve süreçlerin oluşumunda çevresel koşullara uyumun önemine vurgu yapmasıdır (Özen, 2020: 251). Yeni kurumsal kuram ise 1960 ve 1970'lerde etkili olan davranışsal yaklaşıma tepki olarak doğmuştur. Yeni kurumsalcılık şemsiyesi altında yer alan; rasyonel tercih, sosyolojik, tarihsel ve söylemsel kurumsalcılık

yaklaşımlarının tamamı, kurumların politik ve sosyal neticeler üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmaktadır (Dibo, 2019: 29).

Yeni kurumsal kuramı diğer disiplinlerdeki kurumsal yaklaşımlardan ayıran özellikler;

- a. Sektör, ulus ve uluslararası düzeyde örgüt yapısı ve süreçlerini incelemesi,
- b. Kurumları bireysel tercihlerden bağımsız, tarihi ve kültürel bağlama yerleşik kolektif çıktılar olarak ele alması ve ussal seçim dâhil insan davranışlarını meşru eylemi şekillendiren bu kurumların bir yansıması olarak tanımlaması,
- c. Kurumsallaşmış düzenlemelerin seçenekleri sınırlaması nedeniyle sürekliliğinin söz konusu olduğunu ancak makro düzeydeki değişimlere tepki olarak dramatik bir biçimde değişebileceğini kabul etmesidir (Özen, 2020: 285).

Özen (2020: 240-241) yeni kurumsal kuramın temel tezini, örgütlerin yapısal ve süreç içindeki özelliklerinin, örgütlerin içinde bulunduğu kurumsal çevreye uyumları neticesinde şekillenmesi olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda, örgütlerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için sadece teknik anlamda verimlilikleri yeterli olmamakta, hayatını sürdürdüğü çevredeki kurumlara uyum göstererek kendi konumlarını meşru hale getirmeleri gerekmektedir. Kazanılan meşruiyetin kaybedilmesi ise başka bir boyutu oluşturmaktadır. Çözülme, kurumsallaşmış bir örgütsel uygulamanın meşruiyetinin aşılması veya kesintiye uğraması olarak tanımlanabilir. Örgütlerde ve örgütsel alanlarda çözülme, işlevsel, politik, ya da sosyal baskılar olduğu durumlarda, kurumsal hale gelmiş olan örgüt uygulamalarının meşruiyeti aşmaktadır (Çakar ve Danışman, 2017: 273). Yeni kurumsal kuram, işletmelerin çevrelerinden neden ve nasıl etkilendiklerini açıklamaya çalışan, işletmenin pazarlarında işletmeye farklı baskılar uygulayan kurumları ele alan bir örgütsel yaklaşımdır (Apaydın, 2009: 19).

Örgütsel olguların sadece ekonomik değil özünde sosyolojik özellikler barındırdığını, örgüt davranışlarında yaşadığı kurumsal çevrenin şekillendirici bir rol oynadığını ve belki de en önemlisi örgütsel yaşamda meşruluk kavramına dikkat çekmiştir (Yıldırım, 2018: 99). Kurumsal alanda toplumsal olarak inşa edilen normlar, inanışlar ve kaideler, aynı örgütsel alanda faaliyet gösteren örgütlerin çeşitli seviyelerde anlayış ve etkilerini de kapsayan çekişmeler ve bazı durumlarda devlet müdahalesi hep beraber varlığını idame ettirmektedir (Çakar ve Danışman, 2017: 279).

Yıldırım (2018: 99), yeni kurumsal kuram çerçevesinde çevreyi, örgütleri verimli ve etkin bir faaliyet göstermeye yönlendiren teknik ve ekonomik bir çevre olarak değil, örgütün kendini meşrulaştırması gereken kurumsal bir çevre özelliğinde bir çevre olarak tanımlamıştır. Çobanoğlu (2015: 10), örgütler üzerinde etkili olan kurumların örgütleri eş biçimli yapılar haline dönüştürdüğünü ve böylelikle örgütlerin meşruiyetlerini sağlamak için söz konusu kurumları kabul ederek kurumsallaştıklarını, kurumsallaşamayan örgütlerin yaşamlarını sürdürdüğü çevreye uyum sağlayamamalarının örgütlerin sonu anlamına geldiğini vurgulamaktadır. İşletmeler, rekabette üstün konumda olmak, çevrelerinde yaşanan değişim ve gelişime daha duyarlı hale gelmek, geleceğe yönelik hedeflerini gerçekleştirebilmek ve belki de en önemlisi hayatlarını idame ettirebilmek maksadıyla, çatısı altında faaliyetlerini sürdürdükleri kurumsal çevre kaynaklı baskıları dikkate alarak karar vermek durumundadır (Sesliokuyucu, 2012: 75). Saylam ve Leblebici (2017: 102-103), kurumların değişiminde, oluşumunda, varlıklarını devam ettirmede ve meşruluklarını kaybetmelerinde yeni kurumsal kuramda aktör konumunda olan örgütlerin tek başına belirleyici olarak kabul edilmesinin yanlış olduğuna değinmektedir.

Yeni kurumsal kuram, sosyolojik bir yaklaşım özelliği taşımaktadır. Kurum; toplumda organize olmuş, yerleşik hale gelmiş, kabul görmüş, kuralları belirlenmiş sosyal ilişkiler düzeni ve topluluğunu tanımlamaktadır. Kurumlaşma, bir bakıma nispi bir özelliktir. Kurumlaşma yaklaşımı, belirli bir çevrede faaliyet yürütmekte olan organizasyonların yapıları ve işleyiş özellikleri ile içinde faaliyet gösterdikleri çevrenin özellikleri arasında zaman içinde bir paralellik ve benzeşme olacağını varsaymaktadır, Kurumlaşma olayının dış çevre ile bu kadar yakın ilişki içinde olması nedeniyle, kurumlaşma yaklaşımı ile ekoloji yaklaşımı arasındaki sınır kaybolmaya yüz tutmaktadır. İşletmecilikte kurumsallaşma, işletmelerde sistem oluşturmakla başlamaktadır (Koçel, 2014: 421-422). Özen (2020: 250)'e göre kurumsallaşmanın en anlamlı tarafı, örgütsel yapı ve faaliyetlerin, verimlilik kaygısı temelli teknik gerekliliklerin ötesinde bir değer kazanmasına yaptığı katkıdır. Kurumsallaşmaya giden yolu açan kurumsal anlayış, bu anlayışın kurumsal girişimcilere sağladığı imkân ve kurumsal girişimcinin kurumsal mantıkla uyumlu kişisel eğilimleri birbirleriyle etkileşime girerek, hem kurumsal mantığın yaşam süresini uzatmakta hem de kurumsallaşma sürecinin özgün bir biçim kazanmasına sebep olmaktadır (Tayşir, 2014: 70). Kurumsal kurama göre kurumsallaşma, genel olarak belirli bir alanda bir örgütün nasıl olması gerektiği ile ilgili alışılmış uygulama ve düşüncelerin yaygınlaşmasıdır. Böylelikle, genel kabul görmüş (alışılmış) uygulamaların hayata geçirilmesi örgütlerde yaygınlaşmakta

---

ve örgütler birbirlerine benzer şekiller olarak eş biçimli hale gelmektedirler (Çakar ve Danışman, 2017: 270).

Kurumsal kuramla ilgili uygulamalı çalışmalar kurumları açıklamak için izledikleri yaklaşımlara göre sınıflandırılmaktadır. Bunlar varyans (farklılık) ve süreç yaklaşımlarıdır. Varyans (farklılık) yaklaşımı izlenen çalışmalar, temelde gözlenen örgütsel olgunun nedenlerine odaklanmaktadır. Süreç yaklaşımının izlendiği çalışmalarda ise söz konusu etkinin nasıl oluştuğuna odaklanılmaktadır. Varyans çalışmaları, genellikle bağımlı değişken olarak ele aldığı örgütler üzerinde, bağımsız değişken olarak ele aldıkları kurumların etkilerini nedensellik ilişkisi kurarak ve zaman etkisinden bağımsız şekilde incelemektedir. Süreç çalışmaları ise bu etkinin oluşum sürecini zaman boyutunda incelemektedir (Özen, 2020: 298).

Yeni kurumsal kuram alanındaki temel çalışma olarak kabul gören, Meyer ve Rowan'ın 1977 tarihli "Kurumsallaşmış Örgütler: Efsane ve Tören Olarak Biçimsel Yapı" isimli çalışmasının temel amacı, o dönemde hâkim konumda bulunan koşul bağımlılık yaklaşımının, örgütsel yapının yapılan işin yöntem ve teknolojisine bağlı olduğu şeklindeki varsayımını sınamaktır (Özen, 2020: 253). Yeni kurumsalcılık yaklaşımı, formel örgütsel yapıların sadece teknik gereksinimleri ve kaynak bağımlılığını yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda rasyonel mitler, eğitim sistemi ve meslekler yoluyla meşru hale getirilen bilgi, kamuoyu algısı ve hukuk gibi etmenleri de içeren kurumsal güçler tarafından şekillendirildiğini öne sürmektedir (Fidan, 2017: 4). Özen (2020: 244)'e göre kurumsalcı yaklaşım, insanların iktisadi, siyasi veya sosyal davranışlarını şekillendiren ve toplumsal düzenin sağlanmasına katkı sağlayan aygıtları görünür hale getirmektedir.

Yeni kurumsal kuram; "Örgütler neden birbirlerine bu kadar çok benzer?" sorusunun cevabını bulmaya odaklanmıştır. Kuram, örgütlerin ekonomik verimliliklerini azami seviyeye çıkarmak yerine, geniş kurumsal çevrede egemen olan uygulama ve yönelimleri benimseme eğilimi içinde olduklarını vurgulamaktadır (Keskin vd., 2016: 317). Yeni kurumsal kuram, kaynak bağımlılığı kuramının üzerinde durduğu örgütsel değişimlerin gerçekleşebilmesi için, hem yenilikçilik hem de uyumun sağlanmasında örgütlerin ilk harekete geçme aşamalarında mevcut kurumlardan istifade ettiklerini vurgulamaktadır (Meydan, 2017: 198). Yeni kurumsal kuramın örgüt açısından ele aldığı boyut, müşterek bir kurumsal çevreyi paylaşan örgütleri aktör kabul eden makro düzeyde bir örgütsel alandır ve örgütlerin neden bu kadar çok birbirlerine benzediklerine cevap aramaktadır (Yıldırım,

2018: 99). Özcan (2011: 321), kurumsal çevrenin, son elli yılda küreselleşme ve teknolojideki gelişme gibi iletişim ve etkileşimi artıran süreçlerin tüm dünyayı kapsayan bir çevre kavramı oluşturduğunu ve çevre genişledikçe, uluslararası örgüt ve aktör sayısı çoğaldıkça, kurumların bu geniş rasyonel çevre tarafından belirlendiğini belirtmiştir. Bilhassa küreselleşmeyle beraber sınırların ortadan kalkmasının, uluslararası kurumsal aktörleri müşterek rasyonel eylemin belirleyicisi haline getirdiğine değinmiştir.

Bireyler ve örgütler, çoklu kurumsal mantıklar arasındaki çelişkileri kullanarak toplumdaki kurumsal ilişkileri dönüştürebilmektedirler (Özen, 2020: 289). Meydan (2011: 25) yeni kurumsal kuram kapsamında örgütlerin birbirleri ile etkileşimleri neticesinde örgütsel alanda hâkim bir şekil ve kurumsal eş biçim ortaya çıktığını öne sürmektedir. Örgütsel alan, örgüt içindeki aktörlerin bünyesinde faaliyetlerini sürdürdüğü ortak bağlam özelliklerine ve birbirleriyle olan ilişkilerinin özelliklerine yönelik müşterek bir bilinç ortaya koymaları sonucu meydana gelen bir yapılanma süreci ile yani uygulamaya dayalı bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Erçek, 2004: 132).

Örgütler, faaliyetlerini yürüttükleri geniş kurumsal çevrede yaşamını sürdüren diğer örgütlerin uygulama ve teşkilatlanma biçimleri ile zaman içinde benzerlik göstermeye başlarlar ve bu yapıları benimserler. Bu benzeşme durumu kurumsal eş biçimlilik olarak isimlendirilmektedir (Keskin vd., 2016: 317). Öztürk vd. (2019: 47), kurumsal eş biçimlilikte örgütlerin benzeşmelerinde etkili olan unsurlardan birinin belirsizlikten kaçınmak için farklı alanlarda faaliyet gösteren örgütler arasında bile kurumsallaşmış ve başarılı örgütlerin uygulamalarının kullanılması olduğunu ve söz konusu uygulamayı kullanan örgütlerin de örgütsel çevreyle ilişkilerine bağlı olarak değişim gösterdiğini belirtmiştir. Belirsizlik ortamının bilhassa enerji, bankacılık, sağlık gibi farklı faaliyet alanlarındaki örgütleri şekillendirdiğine değinmiştir. Teknolojideki hızlı gelişim aynı zamanda dünyadaki konjonktürel yapıları ve buna bağlı olarak kurumsal çevreleri de hızla değiştirmekte ve dönüştürmektedir (Akkuzu, 2008: 119).

Bu noktada örgütlerin aynı kurumsal çevrede faaliyet gösterdikleri diğer örgütler tarafından örnek alınması özelliği sebebiyle örgütleri tamamen edilgenlikten çıkararak yaşamını sürdürdüğü kurumsal çevreyi değiştirmeye muktedir aktörler olarak tanımlamıştır. Keskin vd., (2016: 319), örgütlerin çevreleri üzerindeki bu etkisini kurumsal girişimcilik olarak isimlendirmiştir. Özen (2020: 241), örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için yalnız teknik manada verimli olmalarının yeterli olmayacağını, çevrelerindeki kurumlara uyum sağlamak suretiyle örgütlerin meşruiyet kazanmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Örgütün bir parçasının kurumsal hale gelmesinin diğer parçaları da meşrulaştırmasına meşruiyetin bulaşıcılığı denilmektedir (Özen, 2020: 277). Keskin vd., (2016: 317), örgütsel yapı ve süreçlerin, etkinlik, verimlilik veya performans gibi örgütsel çıktıları merkeze alarak değil, içinde yaşamını sürdürdüğü kurumsal çevrede kendiliklerinden anlam kazanıp kalıcılık edindiklerini ileri sürmektedir.

Yeni kurumsal kuram, örgütsel düzenleme ve uygulamaların kurumsal çevre ile uyumu sürecini kurumsal eş biçimlilik ile açıklamaktadır (Öztürk vd., 2019: 47). Başka bir deyişle, örgütlerin çevreye meşru görünmeyi, verimlilik ve kârlılığın önüne koyması sonucu birbirlerine benzemelerine kurumsal eş biçimlilik denilmektedir. Eş biçimlilik olarak da adlandırılan bu benzeşmenin temelinde örgütlerin meşruiyet kazanarak varlıklarını daha uzun süre sürdürme istekleri bulunmaktadır. Bolat ve Aytemiz Seymen (2006: 248-249), kurumsal çevrenin, örgütlerin yapı ve işleyişini biçimlendiren ve kendisine benzeten bir perspektif sunduğunu, örgütlerin de bu perspektife bağlı kalarak kurumsal çevrenin kendilerine verebileceği meşruluğu elde etmeye çalıştığını belirtmiştir. Burada bahsi geçen meşruluk, kurumsal çevreyi oluşturan bileşenlerden değer ve kabul görme, destek ve olumlu bir imaj elde etme şeklinde özetlenmiştir.

Kurumsallaşmanın muhtemelen en anlamlı tarafı, örgütsel yapı ve faaliyetlerin teknik şartların ötesinde değer kazanmasıdır (Özen, 2020: 250). Yeni kurumsalcılık yaklaşımı, kurumsal eş biçimlilik kavramına ortaya koyarak, örgütlerin taklit ederek, zorla ve normatif baskıların dayatması yollarından biriyle gittikçe birbirlerine daha çok benzemeye başladıklarını öne sürmüştür (DiMaggio ve Powell, 1983: 150-154). Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerindeki pek çok işletme, küresel düzeyde başarıyı yakalamış Amerikan ve Japon işletmelerinin model, yapı ve uygulamalarını kendi çatıları altında uygulamaya koymaya çalışmaktadır (Çakar ve Danışman, 2017: 273). Saylam (2016: 10), yeni kurumsal kuramın örgütlerin meşruiyetinde bilişsel, normatif, sosyal ve politik unsurları öne aldığını, ancak özellikle bilişsel sürece vurgu yaptığını dikkat çekmiştir.

## **2. Yöntem**

Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma sosyal ya da beşeri bir probleme, bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Araştırma süreci; soruların ve işlem basamaklarının geliştirilmesi, genellikle katılımcıların kendi ortamlarından veri toplanması, özel durumlardan genel



temalara ulaşılarak tümevarımsal veri analizi yapılması ve araştırmacının verilerin anlamını yorumlama aşamalarını kapsamaktadır (Creswell, 2017: 4).

Çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması desenine uygun olarak tasarlanmıştır. Durum çalışmaları, özellikle değerlendirme süreçleri gibi birçok alanda kullanılan, araştırmacının bir durumu, sıklıkla bir programı, olayı, eylemi, süreci derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desenidir (Creswell, 2017: 4).

Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren mobil iletişim şirketlerinin faaliyetleri ilgili şirketlerin web adreslerinden ve diğer internet kaynaklarından toplanarak sınıflandırılmış ve yeni kurumsal kuram bağlamında ilgili unsur (zorlayıcı, öykünmecî ve normatif) kapsamında değerlendirilmiştir.

### **3. Türkiye’deki Mobil İletişim Şirketlerinin Faaliyetlerinin İncelenmesi**

Daha önce değinildiği gibi, örgütlerin kurumsal çevreye ve yapıya uygunluklarını veya başka bir deyişle meşruiyetlerini belirleyen faktörler; müşteriler, tedarikçiler, rakipler ile sosyal, ekonomik ve politik unsurlar son olarak teknoloji bileşenleridir. Söz konusu bileşenlerin birbirleriyle ve örgütle olan etkileşimleri değişiklikler göstermektedir (Öztürk vd., 2019: 47). Gittikçe artış gösteren teknolojik gelişmeler, zaman içerisinde toplumların yeni ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânlar sunarak, toplum için geçmişte düşünülmeyen ve gündeme gelmemiş ihtiyaçları kullanıma sunma potansiyeli taşımaktadır (Akkuzu, 2008: 120). Bu ihtiyaçlardan biri de yaklaşık son 30 yıllık dönemde dünyada kullanılan mobil iletişim hizmetleridir. Türkiye’de mobil iletişim, 1994 yılı Şubat ayında Turkcell’in hizmete girmesiyle başlamıştır. Turkcell, 27 Nisan 1998 tarihinde T.C. Ulaştırma Bakanlığı ile 25 yıllık GSM lisans anlaşması imzalamıştır (Turkcell, agis, 2020).

Örnek bir çalışma olarak Leblebici vd. (1991: 360), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde radyoculuk sektörünün kurumsal değişimini ele aldıkları çalışmalarında, örgütsel alandaki kurumsal hale gelmiş uygulamaların değişebilmesi için dışarıdan gelen bir etkiye gerek olmadığını, örgütsel alanın sahip olduğu özellikler marifetiyle bu uygulamaların değişebileceğini ve böylece çevrenin tek başına belirleyici olmayabileceğini öne sürmüşlerdir. Yeni kurumsal kuramın doğuşunda var olan kurumsal anlayış ikiliği (kurum olarak çevre ve kurum olarak örgüt yaklaşımları), kurama kendi kendini eleştirme ve geliştirme olanağı sağlamış görünmektedir (Özen, 2020: 270). Zucker (1987: 445), kurum olarak çevre ve kurum olarak örgüt yaklaşımlarının, kurumun motifine, kaynağına, mevkiine, çıktıklarına göre farklılaştığını belirtmiştir. Kurum olarak çevrenin, teknik

---

çevreden ayırma ve etkisizliğe yol açarken kurum olarak örgütün, istikrar ve alternatifler arasında etkin olanın seçimine katkı sağlayacağına değinmiştir.

Arslan (2019: 31), yeni kurumsal kuramı, kurumların nasıl oluştuğu ve değiştiğini göz ardı ederek, örgütsel eş biçimliliği ve meşruiyeti merkeze oturtmasının eleştirmiştir. Ancak Fidan (2017: 12), yeni kurumsal kuramın, kurumların ortaya çıkışına ve örgütsel dinamiklere dair geleneksel yaklaşımların yetersiz kaldığı alanlara ışık tuttuğunu iddia etmiştir. Yorozu (2017: 181), geleceğe yönelik bakış açısının eksikliğinin, yeni kurumsal kuramın zayıf taraflarında biri olduğuna dikkat çekmiştir.

Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde sırasıyla, öncelikle mobil iletişim şirketlerinin çevreden etkilenme durumları bazı örneklerle açıklanmaya çalışılacak, sonrasında mobil iletişim şirketlerinin çevreyi hangi alanlarda ve ölçüde değiştirme yeteneği olduğu üzerine kanıtlarıyla bazı örnekler verilecektir.

### **3.1. Kurumsal Çevrenin Mobil İletişim Şirketlerine Etkileri**

Günümüzde, örgütlerin yapısal değişimlerinde rekabet ve verimlilik ihtiyacı gittikçe daha da azalan oranda değişimin başlatıcısı olmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983: 147). Kurumsal değişim, içsel ve dışsal şartlara, dıştan gelen şoklara ve kurumsal anlayışa bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Kurumsallaşmadaki genel çevredeki değişim ve gelişim, örgüt üzerinde, devletin düzenlediği yasalarla siyasi açıdan veya pazar ve teknoloji şartlarındaki değişim açılarından gerçekleşebilir (Çakar ve Danışman, 2017: 269, 274).

Meydan (2011: 34), örgütlerin içinde faaliyet gösterdikleri kurumsal çevre, ülke, sektör ya da kültürün, örgütün ihtiyaçlarını değiştirebileceği ve bu sebeple de örgütlerin ittifaklara girme nedenlerinin farklılaşabileceğini öne sürmektedir.

#### **3.1.1. Zorlayıcı Unsurlar**

Modern örgütlerde yer alan pek çok konum, politika, program ve prosedür, toplum nezdindeki önemli kesimlerin görüşleri, eğitim yoluyla meşrulaştırılan bilgiler, kamuoyu ve yasalar tarafından pekiştirilmektedir (Özen, 2020: 255). DiMaggio ve Powell (1983: 158) politikacıların, çoğulculuk anlayışıyla programlarını belirlerken, bir bütün olarak örgütsel alanların yapısına etki etmesine dikkat etmelerini, kolay yoldan sadece bireysel örgütlere yönelik programlar oluşturmaktan kaçınmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Zorlayıcı unsurlar, genelde devlet gibi örgütsel alanın üzerinde bulunan kurumlardan gelen şekillendirici etkiler, normatif unsurlar daha ziyade meslek grupları ve meslek odaları

mesleki birleşim yapılarından gelen etkileri içermektedir. Kıyık Kıcırcı ve Tonus (2020: 205), devlet tekelindeki karar ve uygulamaların, yasalar ve denetleyici/düzenleyici kurumlar üzerinde, kurumsal değişim ve eş biçimlilik açısından etkili olduğunu belirtmiştir.

Tayşir (2014: 70), makro kurumsal teori kapsamında, alt seviyelerde örgütsel yapıların biçimlenmesinde, örgütün faaliyet yürüttüğü ülkenin devlet, finansal sistem, eğitim ve öğretim sistemi gibi ana müesseselerinin önemli rolüne vurgu yapmıştır. Ayrıca, kurumsallaşma sürecinde kurumsal girişimcilere uygun çevresel uygunluğu sağlayan ilk şartın, makro kurumsal çevrede ülkeye özgü şartlar olduğuna değinilmiştir.

Bu kapsamda Türkiye'de zorlayıcı eş biçimliliğe örnek olaylar;

- a. COVID-19 salgın dönemine başlatılan Biz Bize Yeteriz Türkiyem başış kampanyası kapsamında bütün mobil iletişim operatörleri kendi şebekelerinde 8119 numarasına müşterilerinden gönderilen her mesaj karşılığında 10 TL mahsup ederek kampanyaya aktarmıştır. Turkcell Teknoloji Araştırma ve Geliştirme A.Ş. 43.775.240 ₺, Türk Telekomünikasyon A.Ş. 40.000.000 ₺, Vodafone Dağıtım Servis ve İçerik 10.000.000 ₺, TT Mobil İletişim Hizmetleri A.Ş. 8.945.380 ₺, Vodafone Telekomünikasyon A.Ş. 5.232.290 ₺ tutarında söz konusu kampanyaya başışta bulunmuştur (Biz Bize Yeteriz Türkiyem, agis, 2020).
- b. Doğal afet olaylarında, afet yaşanan bölgede yaşayan halkın kullanımına, hükümetin önerisiyle ücretsiz bir miktar konuşma süresi ve internet kullanımı ücretsiz olarak tahsis edilmektedir.
- c. COVID-19 salgını sürecinde, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformunda, YÖK tarafından da üniversitelerin uzaktan eğitim platformlarında kullanılmak üzere bütün öğrencilere, bütün mobil iletişim şirketleri tarafından bir defaya mahsus 6 GB internet kullanım hakkı ücretsiz olarak tahsis edilmiştir.

Zorlayıcı unsurlar daha önce de belirtildiği gibi yasalar ve yasa koyucular tarafından belirlenen esaslara bağlı olarak kurumsallaşmanın gerçekleşmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu noktada, Türkiye'de beş yıllık kalkınma planları ile mobil iletişim sektörüne yönelik yapılan ve yapılması planlanan hukuki düzenlemeler bir çerçeve oluşturabilecektir. Beş yıllık kalkınma planları aynı zamanda mobil iletişim sektörüne yönelik en doğru veri ve istatistikleri içermesi bakımından da önemli bir kaynaktır.

İnternet servis sağlayıcı firmalar aracılığı ile oldukça zahmetsiz ve süratli tesis edilen bireysel ve kurumsal internet aboneliklerinin yaygınlaşması, söz konusu internet

bağlantılarının Wireless Fidelity (Wi-Fi) ile kablosuz olarak dağıtımı, kablosuz olarak internete erişimi, mobil iletişim şirketlerinin tekelden çıkarılmış ve toplumun tamamına yakınının internete erişmesine imkân sağlamıştır. Böylelikle, internet içermeyen ve sadece mobil iletişim amacıyla arama yapma içerikli paketler, müşterilere yeterli gelecek bir hal almıştır. Kaldı ki sadece Wi-Fi internet erişimi ve mobil bir cihazla anlık mesajlaşma uygulamaları kullanılarak, aradığımız kişide de internet bağlantısı olması koşuluyla sesli ve görüntülü görüşme yapılabilir hale gelmiştir. Bu durum, mobil iletişim şirketlerini fiyatlarında indirim yapmaya zorlamıştır.

Türkiye'deki mobil iletişim şirketlerinin durumu, beşer yıllık periyotlarla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 1990 yılından başlayarak kalkınma planları bazında bir değerlendirme yapılacaktır. Aşağıda, 1990 yılından itibaren, Türkiye'nin beş yıllık kalkınma planlarında mobil iletişim sektörüne yönelik öne çıkan düzenleme ve öngörüler sunulmuştur. Söz konusu hususları genel bir değerlendirme ile maddeler halinde sunmak gerekirse;

- a. Türkiye'de devlet eliyle mobil iletişim sektöründe rekabete dayalı ve hizmet kalitesini en üstte tutmaya yönelik adımların atıldığı her beş yıllık kalkınma planında görülmektedir.
- b. Özellikle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) yer alan, mobil iletişim devlet tekeline olması durumunun sonlandırılarak, özel şirketlerin katılımıyla sektörün serbestleşmesi oldukça önemlidir.
- c. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005), mobil iletişim şirketlerinin Avrupa Birliği standartlarına uyumunun öngörülmesi, Türkiye'de mobil iletişimin dünya standartlarını yakalamasına imkân sağlaması bakımından önemlidir. Anılan dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği başta olmak üzere yoğun bir etkileşim içinde olduğu bir dönemdir.
- d. 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında, Türkiye'de ilk defa mobil iletişim abone sayısının sabit telefon abone sayısını geçtiği belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde, numara taşıma ile ilgili mevzuat düzenlenerek rekabeti artıracak ve müşterilerin tercih değişimi kolaylaştırılmıştır. Bu dönemden beri Türkiye'de üç mobil iletişim şirketi faaliyet göstermektedir. Mobil iletişim abone sayısının istikrarlı bir şekilde devam ettiği belirtilmiştir.

- e. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2014-2018), 3G teknolojisine vurgu yapılmış ve söz konusu teknolojinin yaygınlaşmasıyla ilgili çalışmaların hızlandırılmasının önemi vurgulanmıştır.
- f. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2019-2023), 5G mobil iletişim teknolojisinin gelişim hızını yakalamak ve bu teknolojinin kullanımını yaygınlaştırmak için alınması gereken önlemlere değinilmiştir. Ayrıca mobil iletişim abone sayısının 2023 yılında neredeyse %100 seviyesine ulaşacağı öngörülmüştür. Planda dikkat çeken bir diğer nokta da 16-74 arası kadın kullanıcıların mobil internete erişim oranı 2018 yılında %65 seviyesindeyken bu oranın 2023 yılında %90 seviyesine ulaşacağını öngörülmesidir.

#### ***Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)***

1990-1994 yıllarını kapsayan ve 1989 yılında hazırlanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının 707. ve 708. maddelerinde, haberleşme alanındaki yeni teknolojilerin sağladığı hizmetlerin yaygınlaştırılması ve uydu teknolojisindeki gelişmelerin yakından takip edilerek, haberleşme hizmetlerinin her alanında uydu teknolojisinden istifade edebilme imkânlarının araştırılması öngörülmüştür (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 277). Bu plan kapsamında özel olarak mobil iletişim şirketlerine değinilmemiş, genel olarak uydu teknolojisindeki yeniliklere ayak uydurmak için gerekli altyapı ve hazırlıklara değinilmiştir. Zaten Türkiye’nin ilk mobil iletişim şirketi Turkcell 1994 yılında faaliyete geçmiştir.

#### ***Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)***

1996-2000 yıllarını kapsayan ve 1995 yılında hazırlanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, telekomünikasyon alanında devlet tekelinin devam ettiği vurgulanmıştır. Aynı planda, telekomünikasyon sektörünün serbestleştirilmesi ve kısmen özelleştirilmesi de öngörülmüştür. Telekomünikasyon hizmetlerinde devlet tekelinin kaldırılarak serbest rekabet ortamını sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler yapılması planlanmıştır. 1989 yılında 15.606 olan mobil telefon abone sayısı, 1994 yılında 172.800’e ve 1995 yılında 260.000’e ulaşmıştır. 2000 yılında ulaşılacağı tahmin edilen mobil telefon abone sayısı 1.120.000 olarak öngörülmüştür (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 152-154). Bu planda serbest rekabet ortamının oluşturulmasına yönelik düzenlemeler yapılmasının planlanması önemli bir gelişmedir. Bu tarihe kadar devlet tekelinde olan mobil iletişim piyasasının, özel şirketlerin de katılımıyla daha rekabetçi bir hal alması planlanmıştır. Bu

kapsamda temel yeteneği mobil iletişim teknolojileri olan işletmelerin Türkiye’de faaliyet göstermesinin, kurulmasının önü açılmıştır.

### ***Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)***

2001-2005 yıllarını kapsayan ve 2000 yılında hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planınının 1232. maddesinde, planın hazırlandığı 2000 yılının sonuna kadar mobil telefon abone sayısının 12 milyon rakamına ve yoğunluğun %17 düzeyine ulaşacağı öngörülmüştür. Aynı planın 1236. maddesinde, Telekomünikasyon Kanunu ile sektörde bağımsız bir düzenleyici otorite kurulması oldukça önemlidir. Bu yeni yapılanma kapsamında, Ulaştırma Bakanlığı genel politika ve lisans verme görevini üstlenirken düzenleyici otorite, verilen lisanslar ve sunulan bütün telekomünikasyon hizmetlerine yönelik teknik, idari ve mali işlemlerin yanı sıra denetim görevini de ifa edecektir. 1237. maddede, mobil telefon pazarında, 2000 yılı içinde 2 yeni lisans verildiği ve bu yolla rekabet ve hizmet kalitesinin artırılması hedeflendiği belirtilmiştir. Aynı raporun 1249. maddesinde, telekomünikasyon pazarının 2003 yılı sonunda tam rekabete açılacağı ve Türk Telekomünikasyon A.Ş.’nin Pazar koşullarında rekabet edebilmesi için bu tarihe kadar kamunun sahibi olduğu hisselerin azaltılması yönünde çalışmalar yapılması öngörülmüştür.

1251. maddede, tüketici taleplerinin mobil telekomünikasyon hizmetlerine kayması sonucu pazarda hızlı bir değişim ve gelişim yaşandığı ve maliyetlerin de düştüğü dikkate alınarak mobil telekomünikasyon hizmetlerine talebin giderek artacağı ve yakın gelecekte internet erişimi ve elektronik ticaret uygulamaları başta olmak üzere hemen tüm telekomünikasyon hizmetlerinin mobil sistemler üzerinden yürütüleceği ve mobil telekomünikasyon altyapısının artacağı öngörülmüştür. 1262. maddede, 2005 yılı sonu itibarıyla mobil telefon abone sayısının 30,5 milyona, abone yoğunluğunun ise %44 düzeyine ulaşacağı öngörülmüştür. 1268. maddede, telekomünikasyon alanında Avrupa Birliği’ne uyum kapsamında gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması planlanmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 128-130).

### ***Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)***

2007-2013 yıllarını kapsayan ve 2006 yılında hazırlanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planınının 175. maddesinde, mobil telekomünikasyon alanında daha önce faaliyetlerini Türk Telekom A.Ş. ile gelir paylaşımı esasıyla ve 1998 yılından itibaren lisans altında yürüten işletmecilerin, 2002 yılında Telekomünikasyon Kurumu ile imtiyaz sözleşmesi imzaladığı, bunun etkisiyle mobil telefon penetrasyon oranlarında hızlı bir



büyüme kaydedildiği belirtilmiştir. 176. Maddede, Türkiye'de ilk defa sabit telefon abone sayısında düşüş gözlenirken, 2000 yılında %20,5 seviyesinde olan mobil telefon abone yoğunluğunun 2005 yılı sonunda %60,5 seviyesine yükseldiği belirtilmiştir. Bu dönemde mobil telefon piyasasında hali hazırda 3 işletmecinin faaliyet gösterdiği belirtilmiştir (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 30).

Aynı planın 345. maddesinde, mobil telefon abone yoğunluğundaki artışın devam edeceği ve 2013 yılı itibariyle bu yoğunluğun %90 seviyesine ulaşacağı öngörülmüştür (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 60). 489. maddesinde ise, mobil telefon sektöründeki rekabeti artırmak amacıyla numara taşıma vb. düzenlemelerin yapılacağı öngörülmüştür (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 76).

#### ***Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)***

2014-2018 yıllarını kapsayan ve 2013 yılında hazırlanan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının 714. maddesinde, 2009 yılında sunulmaya başlanan 3G mobil internet hizmeti abone sayısının 12,2 milyon rakamını aştığı belirtilmiştir. 718. maddede ise elektronik haberleşme sektörüne ilişkin kanunun 2008 yılında yenilendiği ve sektörde rekabetin geliştirilmesi, düzenlemelerin etkin uygulanması, altyapı ve hizmetlerin hız, kalite ve maliyet açısından iyileştirilmesine yönelik ihtiyacın devam ettiği belirtilmiştir (Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 95-96).

#### ***On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)***

2019-2023 yıllarını kapsayan ve 2019 yılında hazırlanan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 465. maddesinde, ticari olarak geniş bant altyapılarının ulaştırılmadığı bölgelerde bu hizmetin devlet desteğiyle kurulup işletileceği belirtilmiştir. 466/2 maddesinde ise frekans kaynaklarının, 5G ve ötesi mobil haberleşme teknolojilerine geçiş sürecinde teknolojik gelişmeler ve uluslararası kuruluşların kararları doğrultusunda tahsis edileceği belirtilmiştir. 468.3 maddesinde, 5G ve ötesi teknolojiler için yerli üretim destekleri sağlanacağı ve 5G hizmetlerine yönelik yetkilendirmelerde belirli oranda yerlilik şartı getirileceği öngörülmüştür. 480.2 maddesinde, sayısal bölünmenin azaltılmasına yönelik elektronik haberleşme tarife kampanyalarının ilgili düzenlemeler çerçevesinde destekleneceği belirtilmiştir (On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 114, 115, 118).

Aynı planda, 2018 yılında %74,5 olan mobil geniş bant abone yoğunluğunun 2023 yılında %100 seviyesine ulaşacağı öngörülmüştür. 16-74 yaş aralığındaki kadınlar içerisindeki internet kullanım oranı 2018 yılında %65,5 düzeyindeyken bu oranın 2023

yılında %90 seviyesine erişmesi beklenmektedir (On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 118).

Türkiye’de mobil iletişim şirketlerinin gelişen teknolojiye bağlı olarak zorlayıcı eş biçimlilik koşullarını sağlamak zorunda olduğu söylenebilir. Bu çerçevede yasal düzenlemelerle asgari şartlar belirlenmiş ve bu standartlar zamanla yükselmiştir denilebilir.

### **3.1.2. Öykünmecî Unsurlar**

Öykünmecî unsurlar, belirsizlik koşullarında karar verirken örgütlerin başarılı olanları örnek almaları yoluyla kendini gösteren etkileri kapsamaktadır (Erçek, 2004: 132-133). Yıldırım (2018: 99), örgütlerin çevrelerini taklit ederek meşrulaşmaya çalıştıklarını, örgütlerin bir yandan yaşamlarını sürdürdükleri çevre tarafından biçimlendirilirken diğer taraftan da çevreleriyle çeşitli etkileşimleri aracılığıyla mevcut çevreyi yeniden şekillendirerek değiştirdiklerini vurgulamaktadır. Ancak Zucker, kurumsallaşmanın bir süreç olduğunu, dolayısıyla bu süreçte şu veya bu ölçüde kurumsallaşmış sistemlerin, dışsal bir etmen nedeniyle değişmekten ziyade, kendi yapısındaki inşa ve çözülme (entropi etkisi) dengesi içinde bir değişim geçirdiğini vurgulamaktadır (Özen, 2020: 276-277).

Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerindeki pek çok işletme, küresel düzeyde başarıyı yakalamış Amerikan ve Japon işletmelerinin model, yapı ve uygulamalarını kendi çatıları altında uygulamaya koymaya çalışmaktadır (Çakar ve Danışman, 2017: 273). Öykünmecî unsurlar ise belirsizlik koşullarında karar verirken örgütlerin başarılı olanları örnek almaları yoluyla kendini gösteren etkileri kapsamaktadır (Erçek, 2004: 133).

İnternetin mobil iletişim araçlarında kullanılmaya başlamasıyla birlikte anlık ses ve görüntü aktarımı sağlayan programlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu programların ilk temsilcilerinde olan Skype başlangıçta mobil cihazlarda kullanım imkânı sunmazken zaman içinde mobil iletişim cihazlarının ve bu cihazlarda kullanılan internet hızının elverişli hale gelmesiyle, söz konusu cihazlarda kullanılacak anlık ses ve görüntü iletme programları yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde bu alanda en çok bilinen ve kullanılan uygulamalardan biri WhatsApp uygulamasıdır. Mobil iletişim şirketleri bu eksikliklerini fark ettikten hemen sonra, kendi operatörlerince sağlanan ve altyapısı kendilerine ait bu uygulamaya benzer çeşitli uygulamalar geliştirmeye başlamışlardır. Ancak söz konusu bu uygulamalar (Turkcell BİP, Vodafone Message+, Türk Telekom LAFF) WhatsApp

uygulamasının mevcut hâkimiyetini sonlandıramamıştır. Oldukça kısıtlı sayıda abone tarafından kullanılan bu uygulamalar, dünyada hızla gelişen anlık mesajlaşma akımının gelişim hızına ayak uydurulamadığı için çok sonra geliştirilmiş, bu nedenle de pazar hâkimiyetini elinde bulunduran uygulamaların çok gerisinde kalmıştır. Bu durum, yeni kurumsal kuram kapsamında örgütlerin yaşadıkları çevrede meşruiyet kazanmak amacıyla gösterdiği çabaların sonucu olarak yaşanan değişime bir örnek teşkil edebilir.

Türkiye'de faaliyet izni bulunan üç mobil iletişim şirketi (Turkcell, Vodafone, Türk Telekom) de müşterilerine ayrıcalıklı hizmetler (çekici, çilingir, lounge, kişiye özel müşteri temsilcisi vb.) içeren özel paketler sunmaktadır. Bu paketler, isimlerinin sonlarına gelen ifadelerle (Turkcell Platinum, Vodafone Red, Türk Telekom Prime) tanımlanmaktadır. İnsanların en temel ihtiyaçlarından biri olan iletişim ihtiyacını karşılamaya yönelik sunulan hizmetler çeşitlendirilmektedir. Bu çeşitlendirmede her şirket bir diğerinin sunduğu hizmetleri yakalamak ve geçmek için çaba sarf etmektedir. Benzer şekilde ekonomik paketlerde de bir mücadele yaşanmaktadır. Her operatör, bir diğerinin sunduğu düşük bütçeli paketlere benzer paketleri topluma sunmakta, tabir yerindeyse taklit etmektedir. Benzer taklit etme durumu gençlere yönelik seçeneklerde de yaşanmaktadır. Gençlerin kullanım alışkanlıklarına yönelik yapılan ve özellikle internet erişim olanağı daha yüksek olan seçenekler gençlerin beğenisine sunulmaktadır. Söz konusu seçeneklerde, genel olarak internete erişim kotası haricinde sosyal medya platformlarında kullanılmak üzere ek kotalar da sunulmaktadır.

Turkcell firmasının GNÇ olarak sınıflandırdığı bu seçenekler, sadece internet ve konuşma süresi içermektedir (Turkcell, agis, 2020). Türk Telekom firması, Selfy adına verdiği gençlere yönelik paket seçeneklerinde internet ve konuşma süresinin yanında SMS kullanım kotası da sunmaktadır (Selfy Türk Telekom, agis, 2020). Vodafone firmasının Freezone olarak isimlendirdiği gençlere yönelik tekliflerinde ise internet, konuşma ve SMS kullanımının yanında, sosyal medyada kullanılacak internet kotasına ek olarak, internet üzerinden oynanan bazı eş zamanlı oyunlarda kullanılmak üzere internet kullanım kotası sunulmaktadır (Vodafone Freezone, agis, 2020).

Mobil iletişim şirketleri, dünyada genellikle ikamesi olmayan bir hizmet sağlamaktadır. Bu kapsamda, ilgili ülkede yetkilendirilen şirketler karşısında başka alternatif bulunmamaktadır. Bu da söz konusu şirketleri sadece teknik verimliliğe ve kazanca odaklanan şirketler haline getirebilmektedir. Rekabette üstünlüğü yakalamak ve potansiyel müşterilerden oluşan toplum nezdinde meşruiyet kazanmak için bahse konu şirketler

kitlelerin beğenisini kazanan ve toplumun kahir ekseriyeti tarafından takip edilen mecralarla reklam anlaşmaları yapmaktadır. Bu mecralara belki de en güzel örnek futbol endüstrisidir. Mobil iletişim şirketleri, Türkiye’de ve dünyada popüler olan spor dallarında sponsorluk anlaşmaları yaparak, halk nezdinde kendilerine duyulan sevgiyi artırmaya, böylelikle meşruiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışmaktadırlar.

Her bütçeye göre mobil iletişim seçenekleri sunulması kapsamında servis sağlayıcı şirketlere küçük çaplı bazı firmalar eklenmiştir. Bunlardan ilki, perakende market alanında Türkiye geneline yayılmış marketleri aracılığıyla hizmet çeşitliliğini artırmayı hedefleyen BİM marketler zinciri tarafından sunulan BİMCell seçeneğidir. İkincisi, iletişim alanında tarihi tecrübeye sahip olan PTT’nin, günümüzde mobil iletişim alanında yeni faaliyet göstermeye başlayan PTTCell seçeneğidir. Üçüncü örnek, petrol ürünlerinin nihai tüketiciye satışı alanında yıllardır ülkemizde faaliyet gösteren Petrol Ofisi firması tarafından, Türk Telekom altyapısı kullanılarak seçenekler arasına katılan POCell seçeneğidir. Bütün bu alternatif seçenekler ülkemizde Türk Telekom altyapısını kullanarak hizmet sağlamaktadır. Bu mobil iletişim seçenekleri, Türk Telekom firmasının ilgili firmalarla yaptığı karşılıklı anlaşmalarla hizmet vermeye başlamıştır. Ancak, özellikle düşük ve alt orta gelir grubuna hitap ederek, diğer iki mobil iletişim operatörü (Turkcell ve Vodafone) için ciddi alternatif oluşturmuştur. Rakip firmalar da buna bağlı olarak hizmetlerini ve ücretlendirme politikalarını belirli oranda düzenleme yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Ancak mobil iletişimde kesintisiz ve süratli hizmet almayı önceliği olarak belirleyen müşteriler, daha yüksek fiyata daha hızlı ve kesintisiz hizmeti tercih edebilmektedir. Ancak bu küçük çaplı firmaların halen ya da geçmişte kamu kontrolünde olması, bu kurumların adıyla mobil iletişim hizmeti sunmak üzere kurulan küçük çaplı firmaların altyapı desteği sağladıkları firmanın başlangıçta bir dönem kamu kurumu olan Türk Telekom üzerinden sağlanmasına yol açmıştır. Bu durum, nispeten ucuz hizmetin, farklı firma isimleriyle sunumunda, başka bir deyişle taklit edilmesinde diğer firmaların önüne bir engel olarak çıkmıştır. Diğer firmalar ise buna karşılık farklı isimlerle ekonomik seçenekleri ürünlerinin arasına yerleştirmiştir.

### **3.1.3. Normatif Unsurlar**

Normatif baskı, temelde profesyonel anlayıştan kaynaklanmaktadır. Normatif eş biçimlilik, profesyonelleşmeden yola çıkarak meslek haline gelme ve bu doğrultuda belirli meslek gruplarının çeşitli norm ve standartları belirlemeleri yoluyla bu standart ve normların

örgütlerde yaygınlık kazanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Çakar ve Danışman, 2017: 273). Normatif unsurlar daha ziyade meslek grupları ve meslek odaları mesleki birleşim yapılarından gelen etkileri içermektedir (Erçek, 2004: 132). Bu kapsamda, Türkiye'de mobil iletişim şirketleri ile ilgili yetkilendirme, denetleme, uzlaştırma, tüketici haklarını koruma, rekabetin tesisi ve korunması, teknik düzenlemeler, spektrum yönetimi ve denetimi işlemleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bünyesinde yer alan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından yürütülmektedir.

Telekomünikasyon sektörünü düzenleme ve denetleme fonksiyonunun bağımsız bir idari otorite tarafından yürütülmesi amacıyla, 2813 sayılı Telsiz Kanununda değişiklik yapan 27.01.2000 tarihli ve 4502 sayılı Kanunla Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur. Kurum, 10.11.2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ile yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuş ve adı BTK olarak değiştirilmiştir. 2813 sayılı Telsiz Kanununun adı yeni bir düzenlemeyle, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun olarak değiştirilmiştir (BTK, agis, 2020). BTK, Türkiye'de mobil iletişim şirketlerinin kontrolü, izlenmesi, denetlenmesi, ruhsatlandırılması, teknik gerekliliklerin karşılanmasının sağlanması, tüketicilerle ilgili yasal süreçlere müdahil olma, rekabetin düzenlenmesini içeren bütün konularda yetkili tek kurumdur. Bu yönüyle BTK, mesleki otorite konumunda bulunmakta ve BTK tarafından belirlenen standartlar normatif unsurlar altında değerlendirilmektedir.

Mobil iletişim şirketlerinin kullanıcılara sunduğu tarife ve paketler, BTK bünyesindeki Erişim ve Tarifeler Daire Başkanlığı tarafından incelenip değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, mobil iletişim şirketleri münferit hareket edememekte, sundukları paket ve tarife teklifleri birbirine oldukça yakın özellikler taşımaktadır (BTK, agis, 2020). BTK Yetkilendirme Dairesi Başkanlığı; mobil iletişim şirketlerinin ruhsatlandırılması, zaruri hallerde işletmeci faaliyetlerinin geçici veya sürekli durdurulması gibi yetkilere sahiptir (BTK, agis, 2020).

Geçmişte, düzenleyici bir kurumun olmadığı dönemlerdeki fiyat ve paket seçeneklerinin mukayese edilmesinin, hem kamu denetimi olmaması, hem de mobil iletişim şirketlerinin bazı hizmetleri döviz bazında alması gibi sebeplerle günümüzde anlamlı bir sonuç vermeyeceği değerlendirilmiştir. Ancak rekabet arttıkça fiyatların düştüğü ve hizmet kalitesinin arttığı açıktır. Sonuç olarak BTK, Türkiye'de mobil iletişim şirketleri açısından profesyonel meslek otoritesi konumunda bulunmaktadır. BTK tarafından hayata geçirilen her türlü düzenlemeyi normatif unsur olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda

---

açıklanan eş biçimlilik örnekleri bağlamında Türkiye'deki mobil iletişim şirketlerinin çevreye olası etkileri sıradaki bölümde incelenmeye çalışılmıştır.

### **3.2. Mobil İletişim Şirketlerinin Çevreye Olası Etkileri**

Özkara (2000: 15), kurumsal çevreye uyarlanarak değişimin, diğer bir deyişle kurumsallaşmanın örgütlere bir katılık ve durağanlık kazandırdığını, döngüsel olarak daha fazla kurumsallaşmak için değişen örgütlerin sonuçta değişime direnen katı bir yapıya kavuştuklarını öne sürmektedir. Şenyuva (2012: 7), yeni örgütsel formların artmasının, toplulukta yoğunluğun da artışına işaret ettiğine değinmektedir. Yıldırım (2018: 99), örgütlerin çevrelerini taklit ederek meşrulaşmaya çalıştıklarını, örgütlerin bir yandan yaşamlarını sürdürdükleri çevre tarafından biçimlendirilirken diğer taraftan da çevreleriyle çeşitli etkileşimleri aracılığıyla mevcut çevreyi yeniden şekillendirerek değiştirdiklerini vurgulamaktadır. İnternet devrimi siyasi partilerden ziyade mühendisler tarafından yönlendirilmiş olsa da internet dünyayı 1990'lardan bu yana herhangi başka bir etkenden çok daha fazla değiştirdi denilebilir (Harari, 2018: 23).

Mobil iletişim şirketleri özelinde, örgütlerin toplumun memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini anlık iletmelerine olanak sağlaması bakımından toplumsal olaylarda ciddi bir fonksiyonu yerine getirebileceği öngörülebilir. Bu durumun örnekleri, yakın geçmişte başta Arap Baharı, Fransa'daki ve ABD'deki göçmenlerin yaptığı gösteriler olmak üzere pek çok toplumsal olayda görülmüştür. Mobil iletişim şirketleri üzerinden kullandıkları sosyal medya mecraları üzerinden organize olan topluluklar, pek çok toplumsal olayın çekirdek grubunu oluşturmaktadır. Zaman zaman dünyanın çeşitli ülkelerinde toplumsal olayların hemen öncesinde ve toplumsal olaylar devam ederken internet hızının yavaşlaması veya internetin tamamen kullanılamaz duruma getirilmesi, bazı sosyal medya platformlarının kullanımının yavaşlatılması/durdurulması konunun önemini doğrular nitelikte örnekler olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de, 01 Temmuz 2020 tarihinde bizzat Cumhurbaşkanı tarafından bazı sosyal medya mecralarının kaldırılması/kontrol edilmesi/düzenlenmesine yönelik yasal bir düzenleme yapılması için çalışma başlatıldığı dile getirilmiştir (NTV, agis, 2020). Bu haber doğrudan mobil iletişim şirketleri ile ilgili olmasa da, muhtemel düzenleme sonrası internet



kullanımı ile ilgili konularda söz konusu şirketlerin de hizmetlerinde köklü bir değişim yaşanacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu durum, toplumun çoğunlukla mobil hatları kullanarak eriştiği mobil internet üzerinden gerçekleştiği için yakın gelecekte toplumdaki kullanım alışkanlık ve eğilimlerinin dönüşümüne bağlı olarak mobil iletişim şirketlerinde aşağıda öngörülen kurumsal değişikliklerin yaşanabileceği tahmin edilmektedir.

- a. Mobil iletişim şirketlerinin hukuk bölümlerinin genişlemesi,
- b. Aboneleri ile yaptığı sözleşmelere bazı yeni maddeler eklemesi ya da mevcut maddelerin kapsamını geliştirmesi,
- c. Yasadışı kullanımlarda, adli makamlarla suça konu olan iletişim trafiklerinin paylaşılması,
- d. Muhtemel suç teşkil edecek kullanımların izlenmesi vb.

Her bütçeye uygun mobil iletişim paket tekliflerinin sunulması ile bu alanda toplumda bir fırsat eşitliği oluştuğu söylenebilir. Ayrıca, internet servis sağlayıcı firmalar aracılığı ile oldukça zahmetsiz ve süratli tesis edilen bireysel ve kurumsal internet aboneliklerinin yaygınlaşması, söz konusu internet bağlantılarının Wi-Fi ile kablosuz olarak dağıtımı, kablosuz olarak internete erişimi, mobil iletişim şirketlerinin tekelden çıkarmış ve toplumun tamamına yakınının internete erişmesine imkân sağlamıştır. Böylelikle, internet içermeyen ve sadece mobil iletişim maksadıyla arama yapma içerikli paketler, müşterilere yeterli gelecek bir hal almıştır. Kaldı ki sadece Wi-Fi internet erişimi ve mobil bir cihazla anlık mesajlaşma uygulamaları kullanılarak, aradığımız kişide de internet bağlantısı olması koşuluyla sesli ve görüntülü görüşme yapılabilir hale gelmiştir.

Mobil iletişimin yaygınlaşmasına bağlı olarak mobil cihazların artması ve internet erişimin kolaylaşması, her kullanıcıyı bir muhabire dönüştürmüştür. Ana akım televizyon kanallarının hemen hepsinde, mobil cihazlarla ses ve görüntü iletmeye yönelik ihbar hatları mevcuttur. Bu durum, suçun önlenmesi ve tespitinde bazı avantajlar sağlamakla birlikte, kişi hak ve özgürlüklerinin ihlaline uygun bir zemin hazırlamaktadır.

Bazı durumlarda mobil iletişim şirketleri müşterileri olan halk nezdinde meşruiyet kazanmaya çalışırken, bazı sosyal sorumluluk projelerine de imza atmaktadırlar. Bu çerçevede, Turkcell firması tarafından 2000 yılında başlatılan Kardelenler Projesi kapsamında on binlerce kız öğrenciye bursa verilerek eğitim hayatlarına devam etmeleri sağlanmıştır. Projenin amacı, ailelerinin ekonomik yetersizliği nedeniyle öğrenimlerine devam edemeyen kız çocuklarına eğitimde fırsat eşitliği sağlanması, meslek sahibi ve ufku

açık bireyler haline getirilmesi amaçlanmıştır (Turkcell, agis, 2020). Benzer şekilde Vodafone şirketi de sosyal sorumluluk faaliyetlerini, Türkiye Vodafone Vakfı aracılığı ile yürütmektedir. Söz konusu vakfın 2020 yılı itibariyle devam eden en büyük iki projesi Yarını Kodlayanlar ve Girişimcilikte Önce Kadın projeleridir. Yarını Kodlayanlar, 7-14 yaş aralığındaki çocukların evde kodlama öğrenmelerine destek olunması amaçlanmaktadır. 01 Temmuz 2020 tarihi itibariyle, Türkiye genelinde 60 ilde, 44.000 çocuğa kodlama eğitimi bu proje kapsamında verilmiştir. Girişimcilikte Önce Kadın projesi ile de kadınların hobi olarak başlanan çalışmalarının gelir getiren faaliyetlere dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Proje kapsamında 81 ilde 37.000 kadının başarısı hikâyesine destek sağlanmıştır. Söz konusu kadınların ürünlerini satmaları için dijital mağazalar oluşturulmuştur (Vodafone, agis, 2020).

Türkiye’de, mobil iletişim şirketleri tarafından hayata geçirilen sosyal sorumluluk projelerinden belki de en önemlisi, Vodafone tarafından gerçekleştirilen Kırmızı Işık projesidir. Söz konusu proje kapsamında oluşturulan uygulama ile şiddete uğrayan ve güvenliği konusunda endişe duyan kadınlara destek sağlanması amaçlanmıştır (Türkiye Vodafone Vakfı, agis, 2020). Türkiye’de son dönemin belki de en önemli sosyal sorunların biri kadına şiddettir. Kadına şiddetin önlenmesine yönelik kamu girişimlerinin neredeyse tamamı sonuçsuz kalmıştır. Bu çerçevede kamu tarafından hayata geçirilen projelerin özel sektör tarafından desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu yolla mobil iletişim şirketleri de toplum nazarında meşruiyet kazanacak ya da mevcut meşruiyetlerini idame ettireceklerdir.

Türk Telekom şirketi ise daha çok engellilere yönelik projeleri ile öne çıkmaktadır. Bu çerçevede öne çıkan sosyal sorumluluk projeleri; Telefon Kütüphanesi, Günışığı ve Sesli Adım projeleridir. Telefon Kütüphanesi projesi ile bilgiye erişimde fırsat eşitliği ilkesinden hareketle, yüzlerce sesli kitap Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı (GETEM) işbirliği ile görme engellilerin kullanımına ücretsiz olarak sunulmuştur. Günışığı projesi ile az gören çocukların erken müdahale eğitimi ile başka birinin yardımı olmadan yaşamlarını sürdürmesini, görme engelliler okulu yerine kaynaştırma eğitimine devam ettirilmeleri amaçlanmaktadır. Sesli adımlar, görme ve işitme engellilerin, AVM, kampüs, havaalanı gibi karmaşık yerlerde yardım almadan hareket etmelerine olanak sağlayan bir akıllı telefon uygulamasıdır (Türk Telekom, agis, 2020).

Doğrudan mobil iletişim şirketleri ile ilgili olmasa da, bazı uygulamaların bu şirketler üzerinden yapılması itibariyle doğrudan bu şirketlerin belirleyici olduğu söylenebilir. Bu

kapsamda; Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), özel günlerini kutlamak istenen kişiler adına fidan bağıışı yapılarak sertifika düzenlenmesine yönelik bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Uygulama kapsamında, çeşitli kutlama ve tebrikleri kabul edecek kişi tarafından oluşturulan kare kod aracılığıyla tebrik etmeyen isteyen kişiler mobil cihazlarından [www.tema.org.tr](http://www.tema.org.tr) adresine yönlendirilmekte ve fidan bağıışı olanağı sağlanmaktadır. Bağıışlanan fidanlara ait sertifika, tebrikleri kabul eden kişiye de ulaştırılarak süreç tamamlanmaktadır (TEMA, agis, 2020).

Mobil iletişim şirketlerinin hizmetlerindeki gelişime bağılı olarak toplumun pek çok alışkanlığında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bunlardan en ilginç ve güncel olanlardan biri de, 05 Temmuz 2020 tarihinde, yeni bir siyasi partinin açılışının internet üzerinden canlı yayınlı yapılacak olmasının sosyal medya aracılığıyla duyurulmasıdır. Kaynak olarak sosyal medya hesabı paylaşımı esas alındığından kaynakçaya eklenmemiştir. Yakın gelecekte, oy kullanma işleminin de fiziki olarak yer değiştirmeden kişi adına kayıtlı cep telefonu üzerinden yapılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca cep telefonu üzerinden e-imza kullanımı ile resmi işlemlerin yapılabilmesi ve cep telefonu üzerinden temassız uygulamalar aracılığıyla ödeme yapılması gibi alanlarda çalışmalar devam etmektedir. Halen pek çok kamu kurumu (Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü vb.) vatandaşlara işlemleriyle ilgili SMS ile anlık bilgilendirme sağlamaktadır. Bu hizmeti de mobil iletişim şirketleri aracılığı ile sunmaktadır.

Bütün bu örnekler, toplumun geleneksel alışkanlıklarını ciddi manada değiştirmiştir. Toplumun, hızlı ve güvenli bir şekilde özel/kamu işlemlerini yapmalarına imkân tanımıştır. Ancak, mobil iletişim şirketlerinin hizmetlerinin çeşitlenmesinin, hızlanmasının ve ucuzlaşmasının bazı olumsuz yönleri de mevcuttur. Özellikle son beş yıllık dönemde, ülkemizde ve dünyada inanılmaz bir hızla gelişen telefon dolandırıcılığının ana öznesi de mobil iletişim şirketleridir. Söz konusu şirketlerin teknik güvenlik açıklarından faydalanan dolandırıcılar, cep telefonu aracılığı ile ulaştıkları kurbanlarına telefonu kapatmamalarını söyleyerek, kişilerin düşünme ve muhakeme yeteneklerini kısa süreli kullanmaz hale getirmektedirler. Bu süreçte nakit ya da ziynet eşyalarını belirtilen yere/kişiye bırakmaya insanlar bir şekilde inandırılmaktadır. Ayrıca bazı dolandırıcılar, kurbanlarını polis ve jandarma gibi kamu kolluk kuvvetlerinin kullandığı telefon hatlarından arıyormuş gibi teknik hileleri kullanarak, dolandırıcılığı anlaşılması ve tahmin edilmesi oldukça zor olan bir üst boyuta taşımışlardır.

Yukarıda örneklerle açıklandığı üzere, mobil iletişim şirketlerinin hizmetlerinin toplumu hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediği ve geleneksel alışkanlıklara çok daha hızlı ve kolay alternatifler sunduğu bir gerçektir. Özellikle son günlerde Türkiye’de tartışılan bazı sosyal medya mecralarının kullanımı ile ilgili sınırlama ve kapatılma iddiaları, Türkiye’de ve dünyada bu etkilerden en büyüğünün sosyal medya kullanımı ile ilgili hususlar olduğunu göstermektedir. Bu duruma dünyadan örnek vermek gerekirse, Harari (2018: 92-93) Facebook’un sahibi Mark Zuckerberg’in, insanlar için topluluk kurmayı kolaylaştıracak araçları uygulamaya koymayı planladığını, günümüzde pek çok şirketin para kazanmaya odaklandığı böyle bir çevrede bu girişimin takdire şayan olduğuna değinmiştir. Bu kapsamda, Zuckerberg ve Facebook’un çabaları, Facebook bünyesindeki verilerin üçüncü şahıslar tarafından toplanarak dünyanın çeşitli yerlerindeki seçimleri manipüle edildiğini ortaya çıkaran Cambridge Analytica skandalıyla akamete uğramıştır. Ancak Facebook’un sahibi Mark Zuckerberg’in bu çabası, gelir durumu ve dünya pazarındaki yeri dikkate alındığında, her işletme için meşruiyetin ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Teknolojik devrim kısa süre içinde milyarlarca insanı iş dünyasının dışına atıp mevcut hiçbir ideolojinin nasıl başa çıkılacağını bilmediği, ani toplumsal ve siyasi değişimlere neden olacak genişlikte işlevsiz bir kitle oluşmasına yol açabilir (Harari, 2018: 33).

Sonuç olarak, mobil iletişim şirketlerinin, birincil veya ikincil aktör olarak, toplumun değişiminde ve dönüşümünde sanılandan çok daha büyük bir rol oynadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

#### **4. Sonuç ve Değerlendirme**

Yeni kurumsal kuramın, örgütlerin maruz kaldığı süreçlerde belirsizlikten kaçınmak ve hayatını sürdürdüğü kurumsal çevreye uyum sağlamak amacıyla belirgin bir strateji geliştirdiklerini, bunun yaşanması kaçınılmaz değişimin yönetilmesi açısından bilinçli bir tercih olduğunu ve belirledikleri bu stratejinin örgütleri çevrenin belirsizliğinden koruyan bir rol üstlendiği söylenebilir (Yıldırım, 2018: 100). Tempel ve Walgenbach (2007: 19), yeni kurumsal yaklaşımı benimseyenlerin, çeşitli uygulamalarla farklı iş kollarını yorumlamadaki süreçleri daha iyi inceleyebileceğini öne sürmüştür. Bu gerçekleşirken, iş sistemi destekçilerini, aktörleri, yerel ve uluslararası inanç sistemlerini nasıl sentezleyeceklerine daha çok ışık tutabilirler.

Yeni kurumsal kuramın yapısal bileşenleri, kurumsal eş biçimlilik (isomorphism) ve ayırma (decoupling), örgüt teorisi alanındaki araştırmalarda baskın konumdadır, ancak son dönemdeki araştırmalarda kuramın düşünsel bileşenleri olan rasyonelleştirilmiş mitler, meşruiyet ve sorgusuz kabul etme yer bulmaya ve tartışmalara dâhil olmaya başlamıştır (Suddaby, 2010: 16). DiMaggio, yeni örgütsel formların, uygulamaların doğması, yeniden üretilmesi, kurumsallaşması veya kurumsallaşmış formların çözülmesinin politik bir süreçte gerçekleştiğini öne sürmüştür (Özen, 2020: 277).

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, müşteri, paydaş ve üye memnuniyetsizliklerinin örgütleri nasıl, ne şekilde ve hangi hızda bir değişime yönlendirdiği, değişimin şeklini ve hızını belirleyen unsurların sektörlere göre neler olduğu gibi konular üzerine detaylı araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, uygulamaya konulan hangi sosyal sorumluluk projesinin, örgütlerin toplum nezdindeki meşruiyetini ne denli artırdığının tespitine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Toplum nezdinde meşruiyetin önemini anlatan belki de en önemli söz, Bosch beyaz eşya firmasının sahibi Robert Bosch tarafından söylendiği iddia edilen; “İnsanların güvenini kaybetmektense para kaybetmeyi tercih ederim” sözüdür. Toplumun güvenini kazanmanın maddi kazançtan çok daha önemli olduğunu vurgulayan bu söz, yeni kurumsal kuramdaki meşruiyet kazanmanın önemini ortaya koymakta bizlere yol gösterebilir.

Gelecekte, gittikçe artan kullanım oranıyla, mobil iletişim şirketlerinin hem kendi değişimlerinin hem de kurumsal çevreyi ve toplumu değiştirme kabiliyetlerinin artarak devam edeceği öngörülmektedir. Bu çerçevede mobil iletişim şirketlerinin gelecekteki muhtemel hizmetlerinin neler olabileceği, söz konusu muhtemel hizmetlerin yasal altyapısı ve bu değişimlerin toplum üzerindeki olası etkileri üzerine araştırmalar yapılabilir.

Sonuç olarak mobil iletişim şirketleri, rekabetin yüksek rakibin görece az olduğu Türkiye pazarında, teknik altyapı olarak dünyadaki örneklerine yakın yüksek kaliteli benzer hizmetler sunsalar da, sosyal sorumluluk projeleri ve kamu uygulamalarını destekleyerek toplum nezdinde meşruiyet kazanıp bu meşruiyeti sürdürmeyi hedeflemektedirler. Bu amaçla, toplumda hassasiyet gösterilen ve eksiklik yaşanan hususları seçerek bu hususlarda faaliyetler yürütmektedirler.

## Kaynakça

- Akkuzu, H. (2008). *Mobil İletişim Sektöründe Kurumsal Kuram Açısından Değişim: Türk GSM Sektörü Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Apaydın, F. (2009). Kurumsal Teori ve İşletmelerin Kurumsallaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-22.
- Arslan, S. (2019). Realist ve Kurumsalcı Düşünce Tartışmalarında Yeni Kurumsal Kuram Nerede Durmaktadır? Yeni Kurumsal Kuramın Düşünsel Kökleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 7(1), 17-34.
- Bolat, T. ve Aytemiz Seymen, O. (2006). Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eşbiçimlilik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 223-254.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) (2020). Kuruluş, Web: <https://www.btk.gov.tr/kurulus>, Erişim Tarihi: 29.06.2020.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) (2020). Birimler ve Görevleri, Web: <https://www.btk.gov.tr/birimler-ve-gorevleri>, Erişim Tarihi: 01.07.2020.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) (2020). Erişim ve Tarifeler Dairesi Başkanlığı, Web: <https://www.btk.gov.tr/erisim-ve-tarifeler-dairesi-baskanligi>, Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) (2020). Yetkilendirme Dairesi Başkanlığı, Web: <https://www.btk.gov.tr/yetkilendirme-dairesi-baskanligi>, Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Biz Bize Yeteriz Türkiyem (2020). Biz Bize Yeteriz Türkiyem, Web: <https://bizbizeyeriz.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2020.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap. (Eserin Orijinali 2012'de yayımlandı).
- Çakar, M. ve Danışman, A. (2017). Kurumsal Kuram. H.C. Sözen ve H.N. Basım (Editörler). *Örgüt Kuramları*. Dördüncü Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., ss. 257-286.
- Çobanoğlu, S. (2015, 6-8 Mart). *Örgüt Kuramı Çalışmaları Üzerine Bir Okuma: Kurumsal Kuramdan Yeni Kurumsal Kurama Geçiş*. 6. Uluslararası Öğrenci Kongresinde sunuldu, Antalya.
- Dibo, M. (2019). Yeni Kurumsalcı Bakış Açısından Düzenlemeler ve Düzenleyici Otoriteler. *Fiscaoeconomia*, 3(3), 26-41.
- DiMaggio, P.J. and Powell, W.W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- Erçek, M. (2004). Çeviri, Aktör Ağları ve Eksik/Öncül Kurumsallaşma: Türkiye'deki Mesleki Personel/İnsan Kaynakları Söyleminin Yeniden Kurgulanması, 1960-1999. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 129-195.
- Erel, D. (2002). *Kurumsal Çevre-Örgüt İlişkileri Türkiye'deki Sanayi İşletmelerinde ISO 9000 Serisi Kalite Güvence Sistemi Uygulamaları Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fidan, T. (2017). Kurumsalcılık Yaklaşımları ve Yeni Kurumsalcılık Perspektifinden Eğitim Örgütleri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Harari, Y.N. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. (2. Baskı). İstanbul: Kolektif Kitap, Bilişim ve Tasarım Ltd. Şti.
- Keskin, H., Akgün, A.E. ve Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt Teorisi* (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kıyık Kıcı, G. ve Tonus, H.Z. (2020). Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 191-208.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. (15. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Leblebici, H., Salancik, G.R., Copay, A. and King, T. (1991). Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational History of the U.S. Radio Broadcasting Industry. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 333-363.



- Meydan, C.H. (2011). Kaynak Bağımlılığı, İşlem Maliyetleri, Örgütsel Ağ ve Yeni Kurumsal Kuram İle Örgütlerin İttifak Oluşturma Sebepleri Üzerine Bir İnceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(2), 17-40.
- Meydan, C.H. (2017). Kaynak Bağımlılığı Kuramı. Sözen, H.C. ve Basım H.N. (Editörler). *Örgüt Kuramları*. Dördüncü Baskı. İstanbul. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., ss. 179-204.
- Meyer, J.W. and Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- NTV (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Sosyal Medya Açıklaması, Web: [https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaşkanı-erdogandan-sosyal-medya-aciklamasi.zgl2xh4mZEmoPX2vb\\_hqJw](https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaşkanı-erdogandan-sosyal-medya-aciklamasi.zgl2xh4mZEmoPX2vb_hqJw), Erişim Tarihi: 01.07.2020.
- Özcan, K. (2011). Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011(13), 297-326.
- Özen, Ş. (2020). Yeni Kurumsal Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar. A.S. Sargut ve Ş. Özen (Editörler). *Örgüt Kuramları*. Dördüncü Baskı. Ankara. İmge Kitabevi, ss. 237-330.
- Özkara, B. (2000). Kurumsallaşma Teorisinde Örgütsel Değişim Sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-17.
- Öztürk, A.O., Kara, S. ve Kara, H.T. (2019). Belirsizliklerin Örgütlere Etkisi: Yeni Kurumsal Kuram Ekseninde Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 2019(114), 33-51.
- Saylam, A. (2016). *1920-1938 Yılları Arasında Türkiye'de Sanayi ve Ticaretin Bakanlık Düzeyinde Kurumsallaşması: Kurumsal Kuram Bağlamında Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saylam, A. ve Leblebici, D.N. (2017). Kurumsal Kuram ve Kurumsal Girişimci. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017(53), 94-106.
- Selfy Türk Telekom (2020). Selfy, Web: <https://www.selfy.com.tr/>, Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Sesliokuyucu, O.S. (2012). *Yeni Kurumsal Kuram Çerçevesinde Elektronik Ticaretin Benimsenmesi Üzerinde Etkili Olan Faktörler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Suddaby, R. (2010). Challenges for Institutional Theory. *Journal of Managemenet Inquiry*, 19(1), 14-20.
- Şenyuva, Z. (2012). *Türkiye'de Dershanelerin Yayılma ve Meşrulaşma Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tayşir, E.A. (2014). Kurumsal Kuramın Kurumsallaşması: Türkiye Kaynaklı Kurumsal Kuram Çalışmalarına İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 41(1), 53-74.
- TEMA (2020). Web: [http://www.tema.org.tr/web\\_14966-2\\_1/index.aspx](http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/index.aspx), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020.
- Tempel, A. and Walgenbach, P. (2007). Global Standardization of Organizational Forms and Management Practices? What New Institutionalism and the Business-Systems Approach Can Learn from Each Other. *Journal of Management Studies*, 44(1), 1-24.
- Turkcell (2020). Genel Bakış, Web: <https://www.turkcell.com.tr/tr/hakkimizda/genel-bakis?place=footer>, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2020.
- Turkcell Yatırımcı (Kardelenler Projesi) (2020). Web: <http://yatirimci.turkcell.com.tr/2010/daha-fazla-sosyal-sorumluluk/kardelenlerb944.html?o=DahaFazlaSosyalAlt01&osa=dfs01>, Erişim Tarihi: 25 Haziran 2020.
- Turkcell (2020). GNÇ, Web: <https://www.turkcell.com.tr/gnctrkcell/tr/paket-detay>, 02.07.2020'de alınmıştır.
- Türk Telekom Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri (2020). Web: <https://www.turktelekom.com.tr/hakkimizda/sosyal-sorumluluk/sayfalar/kss-projeleri.aspx>, 29.06.2020'de alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf>, Erişim Tarihi: 23.06.2020.

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Bes%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>, Erişim Tarihi: 23.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Bes%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>, Erişim Tarihi: 23.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Bes%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf>, Erişim Tarihi: 24.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>, Erişim Tarihi: 24.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, Erişim Tarihi: 24.06.2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkinma-Planı.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2020.
- Türkiye Vodafone Vakfı (2020). Projeler, Web: <http://turkiyevodafonevakfi.org.tr/projeler/>, Erişim Tarihi :01.07.2020.
- Türkiye Vodafone Vakfı (2020). Kırmızı Işık, Web: <http://turkiyevodafonevakfi.org.tr/projeler/diger-projeler/kirmizi-isik/>, Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Vodafone Freezone (2020). Vodafone Freezone, Web: <https://www.vodafone.com.tr/freezone/>, Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Yıldırım, A. (2018). Örgütsel Değişimin Yönetilmesi Bağlamında “Çevre-Uyum İlişkisi”. Yeni Kurumsal Kuram İle Kaynak Bağımlılığı Kuramları Arasında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(44), 89-102.
- Yorozu, C. (2017). New Institutional Entrepreneurship and A Celebrity CEO: The Role of Institutional Actors in Japan. *Journal of Organisational Transformation & Social Change*, 14(2), 165-185.
- Zucker, L.G. (1987). Institutional Theories of Organization. *Annual Review of Sociology*, 13, 443-464.

*Başvuru Tarihi: 23.02.2021*  
*Kabul Tarihi: 25.04.2021*

*Araştırma Makalesi / Research Article*

## **Türkiye’de Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Gri İlişkisel Analizi ile Performansının Değerlendirilmesi**

Sevil DİNLER<sup>1</sup>

### **Öz**

Gün geçtikçe büyüyen sigortacılık sektörü Türk finans sistemi içinde önemli bir paya sahiptir. Bu kapsamda düşünüldüğünde, sigortacılıkta faaliyet gösteren şirketlerin performanslarının değerlendirilmesi ve sıralanması hem sigorta şirketi hem de sektör açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple, araştırmada çok kriterli karar verme problemlerinden olan gri ilişkisel analiz yöntemiyle kırk hayat dışı sigorta şirketi kendi içinde bir sıralamaya tabi tutularak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye Sigorta Birliği'nin 2020 yılı verileri incelendiğinde ise, Türkiye'deki hayat dışı sigorta şirketlerinin sektörde büyük bir paya sahip olduğu için, çalışma kapsamına Türk sigorta sektöründe 2020 yılında faaliyet gösteren kırk hayat dışı sigorta şirketi dahil edilmiştir. Performans değerlendirmek için kullanılan veriler Türk Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği sitesindeki sigorta şirketlerin bilanço ve gelir tablosundan elde edilmiştir. Çalışma sonunda belirlenen kriterler doğrultusunda SS TMT Karşılıklı Sigorta Kooperatifi şirketinin diğer şirketlere göre performansının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sigorta Şirketleri, Hayat Dışı Sigorta Şirketleri, Performans

## ***Performance Evaluation of Non-Life Insurance Companies Operating in Turkey though Grey Relational Analysis***

### **Abstract**

The insurance sector, which is growing day by day, has an important share in the Turkish financial system. In this context, evaluating and ranking the performance of insurance companies is very important for both the insurance company and the industry. For this reason, it was aimed to evaluate forty non-life insurance companies by ranking them in a ranking with the gray relational analysis method, which is one of the multi-criteria decision making problems. When Turkey Insurance Association data for 2019 is analyzed, for non-life in Turkey, insurance companies have a large share in the sector, forty non-life operations in 2019 in the Turkish insurance sector in the study were included in the insurance company. The data used to evaluate the performance was obtained from the balance sheet and income statement of the insurance companies on the website of the Turkish Insurance Reinsurance and Pension Companies Association. In line with the criteria determined at the end of the study, it was determined that the performance of the SS TMT Mutual Insurance Cooperative company was higher than the other companies.

**Keywords:** Insurance Companies, Non-Life Insurance Companies, Performance

<sup>1</sup> Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sivil Havacılık MYO. Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, dinler@agri.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4900-143X>

---

## **Giriş**

Sigorta, emniyet tesisi olarak anlamlandırılan, bireylerin tek başlarına altından kalkamayacakları tehlikeleri, taşınabilir yapmak amacıyla yedi yüzyıl önce oluşturulan bir sistemdir (Başpınar, 2005: 5). Geçmişten bugüne kadar beklenmeyen risklerden korunmak amacıyla bireylerin başvurduğu sigorta hizmetleri, Türk finans sisteminde gün geçtikçe artan bir öneme sahip olmuştur (Kula, Kandemir ve Baykurt, 2016: 38). Sigorta şirketlerinin Türk finans sistemi içindeki önemi göz önüne alındığında ise, performanslarının değerlendirilmesi de büyük önem arz etmektedir. Finansal performans, işletmenin geçmişte gerçekleştirdiği faaliyetlerinin finansal olarak başarısının değerlendirmede bir araç olmanın yanında, işletmenin geleceğine yönelik kısa, orta ve uzun vade de etkili kararlar almasında oldukça önemlidir (Dilmaç, 2020: 203). Nitekim küreselleşmeyle birlikte teknolojideki gelişmeler ve şirketler arasındaki artan rekabet göz önüne alındığında, bir şirketin sektördeki yerini bilmesi ve bu yönde kararlar alması oldukça büyük önem arz etmektedir (Kılıçarslan ve Akçakanat, 2020: 677). Bu kapsamda, yapılan çalışmayla Türkiye’de 2019 yılında faaliyet gösteren ve diğer sigortacılık alanlarına göre sektörde büyük bir paya sahip olan kırk hayat dışı sigorta şirketinin performansları, çok kriterli karar verme problemlerinden olan gri ilişkisel analiz yöntemi kullanılarak saptanmaya çalışılmıştır.

## **Sigorta Şirketlerinde Performans Ölçümü İle İlgili Literatürün İncelenmesi**

Karaca ve Kılıçarslan (2019) çalışmalarıyla, Türkiye’de 2018 yılında faaliyette bulunan otuz dokuz hayat dışı sigorta şirketine etkinlik analizi yapmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla Veri Zarflama Analizi (VZA)’nin çıktısı odaklı CCR modeli ve şirketlerin kendi içinde sıralamasını görmek için de süper etkinlik uygulaması kullanılmıştır. Araştırmayla sekiz sigorta şirketi etkin, otuz bir sigorta şirketinin ise etkinlik sınırına ulaşamadığı tespit edilmiştir.

Kavak ve Cihangir (2019) çalışmalarında 2013 ve 2017 yılları arasında BİST’te işlem gören yedi adet sigorta şirketine ait verileri Veri Zarflama Analizi’nin girdi yönelimli CCR yaklaşımıyla incelemişlerdir. Araştırmayla 2013 yılında beş, 2014 yılında dört, 2015 yılında üç, 2016 yılında beş ve 2017 yılında dört şirketin tam etkin düzeyde olduğu saptanmıştır. Çıkan sonuca ek olarak sigorta şirketlerinin etkinliklerini artırabilmelerine yönelik referans kümeleri oluşturularak iyileştirme önerilerinde bulunulmuştur.

Kula, Kandemir ve Baykurt (2016) Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde işlem gören yedi sigorta şirketi ile bir bireysel emeklilik şirketinin finansal performansı Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, rakiplere kıyasla etkin bir sermaye yapısının, öz sermayeye ağırlık vererek likidite yönetimi ve karlılık düzeyini arttırmayla olabileceği belirtilmiştir.

Dalkılıç (2012) çalışmasıyla 2008 ve 2010 döneminde Türkiye’de faaliyette bulunan yirmi yedi hayat dışı sigorta şirketinin etkinliklerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Etkinlik ölçümü BCC modeli ile, verimlilik ölçümü ise Malmquist TFV endeksi hesaplama yöntemi ile saptanmıştır. Sonuç olarak, 2008 ve 2010 döneminde, sigorta şirket sayıları ve üretilen primlerde artış olmasına rağmen, sigorta şirketlerinin etkinliğinin düşüş gösterdiği saptanmıştır.

Peker ve Baki (2012) çalışmalarında sigorta sektöründe faaliyette bulunan üç sigorta şirketinin finansal performanslarını sıralamışlardır. Gri ilişkisel analiz yöntemiyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada likidite oranlarının yüksek olmasının şirketin finansal performansını da olumlu etkileyebileceği sonucuna varılmıştır.

Elitaş, Eleren, Yıldız ve Doğan (2012) çalışmalarıyla İMKB’de işlem gören yedi sigorta şirketinin finansal performanslarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Yöntem olarak Çok Kriterli Karar Verme problemlerinden Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak, şirketlerin finansal başarısında likidite oranlarının önemli olduğu tespit edilmiştir.

Hao ve Chou (2007) 23 yıllık veriler ile (1977–1999), 26 hayat sigortası şirketinin etkinliklerini SSA yöntemi ile tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuçlar, etkinliğin pazar payı oluşumu, ürün çeşitliliği stratejisi ve ölçek verimliliği ile ilgili olduğunu göstermektedir.

### **Gri İlişkisel Analizle İlgili Literatür Taraması**

Özdemir ve Deste (2009) çalışmalarıyla otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin seksen iki tedarikçisi için performans değerlendirme problemi incelemesi yapılmıştır. Çalışmada gri ilişkisel analiz yönteminin çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde önemli bir yer taşıdığı belirtilmiştir.

Uçkun ve Girginer (2011) Türkiye’de faaliyet gösteren kamu ve özel mevduat bankalarının performanslarını gri ilişkisel analiz yöntemi kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmalarında üç kamu bankası ve on özel banka, on dört kriterle performansları ölçülmüş ve kendi grupları içinde sıralanmıştır. Araştırma sonucunda finansal başarıdaki en önemli

---

finansal oranlar kamu bankalarında kârlılıkla, özel bankalarda ise aktif kalitesiyle ilgili olan oranlar olarak saptanmıştır.

Bektaş ve Tuna (2013) Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası’nda işlem gören on bir işletmenin performansı Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonunda Denge Yatırım Holding A.Ş.’nin yüksek bir performansa sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Ecer ve Güney (2014) Borsa İstanbul’da (BIST) işlem gören dokuz turizm şirketinin 2008 ve 2012 döneminin finansal performanslarını değerlendirmişlerdir. Çalışmada gri ilişkisel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca yapılan analizle şirketler performans sıralamasına tabi tutulmuştur. Yapılan çalışmayla finansal oranların şirketlerin performansını belirlemede önemli göstergeler olduğu ortaya çıkmıştır.

Başdeğirmen ve Tunca (2017) Türkiye ekonomisinde beş yüz işletme içinde olan ve lojistik sektöründe faaliyette bulunan dokuz işletmenin finansal performansı Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, öz sermayenin ve toplam aktiflerin finansal performansı etkilediği saptanmıştır.

Günay, Karadeniz ve Dalak (2018) Türkiye’de en yüksek satış gelinine sahip ilk yirmi şirketin performansını incelemiştir. Verilerine ulaşılabilen şirketler analize dahil edilmiş ve performans ölçümünde gri ilişkisel analiz kullanılmıştır. Şirketlerin altı yıllık finansal performansları incelendiğinde, en başarılı şirketin Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. olduğu, en düşük performansa sahip şirketin Vestel Elektronik A.Ş. olduğu tespit edilmiştir. 2015 yılı finansal performans açısından en başarılı şirket Türkiye Elektrik İletim A.Ş. performansı en düşük şirketin ise Selçuk Ecza Deposu olduğu tespit edilmiştir.

### **Araştırmanın Yöntemi ve Uygulaması**

Çok kriterli karar verme problemleri, birden çok kriterin optimize edilerek bu kriterler içinden en iyi alternatifin seçildiği problemler olarak tanımlanabilmektedir (Turan, 2018: 15). Çok kriterli karar verme problemlerinden olan gri ilişkisel analiz ise, karmaşık ilişki içindeki karar problemlerinde uygulanan bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, çok kriterli karar verme yöntemlerinden gri ilişkisel analiz, diğer yöntemlerle ya da tek başına oldukça sık kullanılmaktadır (Yıldırım, 2018: 231). Yerli ve yabancı literatür taramasıyla bu çalışmada da gri ilişkisel analiz kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 2019 yılına ait olup, Türk Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği sitesinden elde



edilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan finansal oranlar eşit öneme sahip oldukları kabul edilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan şirketler ve kullanılan finansal oranlar tablo 1 ve tablo 2’de gösterilmektedir.

**Tablo 1:** Çalışma Kapsamında Yer Alan Sigorta Şirketleri

İşlem Kodu	Şirket Adı
F1	Chubb European Group SE Merkezi Fransa Türkiye İstanbul Şubesi
F2	Aksigorta AŞ
F3	Allianz Sigorta AŞ
F4	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi
F5	Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi
F6	Atradius Crédito y Caución S.A. de Seguros y Reaseguros, İstanbul Şubesi
F7	Unico Sigorta AŞ
F8	Axa Sigorta AŞ
F9	BNP Paribas Cardif Sigorta AŞ
F10	Coface Sigorta AŞ
F11	Corpus Sigorta AŞ
F12	Dubai Starr Sigorta AŞ
F13	Ergo Sigorta AŞ
F14	Euler Hermes Sigorta AŞ
F15	Eureko Sigorta AŞ
F16	Generali Sigorta AŞ
F17	Groupama Sigorta AŞ
F18	Güneş Sigorta AŞ
F19	Halk Sigorta AŞ
F20	HDI Sigorta AŞ
F21	Bereket Sigorta AŞ
F22	Magdeburger Sigorta AŞ
F23	Mapfre Sigorta AŞ
F24	Neova Sigorta AŞ
F25	Orient Sigorta AŞ
F26	Ray Sigorta AŞ
F27	Şeker Sigorta AŞ
F28	Sompo Sigorta AŞ
F29	Doga Sigorta AŞ
F30	Koru Sigorta AŞ
F31	Gulf Sigorta AŞ
F32	Türk Nippon Sigorta AŞ
F33	Türk P&I Sigorta AŞ
F34	Ziraat Sigorta AŞ
F35	Zurich Sigorta AŞ
F36	Ethica Sigorta AŞ
F37	Quick Sigorta AŞ
F38	SS Atlas Karşılıklı Sigorta Kooperatifi
F39	SS TMT Karşılıklı Sigorta Kooperatifi
F40	Bupa Acıbadem Sigorta AŞ



**Tablo 2.** Çalışma Kapsamında Kullanılan Finansal Oranlar

Kriterler	Finansal Oranlar	Amaç
K1	Bileşik Rasyo	Minimum
K2	Faaliyet Giderleri/Brüt Yazılan Primler	Minimum
K3	Brüt Yazılan Primler/ Toplam Aktif	Maksimum
K4	Özsermaye/Toplam Aktif	Maksimum

Gri ilişkisel analiz yöntemi uygulanırken 6 adım izlenmektedir (Yıldırım, 2018: 232-236; Elmas, Kılıçarslan ve Gözel, 2020: 205-208).

**Adım 1:** Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1) & \cdots & x_1(2) & \cdots & x_1(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_2(1) & \cdots & x_2(2) & \cdots & x_2(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m(1) & \cdots & x_m(2) & \cdots & x_m(n) \end{bmatrix} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

**Adım 2:** Normalizasyon İşleminin Gerçekleştirilmesi

Verilen normalizasyon işlemi için eşitlik (2), (3) ve (4) kullanılmaktadır.

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (2)$$

$$x_i^* = \frac{\max_j(j) - x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (3)$$

$$x_i^* = \frac{|x_i(j) - x_{0b}(j)|}{\max_j x_i(j) - x_{0b}(j)} \quad (4)$$

$x_{0b}(j)$  optimal değer olup, j. kriterin hedef değeridir.

$\max_j x_i(j) \geq x_{0b}(j) \geq \min_j x_i(j)$  aralığında yer almaktadır.

**Adım 3:** Referans Serisinin Oluşturulması

Karar probleminde faktörleri kıyaslamak üzere belirlenecek referans seri,

$$x_o = (x_o(j)) \quad J= 1, 2, \dots, n \text{ şeklinde gösterilmektedir.} \quad (5)$$

Referans serisi literatür de genel olarak bir (1) olarak alınmaktadır.

**Adım 4:** Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması

$x_o^*$  ile  $x_1^*$  arasındaki mutlak değer farkı  $\Delta_{oi}(j)$  eşitlik (6) ile hesaplanmaktadır.

$$\Delta_{0i} = |x_{0}^{*}(j) - x_{i}^{*}(j)| \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (6)$$

$$\Delta_{0i} = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \dots & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{02}(1) & \dots & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0m}(1) & \dots & \Delta_{0m}(2) & \dots & \Delta_{0m}(n) \end{bmatrix} \quad (7)$$

### Adım 5: Gri İlişkisel Katsayı Matrisinin Oluşturulması

Gri ilişkisel katsayı matrisi eşitlik (8) ile hesaplanmaktadır.

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{\min} + \zeta \Delta_{\max}}{\Delta_{0i}(j) + \zeta \Delta_{\max}} \quad (8)$$

$$\Delta_{\max} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(j), \quad \Delta_{\min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(j) \quad (9)$$

$\zeta$  ayırıcı katsayı olup  $[0,1]$  aralığında yer almaktadır.  $\Delta_{0i}$  ile  $\Delta_{\max}$  arasındaki farkı ayarlamak için kullanılmaktadır. Genel olarak literatür incelendiğinde ayırıcı katsayı olarak 0,5 kullanıldığı saptanmıştır.

### Adım 6: Gri İlişkisel Derecelerinin Hesaplanması

Gri ilişkisel dereceler eşit veya farklı önem düzeylerini göstermek için iki farklı şekilde hesaplanır. Eğer kriterler eşit önem düzeyinde ise eşitlik (10), eğer kriterlerin farklı ağırlıkları söz konusu ise eşitlik (11) kullanılır.

$$\Gamma_{0i} = 1/n \sum_{j=1}^n \gamma_{0i}(j) \quad (10)$$

$$\Gamma_{0i} = \sum_{j=1}^m [w(j) \times \gamma_{0i}(j)] , \quad \sum_{j=1}^m w(j) = 1 \quad (11)$$

### Gri İlişkisel Analiz Yönteminin Uygulanması

**Adım 1:** Karar matrisi tablo 3’de ki gibi oluşturulmuştur.

**Tablo 3.** Karar Matrisi

K1	K2	K3	K4
96,8	22,4	0,655011639	0,323833394
96,6	12,8	0,100213032	0,020131249
102,3	16,4	0,648237848	0,302718978
112,2	15,5	0,676431029	0,220666131

115,4	21	0,756488874	0,225331872
146,9	20,3	0,551513726	0,294591581
126,2	26,3	0,73567595	0,052711747
109,2	19,9	0,504889982	0,218347729
102,4	53,7	0,501885176	0,414789358
83,8	18,8	0,778001974	0,344017172
117,4	11,3	0,923129691	0,098814269
123,4	12,1	0,890739756	0,218071145
142	25,2	0	0
167,5	10,8	0,897592179	0,435969511
111,8	19,8	0,68787656	0,350980577
144,1	26,4	0,493893462	0,360160816
125,6	24	0,535670121	0,248981599
107,3	14,2	0,618465133	0,352185564
106,7	10,8	0,695269834	0,198993389
110	15,2	0,599112434	0,181625327
110,8	7,5	1,384036387	0,133129523
138,9	10,8	0,816315758	0,117165457
116,2	17,9	0,736038408	0,195333833
107,7	12,5	0,682746984	0,206607138
132,3	15,3	0,567542623	0,284747183
96,7	11,1	0,970244587	0,205442198
115,5	12,5	0,697141582	0,198512133
101,2	13,3	0,649013178	0,312109637
115,2	15,2	0,897475449	0,192233791
106,5	16,1	0,998367608	0,095905573
98,8	25,1	0,686571632	0,369281339
107,8	14,9	0,906076551	0,166378308
74,2	17,3	1,193844956	0,324255936
67,9	6,9	1,401612616	0,373822585
111,3	29,4	0,549984771	0,262352263
108,2	11,8	0,926352798	0,132431297
98,6	12,5	0,895830005	0,140348143
100,7	24,3	1,421274805	0,019382558
0	0	0	0,93316774
100,1	14,1	0,935871037	0,342449046

**Adım 2:** Eşitlik (2) ve eşitlik (3) yardımıyla normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir.

**Tablo 4.** Normalize Edilmiş Karar Matrisi

K1	K2	K3	K4
0,422089552	0,582867784	0,460862063	0,347025921
0,423283582	0,761638734	0,070509258	0,021573023
0,389253731	0,694599628	0,456096067	0,324399317
0,330149254	0,711359404	0,475932611	0,236469952
0,311044776	0,608938547	0,532260806	0,241469848
0,122985075	0,621973929	0,388041584	0,315689847
0,246567164	0,510242086	0,517616965	0,056486894
0,348059701	0,629422719	0,355237411	0,23398551
0,388656716	0	0,353123249	0,444496032
0,499701493	0,64990689	0,547397288	0,368655235
0,299104478	0,789571695	0,649508236	0,105891218
0,263283582	0,774674115	0,626718882	0,233689117

0,152238806	0,530726257	0	0
0	0,798882682	0,631540203	0,46719308
0,332537313	0,631284916	0,483985615	0,376117349
0,139701493	0,508379888	0,347500329	0,385955066
0,250149254	0,553072626	0,376894123	0,266813338
0,359402985	0,73556797	0,435148172	0,377408636
0,362985075	0,798882682	0,489187476	0,213245037
0,343283582	0,716945996	0,421531735	0,194633097
0,338507463	0,860335196	0,973799284	0,142664086
0,170746269	0,798882682	0,574354625	0,125556695
0,306268657	0,666666667	0,517871988	0,209323389
0,357014925	0,767225326	0,480376477	0,221404072
0,210149254	0,715083799	0,399319414	0,305140406
0,422686567	0,793296089	0,68265798	0,220155701
0,310447761	0,767225326	0,490504426	0,212729314
0,395820896	0,752327747	0,456641584	0,334462523
0,312238806	0,716945996	0,631458073	0,206001325
0,364179104	0,70018622	0,70244516	0,102774206
0,410149254	0,532588454	0,483067476	0,395728788
0,35641791	0,722532588	0,637509754	0,178294106
0,557014925	0,677839851	0,839981791	0,347478725
0,594626866	0,87150838	0,986165808	0,400595273
0,335522388	0,452513966	0,386965821	0,281141591
0,354029851	0,780260708	0,651775994	0,141915854
0,411343284	0,767225326	0,630300348	0,150399695
0,39880597	0,547486034	1	0,020770712
1	1	0	1
0,40238806	0,737430168	0,658472966	0,366974801

**Adım 3:** Karar matrisine referans serisi eklenmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere de referans serisi literatürde genel olarak bir (1) olarak alınmaktadır. Bu sebeple gerçekleştirilen bu çalışmada da bir (1) olarak alınmıştır.

**Adım 4:** Eşitlik (6) ile mutlak değer tablosu oluşturulmuştur.

**Tablo 5:** Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması

<b>K1</b>	<b>K2</b>	<b>K3</b>	<b>K4</b>
0,5779	0,4171	0,5391	0,6530
0,5767	0,2384	0,9295	0,9784
0,6107	0,3054	0,5439	0,6756
0,6699	0,2886	0,5241	0,7635
0,6890	0,3911	0,4677	0,7585
0,8770	0,3780	0,6120	0,6843
0,7534	0,4898	0,4824	0,9435
0,6519	0,3706	0,6448	0,7660
0,6113	1,0000	0,6469	0,5555
0,5003	0,3501	0,4526	0,6313
0,7009	0,2104	0,3505	0,8941
0,7367	0,2253	0,3733	0,7663
0,8478	0,4693	1,0000	1,0000
1,0000	0,2011	0,3685	0,5328
0,6675	0,3687	0,5160	0,6239
0,8603	0,4916	0,6525	0,6140

0,7499	0,4469	0,6231	0,7332
0,6406	0,2644	0,5649	0,6226
0,6370	0,2011	0,5108	0,7868
0,6567	0,2831	0,5785	0,8054
0,6615	0,1397	0,0262	0,8573
0,8293	0,2011	0,4256	0,8744
0,6937	0,3333	0,4821	0,7907
0,6430	0,2328	0,5196	0,7786
0,7899	0,2849	0,6007	0,6949
0,5773	0,2067	0,3173	0,7798
0,6896	0,2328	0,5095	0,7873
0,6042	0,2477	0,5434	0,6655
0,6878	0,2831	0,3685	0,7940
0,6358	0,2998	0,2976	0,8972
0,5899	0,4674	0,5169	0,6043
0,6436	0,2775	0,3625	0,8217
0,4430	0,3222	0,1600	0,6525
0,4054	0,1285	0,0138	0,5994
0,6645	0,5475	0,6130	0,7189
0,6460	0,2197	0,3482	0,8581
0,5887	0,2328	0,3697	0,8496
0,6012	0,4525	0,0000	0,9792
0,0000	0,0000	1,0000	0,0000
0,5976	0,2626	0,3415	0,6330

**Adım 5:** Eşitlik (8) yardımıyla gri ilişkisel katsayı matrisi oluşturulmuştur.

**Tablo 6:** Gri İlişkisel Katsayı Matrisi

K1	K2	K3	K4
0,463860426	0,545177665	0,481168074	0,433661094
0,464374827	0,677175284	0,349774913	0,338197292
0,45014781	0,620809249	0,478971277	0,425314486
0,42740495	0,634002361	0,488249119	0,395716747
0,420537283	0,561128527	0,516668131	0,397288853
0,363104271	0,569459173	0,449657103	0,422186704
0,398904501	0,505174036	0,508966444	0,346377181
0,434050272	0,574331551	0,436771785	0,394940187
0,44990599	0,333333333	0,435966637	0,473707362
0,499850791	0,588170865	0,524877783	0,441951928
0,416355953	0,703800786	0,587895169	0,35865207
0,404296404	0,689345315	0,572553316	0,394847748
0,370985604	0,515850144	0,333333333	0,333333333
0,333333333	0,71314741	0,57573189	0,484117593
0,428279212	0,575562701	0,492119016	0,444886305
0,367566381	0,504225352	0,433839603	0,448814931
0,400047767	0,528023599	0,445194002	0,405453623
0,43836692	0,65408039	0,469548896	0,445398046
0,439747965	0,71314741	0,494651568	0,388574371
0,432258065	0,638525565	0,463620503	0,383034072
0,430480596	0,781659389	0,950207753	0,368368651
0,376150909	0,71314741	0,540163667	0,363783648
0,418854714	0,6	0,509098604	0,387393709
0,437451032	0,682337992	0,490377074	0,391053959
0,38764175	0,637010676	0,454264395	0,418459209
0,464117484	0,707509881	0,611739012	0,390672522

0,420326223	0,682337992	0,495296872	0,388418695
0,452825088	0,668742217	0,479221706	0,428986635
0,42096004	0,638525565	0,575677448	0,386399159
0,44021025	0,625145518	0,626916138	0,357851968
0,458778417	0,516843118	0,491674706	0,452787318
0,437222657	0,643113772	0,579716701	0,378298986
0,530231086	0,60815402	0,757554857	0,433831471
0,55225849	0,795555556	0,973076544	0,454791568
0,429377083	0,477333333	0,449222503	0,410219921
0,436311539	0,69469599	0,589466929	0,3681657
0,459281601	0,682337992	0,574911119	0,370480058
0,454052589	0,524926686	1	0,338013859
1	1	0,333333333	1
0,455534403	0,655677656	0,594157977	0,441296452

**Adım 6:** Eşitlik (10) yardımıyla gri ilişkisel derecelerin hesaplaması yapılmıştır. Hesaplama sonrası şirketler sıralanmıştır.

**Tablo 7:** Gri İlişkisel Derecelerinin Hesaplanması

İşlem Kodu	Gri İlişki Derecesi	Sıralama
F1	0,480966815	26
F2	0,457380579	33
F3	0,493810705	23
F4	0,486343294	24
F5	0,473905698	31
F6	0,451101813	34
F7	0,43985554	37
F8	0,460023449	32
F9	0,42322833	39
F10	0,513712842	13
F11	0,516675995	11
F12	0,515260695	12
F13	0,388375604	40
F14	0,526582557	8
F15	0,485211809	25
F16	0,438611567	38
F17	0,444679748	35
F18	0,501848563	19
F19	0,509030329	16
F20	0,479359551	28
F21	0,632679097	3
F22	0,498311409	21
F23	0,478836757	29
F24	0,500305014	20
F25	0,474344007	30
F26	0,543509725	6
F27	0,496594946	22
F28	0,507443911	17
F29	0,505390553	18
F30	0,512530968	14
F31	0,48002089	27
F32	0,509588029	15
F33	0,582442859	4

F34	0,693920539	2
F35	0,44153821	36
F36	0,522160039	9
F37	0,521752693	10
F38	0,579248283	5
F39	0,833333333	1
F40	0,536666622	7

## SONUÇ

Çalışmada hayat dışı sigorta şirketlerinin performansları GİA yöntemiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Literatür taramasında da görüleceği üzere ülkemizde sigorta sektörünün gerek finansal gerekse operasyonel performansının ölçülmesinde GİA yöntemi kullanımı yaygın değildir. Bu çalışmada GİA seçilmesinin sebebi, Lin ve Hsu (2002)’nin çalışmasında ifade ettiği gibi düşük örneklem büyüklüğüne sahip olmasıdır. Bu kapsamda Hayat dışı sigorta şirketlerinin performansı 2019 yılı verileri ile değerlendirilmiş ve her bir kriter ağırlığının eşit öneme sahip olduğu düşünülerek analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak ise SS TMT Karşılıklı Sigorta Kooperatifi finansal performansı en yüksek şirket olduğu tespit edilmiştir. Bu şirketi sırasıyla, Ziraat Sigorta AŞ, Bereket Sigorta AŞ, Türk P&I Sigorta AŞ ve SS Atlas Karşılıklı Sigorta Kooperatifi takip etmiştir. 2019 yılı verilerine göre en düşük finansal performansa sahip sigorta şirketi ise, Ergo Sigorta AŞ’dir. SS TMT Karşılıklı Sigorta Kooperatifi finansal performansı en yüksek şirket olmasının sebebi ise, borç kullanımını başarılı bir şekilde yönetmesidir. 2019 yılı verilerine göre en düşük finansal performansa sahip sigorta şirketi ise, Ergo Sigorta AŞ için de tam tersi durum söz konusudur. Çalışmada kullanılan oranlara ve tespit edilen sonuçlara göre, sigorta şirketleri sektördeki yerlerini belirleyip geleceğe dönük daha iyi planlar yaparak kendilerini geliştirebilirler. Ancak literatür incelendiğinde elde edilen sonuçlar önceki çalışmalara göre farklılık arz ettiği görülmüştür. Çalışmada kullanılan finansal oranlar ve araştırma kapsamına alınan sigorta şirketleri bu farklılığın sebebi olarak düşünülmektedir.

Çalışmanın kısıtları, Türkiye’de hayat dışı branşında faaliyette bulunan sigorta şirketlerini kapsamaması, 2019 yılsonu verileriyle analizinin gerçekleştirilmesi ve kullanılan finansal oranlardır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda tüm sigorta şirketleri çalışma kapsamına alınarak, daha fazla finansal oranla farklı yıllara ait performanslar karşılaştırılabilir. Ayrıca kriterlerin eşit öneme sahip olmasının yanında, kriter ağırlıkları uzman görüşleri ve çok kriterli karar verme yöntemleriyle belirlenebilir.

## KAYNAKÇA

- Başdeğirmen, A. ve Tunca, M. A. (2017). Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 327-340.
- Başpınar, A. (2005). Finansal Analiz Tekniklerinin Sigorta Şirketi Mali Tablolarına Uygulanması. *Maliye Dergisi*, 149, 5-35.



- Bektaş, H. ve Tuna, K. (2013). Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası'nda İşlem Gören Firmaların Gri İlişkisel Analiz ile Performans Ölçümü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 185-198.
- Dalkılıç, N. (2012). Türkiye'de Hayat Dışı Sigortacılık Sektöründe Etkinlik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 71-89.
- Dılmaç, M. (2020). Döviz Kuru, Altın Ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerinin Finansal Performans Üzerinde Etkileri: Bist Endeksleri Üzerine Granger Nedensellik Ve Panel Eşbütünleşme Analizi, B. Güngör, C.Yerdelen Kaygın (Ed.), Finansal Performans Araştırmalarında Güncel Yaklaşımlar İçinde, 205-217, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ecer, F. ve Günay, F. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 35-48.
- Elitaş, C., Eleren A., Yıldız, F. ve Doğan, M. (2012). Gri İlişkisel Analiz İle Sigorta Şirketlerinin Performanslarının Belirlenmesi. 16. Finans Sempozyumu, 10-13 Ekim, Erzurum.
- Elmas, B. Kılıçarslan, Ş. ve Gözel, M. (2020). Aile Şirketlerinde Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi: BIST Örneği, O. Yılmaz ve S. Ballı (Ed.) Aile İşletmelerinde Muhasebe, Finans ve Denetim İçinde (199-215), İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Günay, F. Karadeniz, E. ve Dalak, S. (2018). Türkiye'de En Yüksek Net Satış Gelirine Sahip 20 Şirketin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), 51-73.
- Hao, J. C. J. ve Chou, L. Y. (2005). The estimation of efficiency for life insurance industry: The case in Taiwan. *Journal of Asian Economics*, 16, 847-860.
- Karaca, F. B. ve Kılıçarslan, Ş. (2019). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinde Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Tahmini. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 14(4), 1359-1381.
- Kavak, B. ve Cihangir, M. (2019). Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Düzeylerinin Saptanması: Borsa İstanbul'da Yer Alan Sigorta Şirketleri Üzerine VZA Modeliyle Bir Uygulama. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 115-138.
- Kılıçarslan, Ş., Akçakanat, Ö. (2020). Bankacılık Sektöründe Hata ve Hile: Banka Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 676-692.
- Kula, V., Kandemir, T. ve Baykut, E. (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Sigorta Ve Bes Şirketlerinin Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle İncelenmesi. *AKÜ İİBF Dergisi*, 18(1), 37-53.
- Lin, C.T. ve Hsu, P.F. (2002). Forecast of Non-Alcoholic Beverage Sales in Taiwan Using The Grey Theory, *Asia-Pacific Journal of Marketing And Logistics*, 14(4), 3-12
- Özdemir, A. İ. ve Deste, M. (2009). Gri İlişkisel Analiz İle Çok Kriterli Tedarik Seçimi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(2), 147-156.
- Peker, İ. ve Baki, B. (2012). Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7, 1-18.
- Turan, G. (2018). Çok Kriterli Karar Verme, B. F. Yıldırım ve E. Önder (Ed), İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetmel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok kriterli Karar Verme Yöntemleri İçinde, 15-20, Bursa: Bora Basım Yayın Dağıtım.
- Uçkun, N. ve Girginer, N. (2011). Türkiye'deki Kamu Ve Özel Bankaların Performanslarının Gri İlişki Analizi İle İncelenmesi, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 46-66.
- Yıldırım, B. F. (2018). Gri İlişkisel Analiz, B. F. Yıldırım ve E. Önder (Ed), İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetmel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok kriterli Karar Verme Yöntemleri İçinde, 229-244, Bursa: Bora Basım Yayın Dağıtım.

*Başvuru Tarihi: 09.05.2020*  
*Kabul Tarihi: 02.06.2021*

*Araştırma Makalesi / Research Article*

## **G7 Ülkelerinde Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi<sup>1</sup>**

Muhyettin ERDEMLİ<sup>2</sup>

Tuba DİREKÇİ<sup>3</sup>

### **Öz**

*Enflasyon ve dışa açıklık ilişkisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerdeki araştırmacılar ve politika yapıcılar tarafından çalışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Enflasyon ve dışa açıklık arasındaki kesin ilişki hala belirsizlik içindedir. Dışa açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ölçmek için farklı metodolojiler kullanarak farklı ülkeler ve bölgesel gruplar için çeşitli çalışmalar yapılmış, ancak kesin bir yargıya varılamamıştır. Bu ilişkiyle ilgili farklı çalışmalar olsa da ampirik çalışmaların çoğu David Romer tarafından 1993 yılında literatüre kazandırılan ve ekonomide dışa açıklık ile enflasyon arasında ters bir ilişki olduğu hipotezini ortaya koyan çalışmaya dayanmaktadır. Bu çalışma, G7 ülkeleri için 1991-2019 arası dönemde alınan yıllık veriler yardımı ile söz konusu ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, G7 ülkeleri için Romer'in hipotezini desteklemektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Dışa Açıklık, Enflasyon, Panel Veri Analizi*

## ***The Relationship between Openness and Inflation in G7 Countries***

### **Abstract**

*The relationship between inflation and openness continues to be a topic studied by researchers and policymakers in both developed and emerging economies. The exact relationship between inflation and openness is still uncertain. Various studies have been conducted for different countries and regional groups using different methodologies to measure the relationship between openness and inflation, but a definitive conclusion has not been reached. Although there are different studies on this relationship, most of the empirical studies are based on the study introduced by David Romer in 1993, which put forward the hypothesis that there is an inverse relationship between openness in the economy and inflation. This study aimed to examine the relationship in question, with the help of the annual data collected in the period from 1991 to 2019 for G7 countries. The obtained results for the G7 countries supported the hypothesis of Romer.*

**Keywords:** *Openness, Inflation, Panel Data Analysis*

<sup>1</sup>Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD'de yazılan “Enflasyon ve Temel Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişki: G7 Ülkeleri ile Türkiye Arasında Bir Karşılaştırma” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

<sup>2</sup>Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, erdemlimuhyettin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1331-2922>

<sup>3</sup>Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, baskonus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6339-5332>

---

## **Giriş**

Ekonomik anlamda küreselleşme, sınırlar ve bölgeler arasında bilgi ve ürün alışverişi üzerindeki kısıtlamaları ve engelleri kaldırarak pazarların ve iş dünyasının bağlana birliğini ve karşılıklı bağımlılığını artırma sürecidir. Ekonomik küreselleşme genel anlamda ülkeler tarafından desteklenmektedir. Nitekim ekonomik küreselleşme aynı zamanda karşılıklı, kültürel, finansal ve ticari güveni de teşvik eder. Bu anlamda ekonomilerde daha hızlı büyüme yoluyla yoksulluğu azaltması ve ekonomik kalkınmayı artırması beklenmektedir. (Burger ve Krueger, 2003) ticarete açıklığın toplam gelirlerde ve dolayısıyla büyüme oranlarında artışa neden olduğunu göstermiştir. Dünya Bankası'na göre yoksulluk, işsizlik vb. sosyo-ekonomik sorunları ortadan kaldırmak için ekonomiler tarafından tercih edilecek en iyi seçeneklerden biri dışa açıklıktır.

Günümüz dünya ekonomisinde bir ülkenin tek başına hızlı büyüme performansı elde etmesi olanaksız görünmektedir. Uluslararası ticaretin ve ticarete açıklığın faydaları, ekonomi literatüründe geniş ölçüde ele alınmaktadır. Ticaretin gelir düzeyini ve dağılımını iyileştirdiği, seçeneklerin kullanılabilirliğini geliştirdiği, fırsatları artırdığı, teknik kapasiteleri artırdığı ve nihayetinde insanların ülkelerinde ekonomik değişiklikler ve kalkınma getirmeye teşvik ettiği ima edilmektedir. Ekonomik küreselleşme ve ticarete açıklık, uluslararası sermaye akışına ve yetersiz istihdam edilen kaynakların tam olarak kullanılmasına olanak sağlar (Ramzan, Fatima ve Yousaf, 2013). Chhabra ve Alam (2020)'ye göre ise küresel düzeyde ticaret, daha düşük fiyatlarla mevcut ürünlerin çeşitlendirilmesini sunmakta ve kaynakları, ülkenin yüksek verimli olduğu malların üretimine doğru saptırma fırsatı sağlamaktadır.

Dışa açıklığa başka bir açıdan bakıldığında ise tekel karşıtı bir araç olduğu kadar, yeni teknolojinin, fikirlerin ve uluslar arasında yönetim becerilerinin uzun soluklu olması için de bir araçtır. Aynı zamanda para ve maliye politikalarının uyumlu hale gelmesi yönünde etkisi vardır. Bu anlamda ülkeler arası dışa açıklığın artırılması adına atılan adımlara bir örnek olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947'de yirmi üç ülke tarafından imzalanması verilebilir. GATT arkasındaki amaç, ülkeler arasında serbest ticareti teşvik etmektir ve ülkeler, ticaret engellerini düşürme konusunda anlaşarak ticaret engellerinin azalması nedeniyle artan ticaret ve dünya üretiminden kazançlı çıktılar (Ramzan vd., 2013).

Dışa açıklığın artırılması anlamında yapılan bazı diğer antlaşmalar şu şekilde sıralanabilir. Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği (SAARC) 8 Aralık 1985'te Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka Hükümetleri tarafından ekonomik ve politik bir organizasyon olarak kuruldu. Bunun amacı üye devletlerde sosyal kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktı. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Kuzey Amerika'da üçlü bir ticaret yaratmak için Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika hükümetleri tarafından 1994 yılında imzalandı. Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA) Anlaşması İslamabad'da 6 Ocak 2004 tarihinde 12. Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) Zirvesi sırasında imzalandı. SAFTA 1 Ocak 2006 tarihinde kuruldu. Bu anlaşmanın amacı, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, malların sınır ötesi dolaşımını kolaylaştırarak ve serbest ticaret alanında adil rekabeti teşvik ederek ülkeler arasında ekonomik iş birliği ve karşılıklı ticareti teşvik etmektir. Son olarak uluslararası ticareti serbestleştirmek ve ekonomik büyümeyi canlandırmak için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün 1995 yılında Marakeş Anlaşması uyarınca GATT'ın yerini alarak kurulduğu söylenebilir. DTÖ, ticaretin düzenlenmesi ile ilgilenir ve ekonomik müzakere ve ticaret anlaşmaları tasarlamak için bir çerçeve sağlar ve 164 ülke şu anda DTÖ üyesidir.

Yukarıda ifade edilen bu anlaşmalar yolu ile artan dışa açıklık sonucu ekonomiler, karşılaştırmalı üstünlüklerinin olduğu ürünlerinde uzmanlaşma yoluna gittiğinden faktör fiyatları, dünya çapında aynı teknoloji ve üretim nedeniyle ticaret yapan ülkeler arasında birbirine çok yaklaşmıştır. Ancak ticaret, arz ve talep şokları, enflasyon, aşırı nüfus ve teknolojik şoklar gibi birçok faktörden olumsuz etkilenebilmektedir ki tüm bu faktörler arasında yüksek enflasyon, ekonomiyi olduğu kadar toplumu da önemli derecede ve kötü etkilemektedir.

Bu çalışma, G7 ülkelerinde dışa açıklık ile enflasyon arasındaki bağlantıyı incelemektedir. Artan dışa açıklık bu ülkelerdeki enflasyonu etkiler mi? Sorusuna cevap arayan bu çalışma, (Romer, 1993) hipotezini test etmek için planlanmıştır ve sonraki bölümlerde sırası ile konuya ilişkin teorik bilginin ardından literatür özeti, analizde kullanılan veri seti ve metodoloji, ekonometrik analizden elde edilen bulgular, sonuç ve öneriler verilmiştir.

### **1. Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi**

Yüksek enflasyon oranı yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, piyasa kusurları, ödemeler dengesindeki açık ve işsizlik gibi birçok ekonomik soruna ve ayrıca kaçakçılık ve

---

istifçilik gibi ekonomik olmayan sosyal sorunlara neden olur. Enflasyon aynı zamanda fiyat mekanizmasının düzgünlüğünün piyasa mekanizması için çok önemli olan rolünü de bozmaktadır ve dolayısı ile kaynakların verimli kullanımına olumsuz etkisi vardır. Dahası, yüksek bir enflasyon oranı zamanla daha yüksek fiyat oynaklığına yol açmaktadır. Enflasyon oranındaki oynaklık, gelecekteki ekonomik planlama ve proje değerlendirmesi ve kaynakların verimli kullanımı için bir engeldir. Enflasyon ekonomik büyümeyi yavaşlatır ve ekonomiye zarar verir. Enflasyonist olmayan istikrarlı ekonomik büyümenin sürdürülmesi, yalnızca makroekonomik istikrarı korumak için değil, aynı zamanda yoksulları enflasyonun olumsuz etkilerinden kurtarmak için de kaçınılmazdır (Ashra, 2002).

Özellikle yüksek enflasyonun bu denli çok soruna yol açtığı göz önünü alınıp dışa açıklık bağlamında düşünüldüğünde, dışa açıklık yolu ile yapılan daha ucuz nihai ve ara mal ithalatının doğrudan ve dolaylı olarak fiyatlar genel seviyesini düşürebileceği söylenebilir. Düşük maliyet ile ithalatın yapılabirliği, yurt içi fiyat seviyesini doğrudan düşürecektir. Bu etki, ithalatın ekonomideki payına bağlıdır ve ekonomi daha açık hale geldikçe ithalatın bu payı artar. Daha ucuz ithalat, yerli üreticileri fiyatlarını düşürmeye zorlayacaktır. Bu anlamda daha ucuz ithalatın, daha ucuz girdilerin ve yabancı rekabetin mevcudiyetinin de üretim maliyetini ve dolayısıyla enflasyonu düşüreceği düşünülebilir. Enflasyonu kontrol etmenin bazı doğrudan ve dolaylı, nicel ve nitel yöntemleri olduğu göz önüne alındığında ekonomiyi dışa açmak bunlardan biri olarak kabul edilebilir.

Ekonomiyi dışa açmak sadece ticareti iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda enflasyonun kontrolüne de yardımcı olur. (Romer, 1993), ticarete daha açık olan ekonomilerde enflasyonun daha düşük olacağını varsaymıştır. Enflasyon ve açıklık arasındaki ters yönlü ilişki (Iyoha, 1973; Lane, 1997; Sachsida, Carneiro ve Loureiro, 2003) tarafından desteklenmiştir.

Rogoff, (2003), doğal çıktı oranları ile istenen çıktı düzeyi arasındaki boşluğun kapatılması ile enflasyonun küçülteceğine işaret etmektedir ve Romer, (1993)'te olduğu gibi dışa açıklıktan düşük enflasyona doğru ilerleyen bir nedensellikten söz etmektedir. Ayrıca artan küreselleşmenin emek ve ürün pazarında artan rekabet ve daha iyi para politikası gibi bazı faktörlere işaret ettiğini belirterek bu faktörlerin enflasyonun düşürülmesine katkıda bulunduğunu iddia etmektedir.

Enflasyonu etkileyen parasal, mali ve yapısal değişkenlerde söz konusudur. Ancak ekonomiler daha açık hale geldiklerinde bu tür mali, parasal ve yapısal araçlar enflasyon üzerindeki kontrollerini bir anlamda kaybederler. Nitekim döviz kurundaki dalgalanmalar, yabancı yatırım giriş çıkışları ve ödemeler dengesi de fiyat düzeyini etkiler. Milton Freidman'a göre, "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir fenomendir." Dolayısıyla, parasal otorite enflasyon üzerindeki kontrolünü kaybettiğinde, dışa açıklık, enflasyonun yükselmemesi yönünde bir fren görevi görür. Sonuç olarak, daha açık ekonomilerde enflasyon ile açıklık arasında ters bir ilişki vardır (Sachsida vd., 2003). M. C. T. Terra, (1997 ve C. T. Terra, (1998), çok borçlu olan ekonomilerde enflasyon ile açıklık arasında negatif bir ilişki olduğunu öne sürmüşlerdir. Gruben ve Mcleod, (2004) ticarete açıklık ile enflasyon arasındaki negatif yönlü ilişkiyi desteklemiş ve dalgalı kur yaşayan ülkelerde bu ilişkinin daha güçlü olduğunu incelemişlerdir. Ayrıca C. T. Terra, (1998)'in hipotezini reddederek ve enflasyon ile açıklık arasındaki negatif ilişkinin daha az borçlu ekonomilerde daha önemli olduğunu bulmuşlardır.

Yüksek enflasyon, ekonomik büyüme sürecini yavaşlatır. Makul ve istikrarlı enflasyon oranının bir ülkenin ekonomik büyümesini ve dolayısıyla kalkınma sürecini hızlandırdığı düşünülmektedir. İlmli enflasyon, tasarruf sahiplerinin geri dönüşünü artırır, yatırımı güçlendirir ve dolayısıyla ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırır.

## **2. Literatür Özeti**

İktisat literatüründe dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştıran pek çok çalışma yer almaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere Romer'in görüşüne dayanarak arada negatif yönlü ilişki bulan çalışmalar (Bowdler ve Nunziata, 2006; Gruben ve Mcleod, 2004; Kurihara, 2013; Lane, 1997; Romer, 1993; Sachsida vd., 2003; Temple, 2002) olduğu gibi, bu iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki bulan (Mahmoudzadeh ve Shadab, 2012; Munir ve Kiani, 2011; Sepehrivand ve Azizi, 2016; Triffin ve Grubel, 1962) ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişki yoktur sonucu elde eden (Aliyev ve Gasimov, 2014; Iyoha, 1973; Wu ve Lin, 2008) çalışmalarda literatürde yer almaktadır. Bu anlamda konuya dair bir önbilgi ve fikir oluşturması anlamında literatürde yer alan çalışmalardan bir kısmının özeti Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Literatür özeti tablosu

Başlık:	“An Empirical Study of Trade Openness and Inflation in India”		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Chhabra ve Alam, 2020)	Megha Chhabra Qamar Alam	-Hindistan için -1974-2016 yıllık veriler -TEFE'deki yıllık değişim - Merkezi hükümet mali açığı -Döviz kuruna -GSYH'nın bir yüzdesi ticaret haddi	-ARDL eşbütünleşme
<b>Çalışmanın Bulguları</b>			
Çalışmanın sonucuna göre ticarete açıklık ve enflasyon arasındaki ilişki, kısa vadeli ve uzun vadeli dinamikler için farklı sonuçlara işaret ediyor. İlgili ticaret açıklığı ve enflasyon değişkenleri arasındaki ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Kısa vadede, göstergeler, Romer'in hipotezinin Hindistan'da doğrulamaktadır. Hindistan'da kısa vadede enflasyon oranı üzerinde mali açıklar, GSYH yüzdesi olarak ticaret ve gelir ticaret hadlerinin son derece önemli olumlu etkisi gözlenmiştir. Döviz kuru, kısa vadede fiyat değişiklikleri üzerinde bir etki göstermez. GSYH yüzdesi olarak ticaretin ve fiyat seviyesi ile gelir ticaret hadlerinin anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Mali açık ve döviz kuru arasındaki ilişki, enflasyon oranı ile olan ilişkiye göre oldukça az önemlidir.			
Başlık:	“Trade Openness and Inflation: Empirical Explanation of the Nexus in Nigeria”		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Sakanko ve Joseph, 2019)	Musa Abdullahi Sakanko David Joseph	-Nijerya için -1980-2017 arası yıllık veri -TÜFE -Toplam ticaretin GSYH'ye oranı -Petrol Fiyatı -Para arzı -Döviz kuru -Kişi başına GSYH	-ARDL eşbütünleşme -Granger nedensellik
<b>Çalışmanın Bulguları</b>			
Çalışmanın amacı, Nijerya'da ticaret açıklığının enflasyon oranına etkisini incelemektir. Sonuçlar, enflasyon oranı ile ticaret açıklığı arasında eşbütünleşme ilişkisinin yanı sıra tek yönlü bir Granger nedenselliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem kısa hem de uzun vadeli sonuçlar Nijerya'da enflasyon oranı ile ticaret açıklığı arasında önemli ve negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.			
Başlık:	“Impact of Trade Openness on Inflation in India: An Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach”		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Sahu ve Sharma, 2018)	Priyanka Sahu Naresh Kumar Sharma	-Hindistan için -200:1-2016:3 çeyreklik veriler -TEFE -Toplam ticaretin GSYH'ye oranı -Para arzı (M3) -Reel döviz kuru amortismanı -GSYH	- ARDL eşbütünleşme
<b>Çalışmanın Bulguları</b>			
Makale, ARDL yaklaşımı uygulayarak Hindistan'da ticari açıklığın enflasyon üzerindeki dinamik etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ampirik kanıtlar, enflasyon ile ticaret açıklığı, döviz kuru amortismanı, reel			



gayri safi yurtiçi hasıla ve para arzı gibi diğer değişkenler arasında benzersiz ve istikrarlı bir uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir. Kümülatif toplam testi (CUSUM ve CUSUMSQ) değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi doğrulamakta ve modeldeki katsayıların kararlılığını göstermektedir. Genel olarak hem uzun hem de kısa vadede açıklık ve enflasyon arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Ek olarak, sonuçlar enflasyon ve diğer değişkenler arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

<b>Başlık:</b>	<i>“Romer was Right On Openness and Inflation: Evidence from Sub-Saharan Africa”</i>		
<b>Kaynak</b>	<b>Yazar/lar</b>	<b>Veri Seti</b>	<b>Yöntem</b>
(Lin, Mei, Wang ve Yao, 2017)	Fa Qin Lin Dongzhou Mei Huanhuan Wang Xi Yao	-Sahra Altı Afrika ülkeleri için -1985-2012 arası yıllık veriler -ticaret açıklığı -Enflasyon -GSYH -Kişi başı GSYH -Bütçe dengesi -Devlet borçlarının GSYH'ye oranı -Finansal açıklık -Döviz kuru esnekliği	-Regresyon analizi

#### **Çalışmanın Bulguları**

Sonuçlar, ortalama olarak, Sahra Altı Afrika'da ticarete açıklığın enflasyon üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu gösteriyor. Ticaretin gayri safi yurtiçi hasılaya oranındaki yüzde 1 puanlık artış, enflasyonda yılda yaklaşık 0,08 puanlık bir düşüşle ilişkilendirilirken, OLS tahmini küçüktür ve sıfıra doğru eğilimlidir. Bu sonuçlar, devlet borcu, mali açıklık ve döviz kuru esnekliği gibi ek kontrollerin dahil edilmesi açısından sağlamdır ve farklı ticaret açıklığı ölçümlerinin ve alternatif enstrümanların kullanımına duyarlı değildir.

<b>Başlık:</b>	<i>“Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Zaman İçinde Değişen Birim Kök ve Nedensellik Testleri”</i>		
<b>Kaynak</b>	<b>Yazar/lar</b>	<b>Veri Seti</b>	<b>Yöntem</b>
(Göçer ve Gerede, 2016)	İsmet Göçer Cemaleddin Gerede	-Türkiye için -1989:1-2015:1 aylık veriler -TÜFE -İthalat -İhracat	-ADF, PP, KPSS ve KSS birim kök testleri -Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri -Hatemi-J Kırılmalı eşbütünleşme testi -DOLS ve FMOLS katsayı tahminçileri

#### **Çalışmanın Bulguları**

Kapsamlı bir ekonometrik analiz yapılan çalışmanın sonuçları kısaca şu şekilde özetlenebilir. Granger nedensellik testine göre enflasyonla ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Toda-Yamamoto testine göre ise; ihracat ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik varken, ithalattan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Hatemi-J bootstrap nedensellik testi göre ise; ihracattan enflasyona doğru 1996-1998 ve 2004-2005 dönemlerinde, enflasyondan ihracata doğru 1991-1993; 1996-2003; 2007-2008 dönemleri ve 2014 sonrasında nedensellik vardır. İthalattan enflasyona doğru 1992, 1996, 1998 ve 2001 yıllarında, enflasyondan ithalata doğru ise 1996-1997 döneminde bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Hatemi-J kırılmalı eşbütünleşme testinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Eşbütünleşme katsayıları; ihracattaki %1 oranındaki artışın TÜFE endeksini 1994 öncesi dönemde %4,79 oranında arttırırken, 1994-1999 arasında %5,07 oranında azalttığı, 1999 sonrası dönemde ise %1,2 oranında arttırdığı yönündedir. İthalattaki %1 oranındaki artışın ise TÜFE endeksini 1994 öncesinde %6,42 oranında arttırdığı, 1994-1998 arasında azaltma, 1998 sonrası dönemde ise artırma yönünde etki ettiğini göstermektedir. Ayrıca eşbütünleşme katsayıları DOLS yöntemiyle de tahmin edilmiş ve TÜFE endeksinin; ihracat %1 oranında arttığında %0,9 oranında, ithalat %1 oranında arttığında ise %0,97 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgulardan bir diğeri ise ekonomide yaşanan yapısal kırılmaların enflasyonu arttırıcı yönde etki ettiği yönündedir.

Başlık:	"Türkiye'de Enflasyon ile Ticaret Açıklığı Arasındaki İlişki"		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Ayvaz Kızılgöl ve İpek, 2015)	Özlem Ayvaz Kızılgöl Evren İpek	-Türkiye için -1991:1-2013:3 arası çeyreklik veriler -Dış borç -İhracat -İthalat -GSYH	-ADF, PP, KPSS, NG-Peron ve ZA birim kök testleri -ARDL yaklaşımı

#### Çalışmanın Bulguları

Çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu elde edilen ampirik bulgular ile ortaya konulmuştur. ARDL yönteminden tahmin edilen uzun dönemli katsayılar, ticari açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu göstermiştir. Kısa dönemli ilişkilere yönelik yapılan Hata Düzeltme Modeli ise ticaret açıklığının enflasyon üzerindeki kısa dönemli etkilerinin de istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu göstermiştir.

Başlık:	"How do Openness and Exchange-Rate Regimes Affect Inflation?"		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Ghosh, 2014)	Amit Ghosh	-137 ülke için -1999-2012 arası yıllık veriler -Ticari açıklık -Finansal açıklık -Enflasyon	-Regresyon analizi

#### Çalışmanın Bulguları

Bu çalışma, enflasyonun bir ülkenin dış bağlantılarının üç yönden (ticaret ve finansal açıklık ve döviz kuru rejimlerinden) nasıl etkilendiğini araştırmaya odaklanıyor. Farklı ekonometrik teknikler ve birkaç sağlamlık kontrolü kullanarak, daha yüksek sermaye hesabı açıklığı ve enflasyonu düşürmek için sabit bir rejime doğru bir hareket bulunuyor. Bununla birlikte, düşük ticaret açıklığı ve yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkeler dışında, ticarete açıklığın düşük enflasyona önemli bir etkisinin olduğuna dair net bir kanıt bulunamamıştır.

Politika perspektifinden bakıldığında, yeni milenyumda merkez bankalarının zaman tutarsızlığı sorununun üstesinden gelip gelmediğine dair kesin olmayan kanıtlar var. Sermaye açıklığının enflasyon üzerindeki olumsuz etkisi, merkez bankalarının para politikası yapmasını disipline ettiği iddiasını desteklemektedir. Son olarak, döviz kuru rejimlerine ilişkin bulgular, sabit rejimlerin para politikası izlerken merkez bankalarına dayattığı disiplini yinelemektedir. Bu son iki bulgu, küreselleşme ve esnek döviz kurlarının makroekonomik istikrarsızlığı artırmasından korkanlara rahatlık sağlamalıdır. Enflasyon hedefleyicileri için normatif duruş, onu dalgalı bir rejimle birlikte kullanmaktır. Rejimin esneklik derecesinin artırılması daha yüksek enflasyona yol açabilirken, enflasyon hedeflemesi rejiminin birlikte kullanılması, enflasyonla mücadelede bir tampon görevi görebilir.

Sonuç olarak, bu makalenin mesajı, belirli bir döviz kuru rejimi türünü veya belirli bir ölçüde ticaret veya finansal açıklığı diğerine karşı savunmak değildir. Bu tür dış politika seçimlerinin ülkeye özgü olduğu da kabul edilmektedir. Daha ziyade, burada sağlanan ampirik kanıtlar, bir ulusun dış yönelimini seçmede bir politika rehberi olarak ele alınmalıdır.

Başlık:	"An Analysis of the Relationship Between Inflation and Trade Openness"		
Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Ramzan ve diğerleri, 2013)	Muhammad Ramzan Kalsoom Fatima Zareen Yousaf	-Pakistan için -1970 2009 arası yıllık veri -GSYH -Finansal gelişme -Enflasyon -Ticari açıklık	-Regresyon tahmini

#### Çalışmanın Bulguları

Ekonomik küreselleşme çağında, enflasyon ve açıklık arasındaki ilişkiyi anlamının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. Çalışmada Pakistan için enflasyon ve açıklık arasındaki ilişkinin varlığı doğrulanmaktadır. Enflasyon bağımlı değişkendir ve OT (Ticarete Açıklık) M2 ve GSYH modeldeki bağımsız değişkenlerdir. Sonuç, GSYH ile M2 arasındaki korelasyonun orta düzeyde bir ilişki olduğunu ve M2 ile OT arasındaki korelasyonun değişkenler arasında zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir. OT ile GSYH arasındaki korelasyon .007'dir ve bu da değişkenler arasındaki zayıf ilişkiyi göstermektedir.

**Başlık:** "Trade Openness and Inflation Episodes in the OECD"

Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Bowdler ve Nunziata, 2006)	Christopher Bowdler Luca Nunziata	-19 OECD üyesi ülke için -1961-1993 arası yıllık veriler -TÜFE -Açıklık (İthalat/GSYH) -GSYH	-Panel regresyon analizi

#### Çalışmanın Bulguları

Çalışmada, ticarete açıklık ile enflasyon arasında negatif bir bağlantı olduğu iddia edilmektedir. Bu varsayımına göre yüksek düzeyde dışa açıklık, politika yapıcıların genişletici politikalar izleme hevesini azaltmakta veya güçlü dış rekabet firmaların fiyat artışlarını sınırlamaktadır. OECD verileri kullanılarak kurulan bir dizi probit regresyonu, bu varsayımı desteklemektedir. Farklı spesifikasyonların karşılaştırılması, açıklık ile enflasyon arasındaki negatif korelasyonun, kesitsel varyasyondan ziyade OECD panelindeki zaman serisi varyasyonundan kaynaklandığını göstermektedir.

**Başlık:** "Inflation in Open Economies"

Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Lane, 1997)	Philip R. Lane	-114 ülke için -1973-1988 arası yıllık veriler -GSYH/GSMH Deflatörü -TÜFE -Kişi başına GSYH -GSYH -Dışa açıklık (İthalat/GSYH)	- OLS tekniği ile kesitsel analiz

#### Çalışmanın Bulguları

Bu çalışma, enflasyon ve açıklık arasındaki ters yönlü ilişkiyi elde edilen bulgular ile desteklemektedir. Enflasyonun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bile ticarete açıklıkla olumsuz ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışmada 1973-1988 arasındaki 15 yıllık ortalamalı yıllık veriler kullanılarak OLS tekniği ile kesitsel analiz yapılmıştır. Ayrıca, kişi başına düşen gelir, ekonomi büyüklüğü ve merkez bankası bağımsızlığı gibi değişkenleri kontrol değişkenleri olarak kullanarak, enflasyon ve açıklığın gelişmiş sanayi ekonomilerinde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belgelemiştir.

**Başlık:** "Openness and Inflation: Theory and Evidence"

Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Romer, 1993)	David Romer	-114 ülke için -1973 sonrası yıllık veriler -GSYH/GSMH Deflatörü -TÜFE -Kişi başına GSYH -Dışa açıklık (İthalat/GSYH)	-Regresyon analizi

#### Çalışmanın Bulguları

Bu makale, daha küçük, daha açık ekonomilerde ortalama enflasyon oranlarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, niceliksel olarak büyük ve sağlamdır. Ortalama enflasyon oranlarının düşük olduğu ve açıklıkla ilgisi olmayan küçük bir grup son derece gelişmiş ülke dışında, geniş bir ülke yelpazesine sahiptir. Siyasi olarak daha az istikrarlı ve daha az bağımsız merkez bankalarına sahip ülkelerde ilişki daha güçlüdür. Son olarak, ilişki, ortalama enflasyon oranlarındaki ülkeler arası genel varyasyonun ılımlı bir miktarını açıklar.

Makale ayrıca bu ilişkinin bir açıklamasını da yapmaktadır. Beklenmeyen parasal genişleme reel döviz kurunda değer kaybına neden olduğundan ve daha açık ekonomilerde reel değer kaybının zararları daha fazla olduğundan, sürpriz genişlemenin faydaları açıklık derecesinin azalan bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, para otoritelerinin genişleme eğilimi enflasyonun önemli bir belirleyicisi ise, yani para politikası için bağlayıcı ön taahhütlerin olmaması önemliyse, daha açık ekonomilerde para otoriteleri ortalama olarak daha az genişleyecek ve sonuçta ortalama enflasyon oranları daha düşük olacaktır. Sonuçların bu yorumu, en gelişmiş ülkelerin optimal para politikasının dinamik tutarsızlığı sorununun üstesinden gelmek için bazı yollar bulmuş olabileceğini, ancak dünyanın geri kalan ülkelerinin bulamadıklarını ima etmektedir. Makale, açıklık ve enflasyon arasındaki ters ilişkinin diğer iki aday açıklamasını ele alıyor; biri içsel açıklığa dayalı ve diğeri hükümetlerin farklı türden gelirleri toplama kabiliyetinin açıklığa göre nasıl değiştiğine dayanıyor ve ikisinin de gerçeklere uymadığını buluyor. Bu bulgular, para politikasında ön taahhüt olmamasının verimsiz yüksek ortalama enflasyon düzeylerine yol açtığı modellerin, dünyanın çoğu yerinde enflasyonu anlamak için gerekli olduğunu göstermektedir. Sonuçlar ayrıca, özellikle en gelişmiş ülkeler dışında, artan ekonomik iş birliği ve entegrasyona dikkatle bakılması gerektiğini göstermektedir: Dinamik tutarsızlık sorununun üstesinden gelmek için bazı mekanizmaların yokluğunda, artan entegrasyon enflasyonda büyük artışlara yol açabilir.

**Başlık:** "Inflation and Openness in Less Developed Economies: A Cross-Country Analysis"

Kaynak	Yazar/lar	Veri Seti	Yöntem
(Iyoha, 1973)	Milton Ame. Iyoha	-33 ülke için -1958-1967 arası yıllık veriler -TEFE -Geçim maliyet endeksi -İhracat fiyat endeksi -İthalat fiyat endeksi -GSYH -Para arzı -Dış ticaret haddi	-Regresyon analizi

#### Çalışmanın Bulguları

Bu makalenin amacı, ülkeler arası regresyon analizi ile, az gelişmiş ülkelerdeki enflasyonu açıklamak ve bu ülkelerdeki açıklık derecesi ile enflasyon oranı arasındaki negatif ilişkinin ampirik kanıtlarını ortaya koymaktır. Sonuç genel anlamda kötü değildir ve açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişkiye işaret eden bazı kanıtlar var gibi görünüyor. Çoklu regresyon denklemlerinde, açıklık değişkeni yalnızca ara sıra anlamlıdır, ancak işareti genellikle doğrudur. Enflasyonu açıklama girişiminde gelirdeki değişim oranının para arzındaki değişim oranından daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim, az gelişmiş ülkeler arasında enflasyon oranlarındaki sistematik farklılıkları açıklayan en önemli değişkenin gelir artış hızı olduğu görülmüştür. Bu sonuç önemlidir, çünkü en azından kalkınma sürecinde enflasyonun kaçınılmaz oluşumuna ilişkin yapısal görüşle çelişmiyor şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, yazar bu sorunun tatmin edici bir şekilde çözülebilmesi için daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

### 3. Veri Seti ve Metodoloji

Dışa açıklık enflasyon ilişkisine yönelik modelde literatüre uygun olarak enflasyon bağımlı değişken, dışa açıklık bağımsız değişken olarak alınmıştır. Ayrıca modele bağımlı değişkenin açıklanma gücünü arttırmak adına ekonomik büyümeyi temsilen gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) değişkeni dahil edilmiştir. Veri setinde yer alan serilerin tamamı yıllık veri olup, 1991-2019 arası dönemi ve G7 ülkelerine ait verileri kapsamaktadır. Enflasyon için tüketici fiyat endeksindeki yıllık artış, dışa açıklık için yıl içerisindeki ithalat ve ihracat toplamının GSYH' ya oranı alınmıştır. Tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde

edilmiş ve serilerin logaritmaları alınarak modele dahil edilmişlerdir. Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler kısaca Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.** Ekonometrik analizde kullanılan değişkenler

DEĞİŞKEN	SERİNİN AÇIKLAMASI
INF	Enflasyon, tüketici fiyatları (yıllık %)
OPEN	((İthalat + İhracat) /GSYH) *100
GDP	Gayri safi yurtiçi hasıla (cari ABD doları)

Küreselleşen dünya ile birlikte ülkelerin birbirleri yaptıkları ticaret ve bu şekilde elde edilen gelir ekonomik anlamda önemli bir göstergedir. Nitekim kendi kendine yeten dışa kapalı ekonomi anlayışı çok uzun zaman önce terkedilmiş dış dünyaya açılarak gerek ihracat gerekse ithalat kanalıyla elde edilen gelir ülkelerin özellikle ekonomik olarak kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda enflasyonun dışa açıklık ile ilişkisi (Ayvaz Kızılgöl ve İpek, 2015; Bowdler ve Nunziata, 2006; Lane, 1997; Lin ve diğerleri, 2017; Ramzan ve diğerleri, 2013; Romer, 1993; Sahu ve Sharma, 2018; Sakanko ve Joseph, 2019) çalışmaları dikkate alınarak Denklem 1’de gösterildiği şekilde kurulmuştur.

$$INF = f(OPEN, GDP) \quad (1)$$

Veri seti ve model tanıtıldıktan sonra ekonometrik analizde kullanılan testlerin tanıtılması gerekmektedir. Panel veri analizi için sırası ile yatay kesit bağımlılığı (YKB), birim kök, eşbütünleşme ve eşbütünleşme katsayı tahmini testleri yapılmış ve bu testlere ilişkin kısa açıklamalar burada verilmiştir.

#### **-Yatay kesit bağımlılığı testleri**

Bu çalışmada literatürde de sıkça kullanılan (Breusch ve Pagan, 1980) tarafından geliştirilen LM (Lagrange Multiplier) testi, (Pesaran, 2004) tarafından literatüre kazandırılan CD (Cross Section Dependent) ve  $CD_{LM}$  testleri ile yine (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş  $LM_{adj}$  (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testleri kullanılmıştır. Bu testlerin tamamında, temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$H_0$ : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

$H_1$ : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Bu testlere ilişkin test istatistikleri sırası ile Denklem 2, 3,4 ve Denklem 5'te verilen eşitlikler yolu ile hesaplanmaktadır. Bu istatistiklere ait olasılık değerleri 0,05'ten küçük ise temel hipotez reddedilerek değişkenlerde YKB olduğu kararı verilir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (4)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij}^{-1}v_{Tij}}{v_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (5)$$

Bu test sonuçlarına göre  $H_0$  hipotezi yani yatay kesit bağımlılığının olmadığı kabul edilirse analize birinci nesil birim kök testleri ile aksi takdirde,  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi halinde yani yatay kesit bağımlılığının bulunması halinde bu durumu dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri ile analize devam edilmelidir ki bu çalışmada değişkenlerin üçünde de YKB varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

#### **-Panel PANIC birim kök testi**

Panel veri analizinde önemli yer tutan panel birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp almadıklarına göre birinci nesil ve ikinci nesil olarak sınıflandırılmaktadır. (Andrews, 2005) çalışmasında belirttiği üzere, yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmadan yapıldığı birim kök analiz sonuçları hatalı olabilirler. Nitekim ülkeler arası ilişkilen bu denli ilerlediği ve küreselleşme teriminin sıkça kullanıldığı günümüzde özellikle de bu çalışmaya konu olan G7 ülkelerinin birbirlerinden etkilenmemesi neredeyse imkansızdır. Bu durum göz önüne alınarak bu çalışmada yukarıda da ifade edildiği üzere (Bai ve Ng, 2010) tarafından geliştirilen Panel PANIC birim kök testi kullanılmıştır. Bu testin, temel ve alternatif hipotezleri aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$H_0$ : Paneldeki tüm birimler birim köklüdür.

$H_1$ : Paneldeki en az bir birim birim durağandır.

Panel PANIC birim kök test istatistikleri sırası ile Denklem 6 ve Denklem 7 'de yer alan eşitlikler yardımı ile elde edilmektedir. Söz konusu testin sonuçlarında yer alan olasılık değeri 0,05'ten küçük ise temel hipotez reddedilerek panelin durağanlığına karar verilir.

$$PMSB = \frac{\sqrt{N} \left( \text{tr} \left( \frac{1}{NT^2} \hat{e}' \hat{e} \right) - \hat{\omega}_{\hat{e}}^2 / 2 \right)}{\sqrt{\hat{\phi}_{\hat{e}}^4 / 3}} \quad (6)$$

$$PMSB = \frac{\sqrt{N} \left( \text{tr} \left( \frac{1}{NT^2} \hat{e}' \hat{e} \right) - \hat{\omega}_{\hat{e}}^2 / 6 \right)}{\sqrt{\hat{\phi}_{\hat{e}}^4 / 45}} \quad (7)$$

#### **-Katsayıların homojenliği ( $\tilde{\Delta}$ ) testi**

Panel veri analizinde, analize dahil edilen değişkenlere ilişkin serilerin durağanlık mertebelerinin belirlenmesinin ardından tespit edilmesi gereken bir diğer konu, eğitim katsayılarının homojen olup olmadığının belirlenmesidir. Parametreler için homojenlik varsayımı yapılırsa, ülkeye özgü özellikler yakalanamaz (Breitung, 2005).

Katsayıların homojenliğini test etmenin farklı yolları olmakla birlikte bu çalışmada (Pesaran ve Yamagata, 2008a) tarafından geliştirilen  $\tilde{\Delta}$  testi kullanılmıştır. Test istatistikleri sırası ile Denklem 8 ve Denklem 9'da gösterilen eşitlikler yardımı ile elde edilir.

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left( \frac{N^{-1} \xi - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (8)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left( \frac{N^{-1} \xi - E(\tilde{z}_{it})}{\sqrt{\text{var}(\tilde{z}_{it})}} \right) \quad (9)$$

$\tilde{\Delta}$  testinin hipotezleri özetle aşağıdaki şekilde kurulmaktadır ve test istatistiğine ait olasılık değeri 0.05'ten küçük ise temel hipotez reddedilerek katsayıların heterojen olduğuna karar verilerek bundan sonraki aşamalarda bu durum göz önüne alınarak analize devam edilir.

$H_0$ : Katsayılar homojendir.

$H_1$ : Katsayılar homojen değildir.

G7 ülkelerinde dışa açıklık enflasyon ilişkisinin ortaya konması adına kurulan modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığına karar verebilmek için bu çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan (Pedroni, 1999) ve (Kao, 1999) ile (Westerlund, 2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleri uygulanmıştır.

#### **-Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testi**

(Pedroni, 1999) ve (Kao, 1999) eşbütünleşme testleri literatürde çok sık kullanıldığından burada detaya girilmeden kısaca şu şekilde ifade edilebilirler. Bu testlerde



$t = 1, 2, \dots, T$  ;  $i = 1, 2, \dots, N$  ve  $m = 1, 2, \dots, M$  olmak üzere eşbütünleşme regresyonu Denklem 10'daki gibi yazılır.

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + e_{i,t} \quad (10)$$

Burada  $T$  zaman boyutu,  $N$  paneldeki birim sayısı,  $M$  değişken sayıdır. Panelin  $N$  tane farklı bireyi olduğundan her birinin  $M$  değişkene sahip  $N$  farklı denklem olduğu düşünülebilir. Eğim katsayıları  $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$ 'nin panelin bireyleri boyunca değişmesine izin verilmektedir.  $\alpha_i$  bireye özel sabit ya da bireyler boyunca değişmesine izin verilen sabit etki parametresidir. Ayrıca Pedroni eşbütünleşme testinde bazı uygulamalar için paneldeki özel zaman trendini koymak tercih edilebilir. Bu durum  $\delta_i t$  ile gösterilir. Aynı zamanda  $\alpha_i$ 'nin ihmal edildiği durumu da seçmek yaygındır (Pedroni, 1999).

#### **-Westerlund panel eşbütünleşme testi**

(Westerlund, 2007), panel verilerinde eşbütünleşmenin sınanması için, hata düzeltme modeli temelli 4 adet panel eşbütünleşme testi önermiştir. Testlerin temelinde, her birimin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığına karar verilmesi yolu ile eşbütünleşmenin varlığını sınamak vardır. Böylelikle “hata düzeltme yoktur” temel hipotezi reddedildiğinde “eşbütünleşme yoktur” hipotezi reddedilmiş olmaktadır.

(Westerlund, 2007) eşbütünleşme testinde otoregresif parametrenin, her bir birime özgü ya da panelin tümü için olmak üzere iki şekilde değerlendirilmesine izin verilmektedir. “Panel varyans oranı istatistikleri” adını alan birinci tür istatistiklerde, tüm birimler için otoregresif parametre sabit kabul edilmektedir. “Grup ortalaması varyans oranı istatistikleri” ismini alan ikinci tür istatistiklerde ise, otoregresif parametre birimden birime değişmektedir. Grup ortalama istatistikleri  $G_a$  ve  $G_t$ 'nin elde edilmesi için ilk aşamada (11) numaralı model her bir birim için OLS ile tahmin edilmektedir. Gecikme uzunluğu ( $p_i$ ) birimlere göre değer alabilmektedir. Bu nedenle, panelin heterojen olduğu durumda bu istatistiklere daha fazla güvenilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \delta_i' d_t + a_i Y_{it-1} + \lambda_i' X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \varphi_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta X_{it-j} + e_{it} \quad (11)$$

İkinci aşamada  $a_i(1)$  hesaplanmakta  $\left( \hat{a}_i(1) = 1 - \sum_{j=1}^{p_i} \hat{a}_{ij} \right)$  ve üçüncü aşamada ise, istatistikler elde edilmektedir;

$$1. G_a (G_a) \text{ istatistiği: } G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T \hat{a}_i}{\hat{a}_i(1)}$$

$$2. G_T (G_t) \text{ istatistiği: } G_T = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{a}_i}{SE(\hat{a}_i)}$$

burada  $SE(\hat{a}_i)$ ,  $\hat{a}_i$  'nin standart hatasıdır.

$P_\alpha$  ve  $P_T$  test istatistikleri ise, tüm panele ait bilgiler kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu istatistiklerin elde edilmesinde ilk aşama, grup ortalama istatistiklerinin elde edilmesindeki ilk aşama ile aynıdır. Uygun gecikme uzunluğunun ( $p_i$ ) seçilmesinden sonra,  $\Delta Y_{it}$  ve  $Y_{it-1}$ 'in  $d_t$ ,  $\Delta Y_{it}$ 'nin gecikmeli değerleri,  $X_{it-1}$  ve  $\Delta X_{it}$ 'nin cari ve gecikmeli değerleri ile regresyonundan kalıntılar Denklem 12'deki gibi hesaplanmaktadır:

$$\Delta \tilde{e}_{it} = \Delta Y_{it} - \delta'_i d_t + \hat{\lambda}'_i X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \hat{\varphi}_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \hat{\gamma}_{ij} \Delta X_{it-j} \quad (12)$$

$$\tilde{e}_{it-1} = Y_{it-1} - \tilde{\delta}'_i d_t + \tilde{\lambda}'_i X_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \tilde{\varphi}_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \tilde{\gamma}_{ij} \Delta X_{it-j}$$

İkinci aşamada,  $\Delta \tilde{e}_{it}$  ve  $\tilde{e}_{it-1}$ 'in kullanılmasıyla ortak hata düzeltme parametresi ( $\alpha$ ) ve standart hatası ( $SE(\alpha)$ ) elde edilmektedir;

$$\hat{\alpha} = \left( \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{e}_{it-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \frac{1}{\hat{\alpha}_i(1)} \tilde{e}_{it-1}^2 \Delta \tilde{e}_{it} \quad (13)$$

$$SE(\hat{\alpha}) = \left( \left( \hat{S}_N^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{e}_{it-1}^2 \right)^{-1/2}$$

burada,  $\hat{S}_N^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \hat{S}_i^2$  ve  $\hat{\sigma}_i$ , Denklem 11'in tahmininden elde edilen regresyon standart hatası olmak üzere;  $\hat{S}_i^2 = \hat{\sigma}_i / \hat{\alpha}_i(1)$ 'dir. Üçüncü aşamada ise, panel istatistikleri hesaplanmaktadır;

$$3. P_\alpha (P_a) \text{ istatistiği: } P_\alpha = T \hat{\alpha}$$

$$4. P_T (P_t) \text{ istatistiği: } P_T = \frac{\hat{\alpha}}{SE(\hat{\alpha})}$$

(Westerlund, 2007) panel eşbütünleşme testlerinin üç temel özelliği olduğu söylenebilir ve bu özellikler aynı zamanda bu çalışmada neden bu testlerin kullanıldığını da açıklamaktadır. Öncelikle dört istatistik üzerine kurulu olan bu testler oldukça esnektir ve hata düzeltme modelinin uzun ve kısa dönem parametrelerinde heterojenliğe izin verilmektedir. Bu testlerin ikinci özelliği, birimlerde eşit olmayan seri uzunluklarına ve dolayısıyla dengesiz panele izin vermeleridir. Üçüncü ve öne çıkan bir diğer özellik ise birimler arası korelasyon olması ihtimali varsa, dirençli kritik değerler bootstrap sonucu elde edilebilmesidir (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

Bu testin, temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır. Söz konusu testin sonuçlarında yer alan olasılık değeri 0.05'ten küçük ise temel hipotez reddedilerek eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilir.

$H_0$ : Paneldeki tüm birimler için eşbütünleşme yoktur.

$H_1$ : Paneldeki tüm birimler için eşbütünleşme vardır.

#### - Panel FMOLS katsayı tahmini testi

Panel veri analizinde, kurulan modellerde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bir başka deyimle eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gösteren sonuçların elde edilmesinden sonraki adım, bu ilişkinin yönünü ve derecesini verecek olan katsayı tahmini için uygun bir testin kullanılmasıdır. Literatürde zaman serileri için birden fazla katsayı tahminci yer almaktadır. Bu çalışmada ise (Pedroni, 2000) tarafından literatüre kazandırılan panel verileri için tam değiştirilmiş sıradan en küçük kareler (Fully Modified Ordinary Least Squares, FMOLS) katsayı tahmincisi kullanılmıştır.

(Pedroni, 2000) Panel FMOLS testi Denklem 14'te yer alan panel regresyon modeline dayanmaktadır.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + e_{it} \quad (14)$$

$$X_{it} = X_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

Burada,  $e$  ve  $\varepsilon$  hata terimleridir ve sabit olarak kabul edilir.  $\beta$  tahmincisi için panel FMOLS tahmincisi Denklem 15'teki gibi tahmin edilebilir.

$$\beta_{NT}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T (X_{it} - \bar{X}_i)^2)^{-1} \times (\sum_{t=1}^T (X_{it} - \bar{X}_i)^2 Y_{it}^* - T \hat{\tau}_i) \quad (15)$$

$Y_{it}^* = (Y_{it} - \bar{Y}_i) - \frac{\hat{L}_{21i}}{\hat{L}_{22i}} \Delta X_{it}$  ve  $\hat{\tau}_i = \hat{\Gamma}_{21i} + \Omega_{21i}^0 - \frac{\hat{L}_{21i}}{\hat{L}_{22i}} (\hat{\Gamma}_{21i} - \Omega_{21i}^0)$  değişkenlerinin yer aldığı Denklem 15'te  $\Omega_i = \Omega_i^0 + \Gamma_i + \Gamma_i'$  uzun vadeli kovaryans matrisini gösterir. Burada  $\Omega_i^0$  eşzamanlı kovaryans ve  $\Gamma_i$ , kovaryansların ağırlıklı toplamıdır.  $L_i$ ,  $\Omega_i$  bileşimindeki alt üçgendir (Akpolat, 2014).

Bu testin, temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$H_0$ : Paneldeki eşbütünleşme katsayıları anlamlı değildir.

$H_1$ : Paneldeki eşbütünleşme katsayıları anlamlıdır.

Söz konusu testin sonuçlarında yer alan olasılık değeri 0.05'ten küçük ise temel hipotez reddedilerek eşbütünleşme katsayılarının anlamlı olduğuna karar verilir.

#### 4. Ekonometrik Analiz

G7 Ülkeleri'nde enflasyon ve dışa açıklık ilişkisinin test edilebilmesi amacı ile literatüre uygun olarak Denklem 16'da gösterilen matematiksel model oluşturulmuştur. Bu modelde bağımlı değişken enflasyonu temsilen enflasyon oranının logaritması alınarak elde edilen INF değişkenidir. Bağımsız değişkenler dışa açıklık (OPEN) ve modelin açıklama gücünü arttırmak adına ekonomik büyüme (GDP) modele dahil edilmiştir.

$$INF_{it} = \alpha_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (16)$$

**Tablo 3.** Değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Y.K.B. Testi		CD LM1	CD LM2	CD LM	Lm <sub>adj</sub>
Değişken		Sabitli Model			
INF	İstatistik	35.2740	2.2030	-3.1480	4.4000
	Olasılık	0.0260**	0.0140**	0.0010*	0.0000*
OPEN	İstatistik	48.3180	4.2150	-3.3890	6.3060
	Olasılık	0.0010*	0.0000*	0.0000*	0.0000*
GDP	İstatistik	105.4930	13.0370	-2.9590	7.8040
	Olasılık	0.0000*	0.0000*	0.0020*	0.0000*
		Sabitli ve Trendli Model			
INF	İstatistik	33.9350	1.9960	-2.9200	4.2810
	Olasılık	0.0370**	0.0230**	0.0020*	0.0000*
OPEN	İstatistik	50.7980	4.5980	-3.2110	6.1610
	Olasılık	0.0000*	0.0000*	0.0010*	0.0000*
GDP	İstatistik	117.5860	14.9040	-3.2050	7.7740
	Olasılık	0.0000*	0.0000*	0.0010*	0.0000*

**Not:**  $\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$  modelinde gecikme sayısı ( $p_i$ ) 1 olarak alınmıştır. \*, \*\* ve \*\*\* sırası ile %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermektedir.

Denklem 16 literatürde yer alan (Bowdler ve Nunziata, 2006; Lane, 1997; Lin ve diğerleri, 2017; Ramzan ve diğerleri, 2013; Romer, 1993; Sahu ve Sharma, 2018; Sakanko ve Joseph, 2019) çalışmaları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Denklem 16'da gösterilen matematiksel modelde yer alan değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere G7 ülkelerinde enflasyon ile temel makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacı ile kurulan modellerde yer alan değişkenlerin tamamında yatay kesit bağımlılığı vardır. Bu nedenle analize YKB dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden (Bai ve Ng, 2010) panel PANIC birim kök testi ile devam edilmiştir. Bu testten elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere panel veri analizine dahil edilen serilerin tamamı PANIC birim kök testine göre gerek sabitli modelde gerekse sabitli ve trendli modelde düzeyde birim

köklüdür. Serilerin birinci farkları alındıktan sonra önem seviyeleri değişmekle birlikte her iki modelde de durağanlaşmaktadır. Buradan genel bir sonuç olarak söz konusu değişkenlerin tamamının 1. seviyeden durağan yani I(1) oldukları söylenebilir.

**Tablo 4.** PANIC panel birim kök testi sonuçları

Değişken	Sabitli		Sabit + Trendli			
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri		
GDP	Düzeyde	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-0.6653	0.7471	-1.4727	0.9296
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	10.4798	0.7263	6.2075	0.9610
	1.Farkta	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	3.6698	0.00010*	2.8060	0.00250*
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	33.4189	0.00250*	28.8478	0.0110**
OPEN	Düzeyde	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-0.5945	0.7239	-1.4301	0.9237
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	10.8543	0.6974	6.4328	0.9544
	1.Farkta	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	4.1130	0.00000*	1.9253	0.0271**
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	35.7638	0.00110*	24.1878	0.0435**
INF	Düzeyde	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-0.1353	0.5538	-1.4229	0.9226
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	13.2839	0.5043	6.4705	0.9532
	1.Farkta	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	7.9373	0.00000*	6.6530	0.00000*
		$P_{\hat{\epsilon}}^c$	56.0000	0.00000*	49.2041	0.00000*

**Not:**  $Z_{\hat{\epsilon}}^c$  (Choi, 2001),  $P_{\hat{\epsilon}}^c$  (Maddala ve Wu, 1999) tarafından önerilen istatistikleri temsil etmektedir. PANIC birim kök için maksimum ortak faktör sayısı 1 olarak, maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. \*, \*\* ve \*\*\* sırası ile %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermektedir.

Eşbütünleşme testlerine geçmeden önce bu testlerin sonucunda elde edilecek istatistiklerden hangilerinin kullanılacağına karar vermek için katsayıların homojen mi yoksa heterojen mi olduklarının saptanması adına (Pesaran ve Yamagata, 2008b) tarafından literatüre kazandırılan  $\Delta$  testi yapılmış ve test sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

**Tablo 5.**  $\Delta$  homojenlik test sonuçları

Model	Delta Testi	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
INF=f(OPEN, GDP)	$\hat{\Delta}$	1.935	0.0270**	Heterojen
	$\hat{\Delta}$ adj	2.084	0.0190**	

**Not:** \*\*, %5 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden katsayıların heterojen olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre modelde yer alan değişkenlere ait eğim katsayıları heterojendir. Nitekim test istatistiği %5 önem seviyesinde temel hipotezin reddedilerek katsayıların heterojen olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Eğim katsayılarının durumu belirlendikten sonra yapılan (Pedroni, 2000) ve (Kao, 1999) panel eşbütünleşme test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6.** Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçları

Pedroni Eşbütünleşme Testi	Sabitli		Sabitli + Trendli	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Panel v-Statistic	2.6604	0.0039*	1.3968	0.0812***

Panel rho-Statistic	-2.1623	0.0153**	-0.2831	0.3885
Panel PP-Statistic	-4.3230	0.0000*	-3.1889	0.0007*
Panel ADF-Statistic	-4.5524	0.0000*	-4.1269	0.0000*
Group rho-Statistic	-1.5421	0.0615***	0.7029	0.7589
Group PP-Statistic	-5.3072	0.0000*	-3.0653	0.0011*
Group ADF-Statistic	-5.5256	0.0000*	-5.1597	0.0000*
<b>Kao Eşbütünleşme Testi</b>	<b>Test İstatistiği</b>		<b>Olasılık Değeri</b>	
ADF	-4.1331		0.0000*	

**Not:** \*, \*\* ve \*\*\* sırası ile %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 6'da yer alan eşbütünleşme test sonuçları incelendiğinde, Pedroni eşbütünleşme testi için elde edilen sonuçların sabitli modelde yedi istatistik için de eşbütünleşme olmadığını belirten temel hipotezin reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu gösterdiği söylenebilir. Sabitli ve trendli modelde ise yedi istatistikten beşi için eşbütünleşme ilişkisi vardır sonucu elde edilmiştir. Kao eşbütünleşme testi için de %1 önem seviyesinde uzun dönemli bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

**Tablo 7.** Westerlund panel eşbütünleşme test sonuçları

Test	Test İstatistiği	Sabitli		Test İstatistiği	Sabit + Trendli	
		Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri		Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
g_tau	-5.1450	0.0000*	<b>0.0210**</b>	-6.3480	0.0000*	<b>0.0200**</b>
g_alpha	-4.9670	0.0000*	<b>0.0120**</b>	-5.3250	0.0000*	<b>0.0220**</b>
p_tau	-2.9670	0.0020*	0.1200	-1.3790	0.0840***	0.4910
p_alpha	-4.8370	0.0000*	0.0480**	-2.5000	0.0060*	0.3690

**Not:** Bootstrap olasılık değerleri 10.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. Gecikme ve öncül seviyeleri 1 alınmıştır. \*, \*\* ve \*\*\* sırası ile %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Westerlund eşbütünleşme testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 7 incelendiğinde, olasılık değerlerinin çoğunluğunun eşbütünleşme ilişkisi olduğuna işaret ettiği görülmektedir. Daha önce yapılan YKB testleri sonucunda değişkenlerde YKB olduğu ve  $\Delta$  testinden katsayıların heterojen olduğu tespit edildiğinden Tablo 6'da yer alan g\_tau ve g\_alpha istatistiklerine ait bootstrap olasılık değerlerinin dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bu anlamda hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde her iki istatistik için %5 önem seviyesinde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Başka bir deyimle enflasyon ve dışa açıklık arasındaki ilişkinin tespiti için kurulan modelde yer alan değişkenler arasında Westerlund panel eşbütünleşme test sonuçlarına göre uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.

G7 Ülkeleri'nde enflasyon dışa açıklık ilişkisine yönelik kurulan modelde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edildikten sonra bu ilişkinin yönü ve derecesine yönelik katsayı tahmini yapılması gerekmektedir. Söz konusu modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiye ait katsayı tahmini, panel FMOLS katsayı tahminci testi ile yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8'de yer alan panel FMOLS eşbütünleşme katsayı tahmini test sonuçları G7 ülkelerinde enflasyon dışa açıklık ilişkisine yönelik kurulan modelde yer alan değişkenlerin enflasyonu orta düzeyde açıkladığını göstermektedir. Nitekim gerek *R-Kare* gerekse *Düzeltilmiş R-Kare* değerleri bu ifadeyi doğrular niteliktedir.

**Tablo 8.** Panel FMOLS eşbütünleşme katsayı tahmini test sonuçları

Model	Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare
Sabitli	OPEN	-0.0374	0.0107	-3.4950	0.0006*	0.3761	0.3484
	GDP	0.0194	0.0600	0.3238	0.7465		
Sabitli + Trendli	OPEN	-0.1263	0.0521	-2.4236	0.0164**	0.4796	0.4345
	GDP	0.0516	0.0375	1.3764	0.1705		

**Not:** \*, \*\* ve \*\*\* sırası ile %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmekte ve aynı seviyeden katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir.

Dışa açıklık modeli için elde edilen katsayı tahminlerinin yer aldığı Tablo 8'de dışa açıklığı temsil eden OPEN değişkenine ait katsayının sabitli modelde %1 önem seviyesinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Sabitli ve trendli modelde de negatif ve %5 önem seviyesinde anlamlı olan bu katsayıya ait olasılık değeri katsayının anlamlı olmadığı yönündeki temel hipotezin reddedileceğini göstermektedir. Tersine ekonomik büyümeyi temsil eden GDP değişkeni için elde edilen katsayılara ait olasılık değerleri hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde temel hipotezin reddedilemeyeceğini yani katsayıların anlamlı olmadığını göstermektedir.

Matematiksel olarak ifade etmek gerekirse söz konusu değerler kısaca şu şekilde yorumlanabilir. G7 ülkelerinde panel FMOLS eşbütünleşme katsayı tahmini sonuçlarına göre sabitli modelde dışa açıklık oranındaki %1'lik bir artış enflasyonu yaklaşık olarak %0.04 kadar, sabitli ve trendli modelde ise yaklaşık olarak %0,1 kadar azaltmaktadır. Bu nedenle denebilir ki G7 ülkelerinde artan dışa açıklık ile birlikte enflasyon oranlarında düşüş görülmektedir. Ekonomik anlamda ise G7 ülkelerinde daha fazla dışa açılmak, bu ülkelerde ihracat rakamları ithalat rakamlarından fazla olduğundan, daha fazla dış ticaret geliri getirmektedir. Dış ticaret fazlası verilmesi ülkelerin daha az borçlanması, daha az faiz



ödemesi, daha fazla yatırım yapması, daha fazla üretim yapması anlamlarına gelebileceğinden, fiyatlar genel seviyesinin de daha istikrarlı olmasını sağlayabilmektedir.

## **5. Sonuç ve Öneriler**

Elde edilen sonuçlar G7 ülkeleri için dışa açıklık bağlamında karşılaştırıldığında, dışa açıklığın G7 ülkelerinde enflasyonu negatif etkilediği sonucu bulunmuştur. Söz konusu dışa açıklık oranının diğer ülkeler ile yaptığı ithalat ve ihracat toplamının ülkenin GSYH'ye oranı alınarak hesaplandığı yukarıda ifade edilmektedir. Bu açıklama dikkate alınırse elde edilen analiz sonuçlarının yorumlanması ve anlaşılmasının daha kolay olabileceği söylenebilir. Bu anlamda (Romer, 1993) ile başladığı kabul edilen bu konudaki literatürde genel kabul, ithalatın ihracattan fazla olduğu ülkelerde dışa açıklığın enflasyonu artıracığı, ihracatın ithalattan fazla olduğu ülkelerde dışa açıklığın enflasyonu azaltacağı yönündedir. G7 ülkeleri için düşünüldüğünde ABD hariç diğer ülkelerde alınan verilere göre ithalat/ihracat oranı 1'den küçüktür ki bu da ihracatın ithalattan fazla olduğu anlamına gelmektedir. İhracatın fazla olması, bir anlamda daha fazla pazara ulaşma, daha fazla üretim, daha fazla döviz girdisi ve daha az borçlanma gibi nedenlerden dolayı ülke içerisinde fiyat istikrarını sağlamayı kolaylaştırıcı etki yapmaktadır. Tersine ithalatın fazla olması, dışarıdan daha fazla mal alımı, daha az üretim, daha az döviz girdisi ve daha fazla borçlanma anlamına geleceğinden ülkede fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olabilmektedir.

Çalışmanın sonuçları göz önüne alındığında, doğru dış ticaret veya dışa açıklık politikaları izlenildiği takdirde, bu politikaların ekonomide önemli bir sorun olarak görülen enflasyonla mücadeleye katkısının olabileceği söylenebilir. G7 ülkelerinde enflasyon oranları ılımlı enflasyon olarak nitelendirilebilecek olan %2-4 aralığında seyretmektedir ve bu başarıda dışa açıklığında rolünün olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise enflasyon oranları çift haneli rakamlardadır ve son yıllarda artma eğilimindedir. Dışa açıklık bağlamında konuya bakıldığında bu durumun iki nedeninin olduğu söylenebilir. Birinci neden olarak, doğru dış ticaret politikalarının izlenemediği ve bu konuda eksikliklerin olduğu gösterilebilir. İkinci ve daha önemli olabilecek diğer neden ise ithalat ihracat dengesinin sağlanamamasıdır. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere ithalatın ihracata oranı 1'in üzerindeyse bu ithalatın ihracattan fazla olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye'de de durum ne yazık ki bu şekildedir ve ihracat gelirleri ithalat giderlerinden daha düşük kaldığından dış ticaret açığı verilmektedir. Bu durum daha fazla borçlanma, daha fazla faiz

ödemesi, daha az yatırım yapılması, daha az üretim yapılması anlamlarına gelebileceğinden, fiyatlar genel seviyesinin de daha fazla oynak olmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak enflasyon hedeflemesi politikasının izlendiği ülkemizde ihracatı teşvik edici politikaların izlenmesi, katma değeri yüksek mal ihracatının sağlanması yolu ile daha fazla ihracat gelirinin elde edilmesi ve ithalat kalemlerinin azaltılması ile ithalat giderlerinin azaltılması yolu enflasyonun düşürülebileceğini söylemek mümkündür ve bu konularda gerekli adımların atılması önerilmektedir.

### Kaynakça

- Akpolat, A. G. (2014). The Long-Term Impact of Human Capital Investment on GDP: A Panel Cointegrated Regression Analysis. *Economics Research International*, 2014, 1-10.
- Aliyev, K. & Gasimov, I. (2014). Openness-Inflation Nexus in South Caucasus Economies. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 62761.
- Andrews, D. W. K. (2005). Cross-Section Regression with Common Shocks. *Econometrica*, 73(5), 1551-1585.
- Ayvaz Kızılgöl, Ö. & İpek, E. (2015). Türkiye’de Enflasyon ile Ticaret Açıklığı Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 43-54.
- Bai, J. & Ng, S. (2010). Panel Unit Root Tests with Cross-Section Dependence: A Further Investigation. *Econometric Theory*, 26(4), 1088-1114.
- Bowdler, C. & Nunziata, L. (2006). Trade Openness and Inflation Episodes in the OECD. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(2), 553-563.
- Breitung, J. (2005). A Parametric Approach to the Estimation of Cointegration Vectors in Panel Data. *Econometric Reviews*, 24(2), 151-173.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chhabra, M. & Alam, Q. (2020). An Empirical Study of Trade Openness and Inflation in India. *Decision*, 47, 79-90.
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Ghosh, A. (2014). How do Openness and Exchange-Rate Regimes Affect Inflation? *International Review of Economics and Finance*, 34, 190-202.
- Göçer, İ. & Gerede, C. (2016). Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Zaman İçinde Değişen Birim Kök ve Nedensellik Testleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 25-46.
- Gruben, W. C. & McLeod, D. (2004). The Openness–Inflation Puzzle Revisited. *Applied Economics Letters*, 11(8), 465-468.
- Iyoha, M. Ame. (1973). Inflation and “Openness” in Less Developed Economies: A Cross-Country Analysis. *Economic Development and Cultural Change*, 22(1), 31-38.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Co-integration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Kurihara, Y. (2013). International Trade Openness and Inflation in Asia. *Research in World Economy*, 4(1), 70-75.

- Lane, P. R. (1997). Inflation in Open Economies. *Journal of International Economics*, 42, 327-347.
- Lin, F., Mei, D., Wang, H. & Yao, X. (2017). Romer was Right On Openness and Inflation: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Journal of Applied Economics*, 20(1), 121-140.
- Maddala, G. S. & Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 631-652.
- Mahmoudzadeh, M. & Shadab, L. (2012). Inflation and Trade Freedom: An Empirical Analysis. *World Applied Sciences Journal*, 18(2), 286-291.
- Munir, S. & Kiani, A. K. (2011). Relationship between Trade Openness and Inflation: Empirical Evidences from Pakistan (1976–2010). *The Pakistan Development Review*, 50(4), 853-876.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 653-670.
- Pedroni, P. (2000). Fully Modified Ols for Heterogeneous Cointegrated Panels. *Advances in Econometrics içinde*, Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels (15. bs., ss. 95-130).
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Discussion Paper*, (1240), 1-39.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008a). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008b). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Ramzan, M., Fatima, K. & Yousaf, Z. (2013). An Analysis of the Relationship Between Inflation and Trade Openness. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(3), 215-229.
- Rogoff, K. (2003). Globalization and Global Disinflation. *Economic Review*, 88(4), 45-78.
- Romer, D. (1993). Openness and Inflation: Theory and Evidence. *Quarterly Journal of Economics*, 108, 869-903.
- Sachsida, A., Carneiro, F. G. & Loureiro, P. R. A. (2003). Does Greater Trade Openness Reduce Inflation? Further Evidence Using Panel Data Techniques. *Economics Letters*, 81(3), 315-319.
- Sahu, P. & Sharma, N. K. (2018). Impact of Trade Openness on Inflation in India: An Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach. *The Empirical Economics Letters*, 17(1).
- Sakanko, M. A. & Joseph, D. (2019). Trade Openness and Inflation: Empirical Explanation of the Nexus in Nigeria. *International Journal of Social Sciences and Economic Review*, 1(2), 35-45.
- Sepehrivand, A. & Azizi, J. (2016). The Effect of Trade Openness on Inflation in D-8 Member Countries with an Emphasis on Romer Theory. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), 162-167.
- Temple, J. (2002). Openness, Inflation and the Phillips Curve: A Puzzle. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 34(2), 450-468.
- Terra, C. T. (1998). Openness and Inflation: A New Assessment. *The Quarterly Journal of Economics*, 113(2), 641-648.
- Terra, M. C. T. (1997). Debt Crisis and Inflation. *Brazilian Review of Econometrics*, 17(2), 21-48.
- Triffin, R. & Grubel, H. (1962). The Adjustment Mechanism to Differential Rates of Monetary Expansion among the Countries of the European Economic Community. *The Review of Economics and Statistics*, 44(4), 486-491.

- 
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Wu, C.-S. & Lin, J.-L. (2008). The Relationship between Openness and Inflation in NIEs and the G7. *National Bureau of Economic Research* içinde (ss. 109-137). The University of Chicago Press. <http://www.nber.org/chapters/c6981> adresinden erişildi.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı* (2. Baskı.). İstanbul: Beta Basım Yayın A.Ş.

*Başvuru Tarihi: 15.04.2021*  
*Kabul Tarihi: 22.06.2021*

*Araştırma Makalesi / Research Article*

## **Covid-19 Pandemi Sürecinde Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitime Verilmesine Yönelik Bir Çalışma: Ağrı İbrahim Çeçen ve Bitlis Eren Üniversitesinde Bir Araştırma**

Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI<sup>1</sup>

Melik YOLCI<sup>2</sup>

### **Öz**

*Bu çalışmada, Covid-19 kriz sürecinde uzaktan eğitim yoluyla muhasebe dersi alan öğrencilerin gerek uzaktan eğitim sistemine gerekse muhasebe derslerinin uzaktan eğitim sistemiyle yürütülmesine ilişkin bakış açılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO'nun ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO'nun Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümlerinde okuyan öğrencilere konuya yönelik bir anket çalışması uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler, IBM SPSS 20 paket programında analiz edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgular, uygun görülen analiz yöntemleriyle yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan eğitimle almalarına ilişkin olumsuz bir takım düşüncelerinin olduğu, muhasebe eğitiminde yüz yüze eğitimi tercih ettikleri yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Pandemi, Uzaktan Eğitim ve Muhasebe*

## **A Study on Accounting Courses through Distance Education during Covid-19 Pandemic Process: A Research at Ağrı İbrahim Çeçen and Bitlis Eren University**

### **Abstract**

*In this study, it was aimed to evaluate the perspectives of the students who took accounting courses through distance education during the Covid-19 crisis. They were asked about both on the distance education system as a whole and on the lectures of accounting through the distance education system. For this purpose, a survey study was applied to the students of accounting and taxation departments of Vocational School of Ağrı İbrahim Çeçen University and Social Sciences Vocational School of Bitlis Eren University. The data obtained as a result of the survey were analyzed in the IBM SPSS20 package program. Findings obtained in the study were tried to be interpreted with appropriate analysis methods. As a result of the study, students had negative thoughts about taking accounting courses through distance education and preferred face-to-face training in accounting education.*

**Keywords:** *Pandemic, Distance Education and Accounting*

<sup>1</sup> Öğr. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, ngkaryagdi@beu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3938-4147>

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Melikyol.1982@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5414-7460>

## **Giriş**

Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan Koronavirüs nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü (WHO ) tarafından dünya genelinde pandemi süreci ilan edildi. Covid-19 sürecinden dolayı, ortaya birçok alanda olumsuzluk çıkmış bu da insanların hayatı birçok yönden kısıtlamıştır. Bu olumsuzlukların ve sebebiyet verdiği kısıtlamaların ne kadar süreceği ise halen belirsizdir. Bu belirsizlikler, salgının etkisini gösterdiği sağlık, eğitim, ekonomi, ticaret, sosyal hayat vb. birçok konuda kendini hissettirmiştir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yaşanan salgından kaynaklı alınan tedbirler başlamış ve halen devam etmektedir. Bu tedbirlerden biri de eğitim konusunda alınan tedbirlerdir. Salgın sürecine bağlı olarak ülkemizde tüm eğitim kademelerinde geleneksel eğitim yerine uzaktan eğitim sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, ülkemizde eğitime büyük ölçüde katkı sağlayan üniversitelerde de geleneksel eğitim yerine uzaktan eğitim sistemi kullanımına geçiş sağlanmıştır. Covid-19'un hızla yayılmasıyla ülkemizde ilk olarak yükseköğretim kurumlarında eğitime üç hafta ara verilmesi kararı alınmış, salgın sürecine göre 2020 Bahar Döneminin tamamı uzaktan eğitimle yürütülmüş olup halen uzaktan eğitime devam edilmektedir. YÖK tarafından uzaktan eğitime geçişle alakalı üniversitelere bir takım tedbirleri içeren yönlendirmelere aktarılmıştır. Eğitim sürecinin daha sağlıklı ilerleyebilmesi için beş temel alan dikkate alınmış ve çalışmalar yapılmıştır. Bu alanlar, mevzuat, alt yapı, içerik, insan kaynakları ve uygulamadır (Yamamoto ve Altun, 2020:28). Daha önce uzaktan eğitimle ders veren programları içeren birçok üniversitede sorunlar büyük ölçekli olmazken, uzaktan eğitimi aktif şekilde kullanmayan üniversiteler de çeşitli sorunlar oluşmuştur. Ancak süreçten dolayı üniversiteler bütün imkânlarıyla bu sorunları minimize etmeye çalışmışlardır.

Dünya çapında yaşanan gelişmelere paralel olarak bilgi ve teknolojinin gelişmesi, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da önemli değişimlere ve dönüşümlere zemin hazırlamaktadır. Çağımızda eğitim ve teknolojinin birbirinden ayrılamaz iki unsur olması da bu süreci kolaylaştırmada yardımcı olmaktadır. Özellikle bu yönüyle geleneksel eğitim sistemine alternatif oluşturmakta ve birçok farklı eğitim modellerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan eğitim modellerinde biri olan ve bulunduğumuz süreçte eğitime katkı sağlayan uzaktan eğitim sistemi de bu modeller arasında yer almaktadır. Uzaktan eğitim kavramının geçmişi aslında çok eskilere dayanır. Ancak ülkemizde ilk olarak 1970 yıllarında uzaktan eğitim kavramı gündeme gelmiş ve bu kapsamda bu yönde çalışmalarla

ilgili girişimlerde bulunulmuştur. Tam olarak 1980 yılında günümüzde de devamlılığını koruyan Açık Öğretim Fakültesinin kurulmasıyla uzaktan eğitim modeli yükseköğretim kurumlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra gerek diğer eğitim kademelerinde gerekse yükseköğretim kademelerinde uzaktan eğitim kabul görmeye başlamıştır (Bozkurt, 2017:86). Giderek gelişen bu kavramla ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır.

Uzaktan eğitim, belirli ortamlardan yürütülmeye çalışılan, bireylerin kendi çabalarıyla öğrenmesini hedefleyen, eğitsel içeriklerin özel olarak öğrenenler için hazırlanmış olmasını sağlayan bir öğretim sistemi olarak tanımlanır (Akyürek vd. 2016:593). Başka bir tanıma göre ise, uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrenme süreci içerisinde öğrenen taraf ve öğreten tarafından birbirinden uzak ve farklı ortamlarda bulunduğu, mekân ve zaman açısından ise bireyselliğin ön planda olduğu bir eğitim modelidir (Uşun, 2006:11). Uzaktan eğitim , öğreten ve öğrenen tarafların fiziksel olarak aynı kapalı ortamlarda olmasına gerek kalmadığından eğitim faaliyetlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlamaktadır (Kaya, 2002:11). Uzaktan eğitimde, eğitim faaliyeti iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan biri senkron yani eş zamanlı diğer ise asenkron yani eş zamansızdır. Senkronda, öğrenci ve öğretici sanal sınıf ortamında canlı iletişim aracılığıyla eğitim faaliyetlerini yürütürler. Asenkronda ise, öğrenci istediği zaman derslere erişebilme imkanını bulmaktadır. Bu modelde öğretici belli bir zamanda uzaktan eğitim sistemine ders videolarını yükler ve öğrenci dilediği zaman bu videoları izler. Bu modelin senkron modeline olan dezavantajı, dersle ilgili anlaşılmayan sorunların anında cevap bulamamasıdır (Ekici, 2003:48).

Geleneksel eğitim ve uzaktan eğitim beraber incelendiğinde, bu iki modeli birbirinden ayıran temel farkın, zaman ve mekân bakımından bağımsızlığın ön planda olmasıdır (Yılmaz ve Horzum, 2005:111). Çünkü geleneksel eğitimde aynı fiziki ortam paylaşılırken; uzaktan eğitim de böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Uzaktan eğitimin öğrenciler açısından çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, derslerle alakalı etkinlikleri internet aracılığıyla takip eden öğrenciler bu sayede teknolojiye daha kolay ayak uydurabilmekte ve ileriye dönük yaşamlarında teknolojiyle barışık olabilme noktasında kolaylık sağlamaktadır. İkinci ise, öğrenciler sınıfların fiziki sınırlarından arındırılmış olacak ve bu da özgüven kazanma konusunda fayda sağlayacaktır (Tuncel ve Taşpınar, 2008: 133).



Uzaktan eğitim sistemi ve bu sisteme ilişkin uygulamalardan bir tarafta eğitimi alacak olan öğrenciler diğer taraftan eğitimi verecek olan öğretmenler süreçten etkilenmiş ve haliyle tüm toplum gibi onlar da bu sürece ayak uydurmaya çalışmışlardır. Fakat bu süreçte her iki tarafta uzaktan eğitimin getirdiği çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Uzaktan eğitimle derslerin anlatılması sınıf ortamına kimi zaman daha zor olmakta ve öğrencilerin anlaması noktasında da güçlükler oluşturmaktadır. Üniversitelerde ilgili bölüm ve programlarda okutulan muhasebe eğitimi de buna bir örnektir. Muhasebe eğitiminde geleneksel eğitim modelinden uzaktan eğitim modeline geçiş hem öğrenciler hem de akademisyenler için bir takım sorunları beraberinde getirmiştir (Ayyıldız vd., 2006: 8). Bu bakımdan yapılan bu çalışmada öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan eğitim modelinde alırken yaşadıkları problemlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO'nun ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO'nun olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümlerinde okuyan öğrencilere bir anket çalışması uygulanmış olup; uygulamaya yönelik veriler SPSS 20 programı aracılığıyla analiz edilmiştir ve analiz sonucunda elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmıştır.

## **1. Literatür Taraması**

Daha önce yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde uzaktan eğitimin hem genel olarak hem de tek ders için ele alınıp incelendiği görülmektedir. Uzaktan Eğitimle ilgili gerek akademisyenlerin gerekse öğrencilerin bakış açılarının değerlendirilmesine yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara aşağıda yer verilmektedir.

Eygü ve Karaman (2013), çalışmalarında uzaktan eğitim modeliyle öğrencilerin eğitime dönük memnuniyetleri ve buna ilişkin algılarını ölçmeyi hedeflemişlerdir. Bu bakımdan Atatürk Üniversitesinde bilgisayar programcılığı ve ilahiyat programlarında okuyan öğrencileri örneklem olarak seçmişler ve anket çalışması yapmışlardır. Bu araştırma sonucunda, öğrencilerin görüşleri arasında belirgin farklılıkların olduğunu ve öğrencilere ait demografik özellikler ile bu görüşler arasında ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Düzakın ve Yalçınkaya (2008) yılındaki çalışmalarında, web tabanlı olan uzaktan eğitimi incelemişlerdir. Bu noktada ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim

sistemine olan bakış açıları ve yatkınlıklarını esas almışlardır. Çalışmalarında, Çukurova Üniversitesi bünyesinde çalışan öğretim elamanlarına anket çalışması uygulamışlardır. Araştırma sonucunda, araştırma yapılan katılımcıların uzaktan eğitimin önemli bir parçasını oluşturan interneti araştırma yapma, mail yoluyla iletişim kurma, elektronik hizmetlerden yararlanma vb. sebeplerle sıklıkla kullandıklarına değinmişlerdir. Uzaktan eğitim konusunda bilgisayarı pek kullanmadıkları sonucuna da varmışlardır.

Keskin ve Kaya (2020), çalışmalarında Covid-19 pandemi sürecinde eğitimlerini uzaktan eğitimle alan öğrencilerin bu eğitim sistemiyle ilgili geri bildirimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olup, üniversite öğrencilerine anket çalışması uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcı öğrencilerin web tabanlı olan uzaktan eğitim modelinin yüz yüze eğitim kadar etkin ve başarılı olmadığı, öğretmenlerle yeteri derecede iletişim kuramadıklarını ve kendi hızlarıyla öğrenebildiklerini, öğrendiklerini çabuk unuttuklarını ve eğitim sırasında çeşitli teknik sorunların yaşandığını ifade etmişlerdir.

Tanrikulu vd. (2010) yılında yaptıkları bu çalışmalarında, Türkiye’de uzaktan eğitime katılan öğrencilerin kritik başarı faktörlerini belirlemeye çalışmışlardır. Bu kapsamda anket çalışması uygulamış ve çalışma sonucunda uzaktan eğitimde etkileşim, fonksiyonellik, beraber çalışabilme ve kolay erişim sağlayabilme gibi başarı faktörlerinin ön plana çıktığı tespit etmişlerdir.

Demirel ve Coşkun (2010), çalışmalarında üniversitelerde eğitim gören öğrencilerin kendi kendilerine öğrenme durumlarını değerlendirmek maksadıyla Yeditepe Üniversitesinde okuyan öğrencilere anket çalışması yapmışlardır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenme yetilerinin ortalama düzeyde olduğunun sonucuna varmışlardır.

Rooyen (2015) yılındaki bu çalışmasında, Güney Afrika Üniversitesinde muhasebe eğitimi alan öğrencilere dönük bir çalışma yapmış ve çalışmada teknolojik araçların ve sosyal medyanın kullanılma olasılıkları ile muhasebe derslerini uzaktan eğitimle alan öğrencilerin görüşleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir.

Tuncer ve Bahadır (2017) yılında yapmış oldukları çalışmalarında, uzaktan eğitim modeliyle öğrenim gören öğrencilerin görüşlerini değerlendirmeye yönelik bir çalışma

yapmışlardır. Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitimle öğrenme becerilerinin olup olmadığı, uzaktan eğitim ve geleneksel eğitim kıyaslanmasının yapılması gibi konuları araştırmışlardır. Elde edilen verilere göre, uzaktan eğitimle öğrencilerin öğrenme eğilimlerinin yetersiz olduğunu, her iki sistemi karşılaştırmalarında ise uzaktan eğitimin kendilerini tembelliğe ittiğini, sorumluluklarını yerine getirme noktasında uzaktan eğitimin olumsuz etkilerinin olduğunu ancak üzerlerinde eğitici baskısı olmadığından ve dersleri tekrardan izleme şanslarının olmasından dolayı da rahat oldukları sonucuna varmışlardır.

Dinç ve Atabay (2014), çalışmalarında uzaktan eğitim modelinde hem öğrencilerin hem de akademisyenlerin beklentilerini ölçmeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, her iki tarafında uzaktan eğitimden memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Uyar vd.(2014) yılındaki bu çalışmalarında, uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimde muhasebe eğitimi ile ilgili araştırma yaparak hangi yöntemde öğrencilerin daha başarılı olduklarını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Bu kapsamda, Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi öğrencileri üzerinde anket uygulaması yapmışlardır. Çalışmanın amacına göre, maliyet muhasebe dersi öğrencilere sınıf ortamında yapılmış ve sınav uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucunda, yüz yüze eğitimde öğrencilerin sınav performanslarının daha pozitif sonuçlar içerdiği görülmüştür.

Çiçekdağı vd.(2013), çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitim algılarını ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır ve bu kapsamda Selçuk Üniversitesi bünyesinde yer alan önlisans programlarından Pazarlama ve Muhasebe bölümündeki öğrencilere anket uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler analize edildiğinde, cinsiyet bakımından erkek ve kadın olarak hiçbir anket sorusunun istatistiki açıdan anlamlı olmadığı ve uzaktan eğitim yüz yüze eğitimle karşılaştırıldığında kapsam yönünden aralarında anlamlı farkın olmadığı yönünde tespitler yapılmıştır.

Bircan vd. (2018) yılındaki çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitime olan ilgi ve algılama düzeylerinin, uzaktan eğitime devam edilip edilmediğiyle ilgili görüşleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet Üniversitesinde uzaktan eğitimle zorunlu dersleri alan öğrencileri örneklem olarak seçip, bu öğrencilere anket uygulamışlardır. Araştırma verilerine göre, gerek erkek gerekse kadın öğrencilerin dersleri uzaktan eğitim yoluyla almak istemedikleri sonucuna varılmıştır.

Keser ve Karahoca (2010), bu yılda hazırladıkları çalışmalarında, uzaktan eğitim sisteminde proje yönetim adıyla bir ders tasarlamayı düşünmüşler ve bu anlamda başarıyı arttırmak için materyal geliştirme amacı gütmüşlerdir. Bu kapsamda, mühendislik bölümünde okuyan öğrencilere uzaktan eğitim açısından bir anket çalışması uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, mühendislik öğrencilerinin proje tasarım dersinin ve tekniklerinin uzaktan eğitimde kullanılabileceği yönünde görüşü savundukları ortaya çıkmıştır.

Serçemeli ve Kurnaz (2020), çalışmalarında uzaktan eğitim sistemiyle muhasebe dersi alan öğrencilerin sisteme olan bakış açıları ve uzaktan eğitimle sağlanan muhasebe derslerin ilişkin görüşleriyle bu konudaki öz yeterliliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacına göre Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesindeki İktisadi ve İdari bilimler Fakültesinde yer alan Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerine anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin bu eğitim sistemini benimsemedikleri ve öz yeterlilikle ilgili bir sorunlarının olmadığı tespiti yapılmıştır. Çalışmada, kayıt altına alınan videoların tekrar izleme olanağı sağlaması, mekân ve zaman sınırlaması olmaması gibi nedenlerden dolayı olumlu olduğu ancak internete ve eğitime erişimde sorunların olması gibi sebeplerinde olumsuz olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Metin vd. (2018), çalışmalarında Uşak Üniversitesinde, Banaz MYO' da okuyan öğrencilere bir anket çalışması uygulamışlardır. Çalışmadaki amaç öğrencilerin uzaktan eğitimle İngilizce derslerini almaları ve bu konudaki düşüncelerinin ölçülmesidir. Çalışma sonucunda, öğrencilerin bu dersi uzaktan eğitimle almak istememeleri ve uzaktan eğitimle İngilizce derslerinin yüz yüze eğitimde olduğu kadar verimli olmadığı yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Kurnaz ve Serçemeli (2020), çalışmalarında akademisyenlerin uzaktan eğitimle ilgili görüşlerini değerlendirme amacı gütmüşlerdir. Bu kapsamda uzaktan eğitimle muhasebe dersi veren akademisyenlerin görüşlerini anket çalışması ile incelemişlerdir. Çalışmaya Türkiye'de yer alan Vakıf Üniversiteleri ve Özel Üniversitelerinde yer alan akademisyenler katılımcı olmuştur. Araştırma sonucunda, akademisyenlerin öz yeterlilik bakımından sıkıntı yaşamadığı, akademisyen ve öğrenciler arasında iletişim eksikliğinin yaşandığı, pratik ve teorinin aynı anda verilememesi ve bundan kaynaklı sorunların yaşandığı yönünde veriler elde edilmiştir.

## **2. Araştırmanın Metodolojisi**

### **2.1. Araştırmanın Amacı**

Bu araştırmadaki temel hedef, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programında okuyan öğrencilerin pandemi krizinde muhasebe derslerini uzaktan eğitimle almaya yönelik bakış açılarının değerlendirilmesidir. Bu kapsamda, bu dersi alırken uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunları ortaya koymaktır.

### **2.2. Araştırmanın Yöntemi**

Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmış olup; çalışmada öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan eğitim sistemiyle almalarına ilişkin elde sonuçlar yorumlanmaya çalışılmıştır. İlk olarak araştırmanın güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha değeri belirlenmiştir. Bütünsel olarak değerlendirilen anketin güvenilirlik düzeyi 0,782 olarak belirlenmiştir. Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin güvenilirlik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa ( $\alpha$ ) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanmaktadır (Nunnally, 1967 :248). Araştırma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 27.01.2021 tarihli E-95531838-050.99-2399 sayılı kararı ile uygun görülmüştür.

- $00 \leq \alpha < 40$  ise ölçek güvenilir değildir,
- $40 \leq \alpha < 60$  ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $60 \leq \alpha < 80$  ise ölçek oldukça güvenilir,
- $80 \leq \alpha < 1.00$  ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Bu değerlere bakıldığında yapılan anketin güvenilirliği  $60 \leq \alpha < 80$  olduğundan oldukça güvenilirdir. Araştırmada elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik yöntemleri içerisinde yer alan frekans, ortalama ve standart sapma yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca, ölçekler için faktör analizi yapılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmaya ilişkin homojenlik testi yapılmış ve normal dağılıma uygunluk tespit edilmiş ve bu kapsamda 5 tane hipotez belirlenmiştir. Hipotezlerin analizi için ise ki kare analizi yapılmıştır.

### **2.3. Araştırmanın Ana Kütle ve Örneklemi**

Çalışmanın ana kütesini 2020-2021 Güz Döneminde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO ve Bitlis Eren Üniversitesi SBMYO bünyesinde yer alan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programında yer alan öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmaya ilişkin örneklem tesadüfi örnekleme yöntemlerinden olan basit tesadüfi örnekleme yöntemi olup, ana kütle içerisindeki öğrenci sayısı Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesindeki öğrenci sayısı 62 ; Bitlis Eren Üniversitesindeki ise 29'dur. Araştırmadaki ana kütle tespit etmek amacıyla örnek büyüklük, verilen sayılar ışığında aşağıda yer alan formülle hesaplanmıştır (Yamene, 1973)

$$n = \frac{NP(1 - P)Z^2}{(N - 1)d^2 + P(1 - P)Z^2}$$

Formüle göre,

**N:** Evren büyüklüğü,

**n:** Örnek Kütle Büyüklüğü

**(1-p):** Olayın Gerçekleşmeme Olasılığı

**P:** Olayın gerçekleşme olasılığı,

**Z:** yüzde (1- $\alpha$ ) düzeyinde

**d:** Hata payı,

**$\alpha$**  : Önem düzeyi, Z ise test değerini göstermektedir. Çalışmadaki ana kütle temsil edecek olan örnek büyüklüğü ise P:0,50 ve yüzde 5 hata payı ile 79 olarak hesaplanmıştır. Analiz için katılımcılara yöneltilen 91 anketten 83'ü cevaplanmış olup; analize tabi tutulmuştur. Bu rakam örneklem büyüklüğü için yeterli görülmektedir.

#### **2.4. Araştırmanın Varsayımları**

Araştırmada katılımcı olarak ankete yanıt veren öğrencilerin sorulara erdiği yanıtlarda samimi oldukları ve bu sebeple öğrencilerin ankete verdikleri cevapların muhasebe eğitiminin uzaktan eğitim sistemiyle alınması yönündeki düşüncelerinin neler olduğunun yansıtıldığı varsayılmıştır.

#### **2.5. Araştırmanın Sınırları**

Bu araştırma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi MYO ve Bitlis Eren Üniversitesi SBMYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı 2020-2021 Eğitim-Öğretim güz

dönemi öğrencileriyle sınırlıdır. Bu araştırmanın pandemi sürecinde yapılmış olması ve bundan dolayı bahsi geçen bölümle sınırlı kalması araştırma için kısıtlı bir durumdur.

## 2.6. Verilerin Toplanması

Yapılan anket çalışması, iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde demografik bilgiler ve uzaktan eğitimle ilgili birtakım sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle alınmasına ilişkin olumlu ve olumsuz önermelere yer verilerek bu kapsamda öğrencilerin bakış açılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya konu olan ön lisans programında öğrencilerle mail ve sosyal medya aracılığıyla bağlantı kurulmuş ve anketi katılım göstermeler sağlanmıştır. Uygulanan anketin analizi için 83 tanesi elverişli olmuştur.

## 2.7. Araştırmaya İlişkin Bulgular ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizinin değerlendirilmesine ve yorumlanmasına değinilmektedir.

### Frekans ve Tanımlayıcı İstatistik Analizleri

Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

**Tablo 1.** Demografik Özelliklere İlişkin Analiz Sonuçları

		Sayı	Yüzde
<b>Cinsiyetiniz</b>	Bay	41	49,4
	Bayan	42	50,6
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Yaşınız</b>	16-20	39	47,0
	21-25	42	50,6
	26-30	2	2,4
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Ailenizin İkamet Ettiği yer</b>	İl	54	65,1
	İlçe	17	20,5
	Kasaba	1	1,2
	Köy	11	13,3
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Uzaktan eğitimi faydalı buluyor musunuz?</b>	Evet	14	16,9
	Hayır	52	62,7
	Kararsızım	17	20,5
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Uzaktan eğitimde derslerini nasıl takip ediyorsunuz?</b>	Kendime ait bilgisayar	14	16,9
	Kendime ait akıllı telefon	61	73,5
	Başkasına ait tablet	2	2,4



---

	Başkasına ait bilgisayar	6	7,2
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Muhasebe derslerinin hangi yöntemle yürütülmesini başarılı buluyorsunuz?</b>	Yüz Yüze Eğitim Sistemi	68	81,9
	Uzaktan Eğitim Sistemi	15	18,1
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>

---

		Sayı	Yüzde
<b>Uzaktan eğitimin muhasebe derslerinde kolaylık sağladığınızı düşünüyor musunuz?</b>	Evet	14	16,9
	Hayır	54	65,1
	Kararsızım	15	18,1
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesiyle ilgili görüşünüz nedir?</b>	Avantajlı	17	20,5
	Dezavantajlı	66	79,5
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Muhasebe derslerini hangi yöntemle almayı tercih edersiniz?</b>	Yüz Yüze Eğitim	68	81,9
	Uzaktan Eğitim	15	18,1
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Muhasebe derslerinin uzaktan verilmesi sizce sakıncalı mıdır?</b>	Evet	47	56,6
	Hayır	16	19,3
	Kararsızım	20	24,1
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>
<b>Uzaktan eğitim derslerini hangi sıklıkla takip ediyorsunuz?</b>	Her gün	30	36,1
	2 günde bir	27	32,5
	Haftada bir kez	9	10,8
	Ayda bir	7	8,4
	Takip etmiyorum	10	12,0
	<b>Toplam</b>	<b>83</b>	<b>100</b>

Çalışmaya ilişkin demografik bilgilere bakıldığında 83 kişinin katılım gösterdiğini ve katılımcıların yüzde 49,4'ünün bay; yüzde 50,6 'sının ise bayan olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığında ise çoğunluğunun 21-25 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin ikamet ettikleri yer olarak birinci sırada yüzde 65,1 oranla "İl" gelmektedir. Bu durum, ankete katılım sağlayan öğrencilerin çoğunluğunun illerde ikamet ettiğini göstermektedir. Öğrencilere "Uzaktan eğitimi faydalı buluyor musunuz?" sorusu yöneltildiğinde verilen cevaplardan "Hayır" cevabının ağırlığının yüzde 62,7 oranla ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Bu durum, uzaktan eğitimin öğrenciler tarafından pek faydalı bulunmadığının göstergesidir. Analiz verilerine bakıldığında, öğrencilerin çoğu uzaktan eğitim sisteminde derslerini takip ederken kendilerine ait akıllı telefonları kullanmakta oldukları ortaya çıkmıştır. Yine öğrencilerimizin büyük bir kısmı muhasebe derslerinin uzaktan eğitim yerine yüz yüze eğitimle verilmesini başarılı bulmaktadır. Bunu analizler sonucunda yüz yüze eğitim seçeneğinin yüzde 81,9 oranında olması doğrulamaktadır. "Uzaktan eğitimin muhasebe derslerinde kolaylık sağladığınızı düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlardan "Hayır" yanıtı yüzde 65,1 ile birinci sırada yer

almaktadır. Bu soruya verilen cevap ve yüz yüze eğitimi daha başarılı bulmaları yönündeki cevapları muhasebe derslerinin verilmesinde uzaktan eğitim yerine yüz yüze eğitimi tercih ettiklerinin göstergesidir. Yine muhasebe derslerini uzaktan eğitimle verilmesini dezavantajlı bulmalarındaki oranın yüzde 79,5 olması; muhasebe derslerini yüz yüze eğitimi almaya ilişkin tercihlerinin yüzde 89,1 olması ve muhasebe derslerinin uzaktan verilmesini sakıncalı bulmaları yönündeki cevaplarının yüzde 56,6 ile birinci sırada yer alması da bunu desteklemektedir. Öğrencilere uzaktan eğitim derslerini hangi sıklıkla takip ettiklerini belirten soru yöneltildiğinde çoğunluğun “her gün” yanıtını verdiği ortaya çıkmaktadır. Bu veriler ışığında, öğrencilerin bakış açılarına göre muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi olumsuz olarak görülmektedir.

**Tablo 2.** Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumlu ve Olumsuz Tarafları İle İlgili İfadelerinin Önem Derecesine Göre Ortalama ve Standart Sapma Oranları

	<b>İFADELER</b>	<b><math>\bar{x}</math></b>	<b><math>\pm S.S.</math></b>
1	Muhasebe derslerinde uzaktan eğitim sisteminden dolayı başarısız olacağım kaygısı taşıyorum	3,44	1,500
2	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi anlamayı ve öğrenmeyi güçleştirmektedir.	3,51	1,417
3	Muhasebe derslerinde daha fazla örnek olay çözülmelidir. Uzaktan eğitim buna müsait değildir	3,34	1,435
4	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha korkutucu olduğunu düşünüyorum	3,19	1,533
5	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha sıkıcı olduğunu düşünüyorum	3,25	1,472
6	Uzaktan eğitim sisteminde muhasebe derslerini algılamakta zorlanıyorum.	3,60	1,447
7	Muhasebe ile ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum. Uzaktan eğitim sistemi buna engeldir.	3,46	1,524
8	Muhasebe eğitiminin uzaktan eğitimle verilmesi geleneksel eğitim kadar etkilidir	2,42	1,515
9	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi heyecan vericidir	2,25	1,286
10	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha eğlenceli olacağını düşünüyorum	2,36	1,321
11	Muhasebe derslerinde uzaktan eğitimle daha başarılı olacağıma inanıyorum	2,16	1,257
12	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi ilgi çekici olabilir.	2,32	1,220

Araştırmada yer alan ve Tablo 2’de yer alan ifadelerle bakıldığında ilk 7 ifadenin Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin olumsuz yanını; son 5 ifadenin ise olumlu yanını yansıttığını görmekteyiz. Buna göre, uzaktan eğitimin olumsuzluğu yansıtan ifadeler içerisinde yer alan “Uzaktan eğitim sisteminde muhasebe derslerini algılamakta

zorlanıyorum.” İfadesinin ortalamasının 3,60 olması ve “Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi anlamayı ve öğrenmeyi güçleştirmektedir.” İfadesinin ise 3,51 ile ilk sıralarda yer almaları öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan almanın kendileri için olumsuz olduğunu ve bu noktada zorlandıklarını ortaya çıkarmaktadır. 3,44 ortalaması olan “Muhasebe derslerinde uzaktan eğitim sisteminden dolayı başarısız olacağım kaygısı taşıyorum” ifadesi de bu noktada zorluk çektiklerinin bir kanıtı olmaktadır. Olumlu ifadelerle bakıldığında ise, ortalamaların “Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha eğlenceli olacağını düşünüyorum” ifadesinde 2,36 ile birinci sırada, “Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi ilgi çekici olabilir.” İfadesinin ise 2,32 ile ikinci sırada olduğunu görmekteyiz. Bu durum, öğrencilerin muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle eğlenceli ve ilgi çekici olabileceğini yansıtmaktadır. Ancak genel olarak bütün ifadelerle bakılarak değerlendirme yapıldığında, her ne kadar muhasebe dersleri uzaktan eğitimle eğlenceli ve ilgi çekici olsa da öğrencilerin uzaktan eğitimde başarı kaygısı, muhasebe derslerini algılama noktasında sorun yaşayacakları inancı, muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle sıkıcı ve korkutucu olacağı yönünde düşüncelerinin üst düzeyde olduğunu görmekteyiz.

**Tablo 3.** Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumlu ve Olumsuz Tarafları İle İlgili İfadelere Yönelik Faktör Analizi

	1.Ölçek: Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumlu Yanları	Faktör Yükleri	
	2.Ölçek: Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumsuz Yanları	1.Faktör	2.Faktör
	İFADELER		
<b>Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumsuz Tarafları</b>	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi anlamayı ve öğrenmeyi güçleştirmektedir.	<b>0,886</b>	
	Muhasebe derslerinde daha fazla örnek olay çözülmelidir. Uzaktan eğitim buna müsait değildir.	<b>0,881</b>	
	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha sıkıcı olduğunu düşünüyorum.	<b>0,864</b>	
	Muhasebe ile ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum. Uzaktan eğitim sistemi buna engeldir.	<b>0,860</b>	
	Uzaktan eğitim sisteminde muhasebe derslerini algılamakta zorlanıyorum.	<b>0,850</b>	

	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha korkutucu olduğunu düşünüyorum.	<b>0,820</b>
	Muhasebe derslerinde uzaktan eğitim sisteminden dolayı başarısız olacağım kaygısı taşıyorum.	<b>0,754</b>
<b>Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumlu Tarafları</b>	Muhasebe derslerinde uzaktan eğitimle daha başarılı olacağıma inanıyorum.	<b>0,908</b>
	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle daha eğlenceli olacağını düşünüyorum.	<b>0,882</b>
	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi ilgi çekici olabilir.	<b>0,876</b>
	Muhasebe eğitiminin uzaktan eğitimle verilmesi geleneksel eğitim kadar etkilidir.	<b>0,795</b>
	Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi heyecan vericidir.	<b>0,652</b>

Bu araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini tespit etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmış olup; bu çerçevede ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır. KMO katsayısı örneklemin büyüklüğünü test etmek için hesaplanırken normal dağılım koşulu Bartlett testiyle incelenmiştir. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0,50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (J.Jeong, 2004 :70). Faktör analizi işleminde ölçek maddelerinin faktörlere atanması ya da ölçekten çıkarılması işlemlerinde faktör yükü değerlerine bakılmıştır.

**Tablo 4.** Araştırmaya İlişkin KMO and Bartlett's Test

KMO		0,862
Bartlett Testi	$X^2$	1024,770
	sd	66
	p	0,000

Ölçek için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,862 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ( $KMO > 0,500$ ). Bartlett testi kapsamında  $X^2$  değeri 1024,770 olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ( $p < 0,05$ ). Buna göre normal dağılım koşulu sağlanmıştır. KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 2 faktörlü bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 2 faktörlü yapıda soruların faktörlere dağılımının belirlenmesi için faktör sayısı 2 olarak varimax döndürme işlemi ile analiz işlemi yapılmış ve soruların dağılımı ve faktör yükleri tabloda verilmiştir. Analiz sonucunda ölçekten hiçbir madde çıkmamıştır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı yüzde77,07 ve Cronbach's Alfa katsayısı 0,862 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen toplam varyans değerinin açıklanabilirliğinin yüzde60 ü değerinin üzerinde olması

istatistiki olarak tatmin edicidir (Nakip, 2006 :429). Açıklayıcı faktör analizinden sonra ortaya çıkan iki faktörden birincisi, “*Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumsuz Tarafları*” olarak adlandırılmış ve toplam varyansın yüzde45,548’ini açıklamaktadır. Birinci faktörün Cronbach’s Alpha değeri 0,948 ‘dir. İkinci faktör ise, “*Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumlu Tarafları*” olarak adlandırılmış olup, varyans değeri 31,520 olarak belirlenmiştir. Cronbach’s Alpha değeri ise 0,910 çıkmıştır. Yapılan faktör analizi ve güvenilirlik analizleri sonucunda 12 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin ve ölçüm gücünün kabul edilebilir sınırların üzerinde olduğu ifade edilebilir.

### Hipotezlere İlişkin Analiz ve Değerlendirmeler

Araştırmamıza ilişkin 5 tane hipotez belirlenmiş ve analizleri yapılmıştır. Hipotezlerimize ilişkin analizler aşağıdaki gibidir:

**H1:** *İkamet edilen yer ile uzaktan eğitim derslerini takip etme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

**Tablo 5.** “İkamet Edilen Yer ile Uzaktan Eğitim Derslerini Takip Etme Sıklığı Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23,422 <sup>a</sup>	12	,024*
Likelihood Ratio	22,738	12	,030
Linear-by-Linear Association	,016	1	,900
N of Valid Cases	83		

H1 hipotezi için yapılan analize göre, Pearson Chi-Square değeri dikkate alınacaktır. İkamet edilen yer ile uzaktan eğitim derslerini takip etme sıklığı arasındaki ilişkiye bakıldığında p değerinin 0,024 olarak belirlenmiştir. Yüzde 5 önem seviyesine göre,  $p < 0.05$  olduğundan H1 hipotezinde anlamlılık vardır yani H1 hipotezi kabul edilmektedir.

**H2:** *Cinsiyet ile Uzaktan eğitim derslerini takip etme arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

**Tablo 6.** Cinsiyet ile Uzaktan Eğitim Derslerini Takip Etme Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,623 <sup>a</sup>	4	,031*
Likelihood Ratio	11,666	4	,020
Linear-by-Linear Association	3,554	1	,059
N of Valid Cases	83		

Değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek amacıyla Pearson ChiSquare değeri olan ( $p:0,031$ ) dikkate alınacaktır. Buna göre;  $p$  değeri  $0,05$  değerinden küçük olduğu için bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yani  $H_2$  hipotezi kabul edilmektedir.

**H3:** Muhasebe derslerinin verilme yöntemi ile uzaktan eğitimin muhasebe derslerinde kolaylık sağladığı düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

**Tablo 7.** Muhasebe Derslerinin Verilme Yöntemi ile Uzaktan Eğitimin Muhasebe Derslerinde Kolaylık Sağladığı Düşüncesi Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	32,149 <sup>a</sup>	2	,000*
Likelihood Ratio	31,129	2	,000
Linear-by-Linear Association	4,023	1	,045
N of Valid Cases	83		

Muhasebe derslerinin verilme yöntemi ile uzaktan eğitimin muhasebe derslerinde kolaylık sağladığı düşüncesi arasındaki ilişkiye yönelik ki-kare analizi yapıldığında Pearson ChiSquare değeri dikkate alınmış ve  $p$  değerinin,  $0,000$  olduğu ortaya çıkmıştır. Bu değer bu iki değişken arasındaki anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

**H4:** Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesiyle ilgili görüşler ve muhasebe derslerini almak istedikleri yöntem arasında anlamlı bir ilişki vardır.

**Tablo 8.** Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesiyle İlgili Görüşler ve Muhasebe Derslerini Almak İstedikleri Yöntem Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Testi

	Value	df	Asymp.Sig (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	39,822 <sup>a</sup>	1	,000		
Continuity Correction <sup>b</sup>	35,486	1	,000		
Likelihood Ratio	33,428	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000*	,000
Linear-by-Linear Association	39,342	1	,000		
N of Valid Cases	83				

Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesiyle ilgili görüşler ve muhasebe derslerini almak istedikleri yöntem arasındaki ilişkiye bakıldığında burada dikkate alınması gereken değer Fisher's Exact Test değeridir. Buna göre bu değer  $0,05$  önem seviyesinden küçük olduğu için değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda,  $H_4$  hipotezi kabul edilmektedir.

**H5:** Uzaktan eğitim derslerini takip etme şekilleri ve takip etme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

**Tablo 9.** Uzaktan Eğitim Derslerini Takip Etme Şekilleri ve Takip Etme Sıklıkları Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
--	-------	----	-----------------------



---

Pearson Chi-Square	14,243 <sup>a</sup>	12	,285*
Likelihood Ratio	16,069	12	,188
Linear-by-Linear Association	,292	1	,589
N of Valid Cases	83		

---

Değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek amacıyla Pearson ChiSquare değeri olan ( $p:0,285$ ) dikkate alınacaktır. Buna göre;  $p:0,285 > 0.05$  olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu durum ise, H5 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Bütün ki-kare analizlerine bakıldığında H1, H2, H3 ve H4 hipotezlerinin kabul gördüğünü; H5 hipotezinin ise reddedildiğini görmekteyiz.

### **Sonuç**

Bu çalışmada, tüm dünyada ve ülkemizde görülen Covid-19 pandemi süreci, tüm dünyayı birçok açıdan olumsuz şekilde etkilemiştir. Etkilenen alanlarda biri de eğitim alanı olmuştur. Bu süreçte tüm dünyada ve ülkemizde eğitime uzaktan eğitimle devam edilmiş ve bu durum bütün eğitim kademelerinde bir takım sorunları beraberinde getirmiştir. Ülkemizde uzaktan eğitimi sistemi, yükseköğretim kurumlarında eğitim alan öğrencileri de etkisi altına almıştır. Bu bakımdan söz konusu çalışmada, muhasebe ve vergi programında okuyan öğrencilerin muhasebe derslerini uzaktan eğitimle almalarına yönelik düşüncelerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Ve çalışmanın amacına ulaşması için de ilk olarak literatür taraması sonucu kavramsal bilgilere ve akabinde konu ile ilgili yapılan bir takım çalışmalara yer verilmiştir. Sonrasında ise, AICU ve BEU’de yer alan ilgili program öğrencilerine çalışmaya ilişkin yapılan anket uygulaması verilerine değinilmiştir. Akabinde, anketten elde edilen veriler gerekli analizlerle yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yer alan ankete katılım sağlayanların çoğunluğunun bayan olduğu, yaş aralığının ise ağırlıklı olarak 21-25 aralığında olduğunun tespiti yapılmıştır. Yine çalışmamızda katılımcıların çoğunluğunun il merkezlerinde ikamet ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, öğrencilerin muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesine ilişkin bir takım görüşleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında uzaktan eğitimin öğrenciler için zor bir süreç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu, “Uzaktan eğitimi faydalı buluyor musunuz ?” sorusuna “Hayır” yanıtını fazlaca verilmiş olması açıkça desteklemektedir. Yine “Muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesiyle ilgili görüşünüz nedir?” sorusuna büyük oranda “dezavantajlıdır” cevabının verilmesi ve “Uzaktan eğitimin

muhasabe derslerinde kolaylık sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna hayır sevabının da ağırlıklı olarak verilmiş olması öğrencilerin muhasabe derslerini daha çok yüz yüze eğitimle almak istediklerini göstermektedir. Yapılan ortalama ve standart sapma analizlerine bakıldığında muhasabe derslerinin bu yöntemle alınması öğrencilerde korku ve sıkıntı oluşturduğundan başarı kaygısı da oluşturmaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı öğrenciler uzaktan eğitime bu noktada olumsuz bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar.

Araştırmada ayrıca, yapılan faktör analizi sonucunda öğrencilerin , “*Muhasabe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesinin Olumsuz Tarafları*” na ilişkin düşüncelerinin toplam varyanstaki ağırlığının yüzde45,548 ile birinci sırada yer alması uzaktan eğitime yönelik daha çok kaygı taşıdıklarını göstermektedir. Olumlu bakış açıları da olsa da verilerin analiz sonuçları daha çok olumsuz düşüncelerinin ağır bastığını göstermektedir.

Araştırmada yer alan hipotez analizlerinde ise, ilk dört hipotez kabul edilmiş; son hipotez ise reddedilmiştir. H1 hipotezine göre, ikamet edilen yer ile uzaktan eğitim derslerini takip etme sıklıkları arasında anlamlılık olduğu p değerinin 0,024 çıkması yani 0,05 önem seviyesinden düşük değerde olması ile ilişkilendirilmiştir. Kabul gören H2 hipotezine bakıldığında ise, p değeri 0,031 çıkmış ve bu durum da cinsiyet değişkeni ile uzaktan eğitim derslerini takip etme değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. H3 hipotezi ise, muhasabe derslerinin verilme yöntemi ile uzaktan eğitimin muhasabe derslerinde kolaylık sağladığı düşüncesi arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını incelemekte ve çıkan sonucun, 000 olması aradaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Çalışmada, H4 hipotezi de kabul görmüştür. Buna göre, H4 hipotezinin, 000 çıkması ve yüzde 5 önem seviyesinden düşük oranda olmasından dolayı değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Reddedilen H5 hipotezine göre ise, p değeri 0,285 olarak belirlenmiştir ve bu durum uzaktan eğitim derslerini takip etme şekilleri ve takip etme sıklıkları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bütün analizlere ve sonuçlarına bakıldığında öğrencilere göre muhasabe derslerinin uzaktan eğitimle verilmesi yüz yüze eğitimle verilmenin gölgesinde kalmıştır. Bu çalışmanın, yaşanan süreçten dolayı eğitim noktasında ortaya çıkan aksaklıkları, zorlukları ortaya çıkarması ve giderilmesine dönük daha verimli çözümlerin üretilmesi yönünde etkili olacağı düşünülmüştür.

**Kaynakça**

- Akyürek, A., Begde , Z., Yavuz, N., & Özkan , İ. (2016). Uzaktan Eğitim Uygulamasının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 592-605.
- Ayyıldız, S., Günlük, M., & Erbey, S. (2006). Muhasebe Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 1-14.
- Bircan, H., Eleroğlu, H., Arslan, R., & Ersoy, M. (2018). Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Sunulan Derslere Yönelik Bakış Açısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 91-100.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Çiçekdağı, M., Tekin, E., & Tekin, M. (2013). Uzaktan Eğitim Algısı ve İmajı: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama. *Ulusal Uzaktan Eğitim ve Teknolojileri Sempozyumu*, (s. 81-91). Konya.
- Demirel, M., & Coşkun, Y. (2010). A study on The Assesment Of Undergraduate Students Learning Preference. *Procedia Social and Behavioral Sciences*(24), 4429-4435.
- Dinç, E., & Atabay, E. (2014). Uzaktan Eğitim Modelinde Muhasebe Derslerinin Verimliliği. *XXXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 94-122). Antalya .
- Düzakın, E., & Yalçınkaya , S. (2008). Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemi ve Çukurova Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Yatkınlıkları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 225-244.
- Ekici, G. (2003). Uzaktan Eğitim Ortamlarının Seçiminde Öğrencilerin Öğrenme Stillerinin Önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(24), 48-55.
- Eygü, H., & Karaman , S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 36-59.
- Jeong, J. (2004). Analysis of The Factors And The Roles of Hrd in Organizational Learning Styles As Identified By Key Informants At Selected Corporations in The Republic of Korea (Yayımlanmış Doktora Tezi). *Amerika:Texas A&M University. Major Subject: Educational Human Resource Development*.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim Gereksinimi*. Ankara : Pegem Yayıncılık.
- Keser, H., & Karahoca, D. (2010). Designing A Project Management E-Course By Using Project Based Learning. *Procedia Social And Behavioral Sciences*(12), 5744-5754.
- Keskin, M., & Özer Kaya , D. (2020). COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmongsi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kurnaz, E., & Serçemeli, M. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 262-288.
- Metin, A., Karaman, A., & Aksoy Şaştım, Y. (2017). Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Sistemine Bakış Açısı ve Uzaktan Eğitim İngilizce Dersinin Verimliliğinin Değerlendirilmesi: Banaz Meslek Yüksekokulu. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 640-652.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama Araştırmaları, Teknikler ve (SPSS destekli) Uygulamalar*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- Nunnally, N. (1967). *Psychometric Theory (1.Baskı)*. NewYork: McGraw-Hill, Inc.
- Rooyen, A. (2015). Distance Education Accounting Students' Perceptions of Social Media Integration. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*(176), 444-450.
- Serçemeli, M., & Kurnaz , E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma . *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* ,4(1) 40-53.

- Tanrıkulu, Z., Tuğcu, Z., & Yılmaz, S. (2010). E-University: Critical Success Factors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*(2), 1253-1259.
- Tuncer, M., & Bahadır, F. (2017). Uzaktan Eğitim Programlarının Bu Programlarda Öğrenim Gören Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Journal of Educational Reflections*, 1(2), 29-38.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uyar, S., Okutmuş, E., & Ergül, A. (2014). XXXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Eğitiminin Karşılaştırmalı Performans Ölçümü ve Bir Uygulama. *XXXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 71-93). Antalya .
- Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yamene, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. NewYork : Harper and Row.

Başvuru Tarihi: 14.06.2021  
Kabul Tarihi: 26.07.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

## Göç-Kültür Etkileşiminde Kadının Rolü: Mutfak Kültürü Bağlamında Bir Araştırma

Merve IŞKIN<sup>1</sup>

### Öz

Bu çalışmada göç etmiş kadınların mutfak kültürlerine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Göç nedeniyle yaşadıkları yerlerin dışına çıkan insanların memleketlerinin kültürlerine yönelik reflexleri de araştırılmaktadır. Çalışmada kültürün en önemli dinamiklerinden biri olan mutfak incelenmektedir. Kültür ve mutfak arasındaki karşılıklı etkileşim, iki olgu arasındaki bu ilişkiyi sosyal araştırmaların önemli çalışma alanlarından biri haline getirmektedir. Dolayısıyla kültür unsurları göç olgusunun bir parçası olarak incelendiğinde, kavramlar arasındaki etkileşimle ilgili önemli sonuçların tespit edilebileceği düşünülmektedir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemleri, veri toplama araçlarından mülakat kullanılmıştır. Bu kapsamda Muş ilinden Türkiye'nin farklı şehirlerine göç etmiş kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların geleneksel kültür alguları ile gurbette kültürlerini sürdürebilme eğilimleri araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Muş'tan göç eden ev hanımlarının geleneksel mutfak kültürlerine ait yemekler konusundaki bilgi düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, göç sonrası mutfak kültürlerini sürdürmede çok başarılı olmadıkları sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın göç-kültür etkileşimine ilişkin alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Göç, Kültür, Mutfak, Mutfak Kültürü, Kadın.

## *The Role of Women in Migration-Culture Interaction: A Research in the Context of Culinary Culture*

### *Abstract*

The aim of this study is to determine the views of migratory women towards culinary cultures. The reflexes of people who move out of their province due to migration towards the cultures of their home countries are also investigated. The study examines one of the most important dynamics of culture, the cuisine. The mutual interaction between culture and cuisine makes this relationship between the two phenomena one of the important study areas of social research. Therefore, when the cultural elements is examined as part of the migration phenomenon, it is thought that important results regarding the interaction between concepts can be determined. Interview was used in the study, one of the data collection tools of qualitative research methods. In this context, interviews were conducted with women who had migrated from Muş province to different cities of Turkey. Participants' traditional cultural perceptions and their tendency to maintain their culture in the foreign land were investigated. According to the results of the study, it was determined that the housewives who migrated from Muş had high levels of knowledge about dishes belonging to traditional culinary cultures. However, it was concluded that they were not very successful in maintaining their culinary culture after migration. It is thought that this study will contribute to the literature on the migration-culture interaction.

**Keywords:** Migration, Culture, Culinary, Culinary Culture, Woman.

<sup>1</sup> Ordu Üniversitesi SBMYO, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, merveiskin25@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4748-0422>

## **Giriş**

İnsanlar sosyal, ekonomik, politik, coğrafi veya farklı bazı diğer nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek göç etmek zorunda kalmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında, Doğu Anadolu Bölgesi bu tür göçlerin yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Bölgeden Türkiye'nin ekonomik bakımdan gelişmiş şehirlerine doğru yoğun bir göç yaşanmaktadır. Bölgeden göç etme oranı yüksek illerden biri de Muş'tur. Muş ilinden gerçekleşen göçler genellikle İstanbul, Bursa, İzmir, Aydın, Manisa ve Antalya gibi istihdam olanakları yüksek ve Türkiye'nin batı ve güney bölgelerinde konumlanmış şehirlere yapılmaktadır. İlden göçler Cumhuriyet tarihi boyunca olmuş ve günümüzde de sürmektedir. Göç olayı nedeniyle gurbete giden bireyler, uyum ve adaptasyonla ilgili bazı zorluklar yaşamalarına rağmen, zamanla göç ettikleri yerlerin koşullarına uyum sağlamaktadırlar. Bu uyum bazı toplumsal riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu toplumsal risklerin başında ise geleneksel yönü olan kültürel değerlerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması gelmektedir.

Göç etmiş insanların en büyük problemlerinden biri de kimliklerini koruyamamalarıdır. Nitekim kültür ve kimlik birbirine oldukça bağlı ve dinamik değerlerdir. Bu nedenle, özcü kültür ve kimlik görüşü, kültürleşme bağlamında göçün kültür ve kimlik üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceğini vurgulamaktadır (Vieira ve Trindade, 2008). İnsanlığın ilk zamanlarından bu yana var olan göç gerçeği aynı ülkenin farklı bölgeleri arasında gerçekleştiği gibi farklı ülkeler arasında da gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Bugünün modern Batılı devletleri hedef veya kaynak olarak bir göçün odağında yer almış ve bellek, tarih ve kimlik arayışı bağlamında küresel sekülerizme katkıda bulunmuşlardır (Wolff, 2013). Bundan hareketle kültürün veya kimliğin özünü oluşturan unsurların göç sonrası yok olma tehlikesi tarihten bu yana hep var olmuştur.

Bir toplumun kültürünün veya kimliğinin en önemli bileşenlerinden birisi de mutfaktır. Bu nedenle göç etmiş bir toplumun kültürü ve kimliği adına koruması gereken en önemli değerlerinden biri de mutfak kültürüdür. Özellikle göç sonrası toplumsal yaşama uyum sağlamak adına göç edilen yerlerin mutfak kültürleri ile tanışılmaktadır. Bu olumlu gelişmenin yanı sıra, göç etmiş insanların mutfak kültürlerini unutmalarıyla ilgili bazı tehlikeleri olduğu söylenebilir. Bu tehlikeyi ortadan kaldıracak olan yine göç etmiş

bireylerdir. Karşılaşılan farklı kültürel değerler harmanlanarak her iki kültüründe benimseneceği daha güçlü ve zengin bir kültürün inşası, göçe konu olan hedef ve kaynak toplumlara önemli katkılar sağlayabilir.

Bu çalışmada göç olgusunun bireylerin veya toplumların kültürlerine olası etkileri mutfak kültürü perspektifiyle ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada göç kültürü unutturur mu? sorusundan hareket edilmiş ve bu kapsamda göç etmiş Muşlu kadınların mutfak kültürlerine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çünkü özellikle uzun yıllar süren bir alışkanlık olması ve damak tadı gibi özellikler nedeniyle yemek kültürü, göç etmiş toplumların en fazla etkilenen kültürel değerlerinin başında gelmektedir. Bu bilgiler ışığında, hem eski hem de modern dünyanın önemli sorunlarından birine cevap arayan bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

### **1. Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Soruları**

TDK (2020)'ya göre, göç kavramının dört farklı anlamı bulunsa da, bu anlamların birincisi bu araştırmaya konu olan göç kavramını açıklamaktadır. Buna göre göç “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde açıklanmaktadır. Bu tanıma göre göç kavramının doğasını yer (mekan) değiştirmenin oluşturduğu ifade edilebilir. Bu yer değiştirme bir süreç olarak ele alındığında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak hem göç veren hem de göç alan toplumun yapısında değişiklikler meydana getirmektedir (Özer, 2004).

Göçe konu olan mekan değiştirme eylemi bireylerin belli başlı sebeplerle yaşadıkları yeri değiştirmeleridir. Bu yer değiştirme eyleminin zamanı göçün niteliğine göre değişmektedir. Göçler daimi olabildiği gibi geçici ve belli dönemlerde tekrarlanacak şekilde de olabilmektedir. Özellikle geçici göçlerin ana motivasyonu ekonomik kazanç elde etmektir. Mevsimsel göç denilen geçici göçler genellikle iş amaçlı yapılmaktadır. Bu kişilerin göç etikleri yerlerde genel olarak çok iyi bir yaşam standartları olmamaktadır. Göçlerin zamansal ayrımının dışında mekânsal ayrımları da vardır. Bir ülkenin kendi sınırlarındaki göçlere iç göç, ülkeler arası göçlere ise dış göç denilmektedir (Lalioyou, 2004; Sağlam, 2006).



Göç, geçmişte eski bir olgu olmakla birlikte, günümüzde farklı şekillerde de olsa varlığını sürdürmektedir. Özellikle iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler göç olgusunun mevcut küresel koşullarda daha hızlı ve yaygın biçimlerde yaşanmasına neden olmaktadır. Niteliği farklı olan bu göç hareketleri nedeniyle Castles ve Miller (2008) yaşadığımız dönemi “göçler çağı” olarak ifade etmektedir. Küresel düzeydeki siyasi ve ekonomik gerilimler zengin ile fakir arasındaki yoksulluk makasının iyice açılmasına neden olmuştur. Böylece göçmenlik ve mültecilik, modern dünyanın en büyük problemlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Göç arttıkça da insan hakları başta olmak üzere eşitsizlik temelli sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Güllüpnar, 2012).

Günümüzde göç hareketlerinin artmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir. Çünkü insanın varlığından beri süre gelen ekonomik kaygılardan kaynaklı yer değiştirme hareketi, savaş ve siyasi mücadelelerinde etkisiyle hız kesmeden devam etmektedir. Cephe gerisi stratejisiyle değişen savaş ve siyasi çekişmeler doğal olarak göçlerin şekillerini de değiştirmiştir. Bu anlamda modern göçlerin karakterini oluşturan eğilimler küreselleşme, hızlanma, farklılaşma, kadınlaşma (daha fazla kadının göç hareketlerine katılması) ve siyasallaşma olmak üzere beş kategoride toplanmıştır. Her geçen gün hedef veya kaynaklar olarak daha fazla ülke göçlerden etkilenir hale gelmiştir. Özellikle ulaşım imkanları nedeniyle göç olayı eskiye nazaran çok daha kısa zamanlarda ve daha uzun mesafelerde gerçekleşebilmektedir. Modern dünyada göçün anlamı da değişmekte olup, genellikle göç edenler için mülteci kavramı kullanılmaktadır (Castles ve Miller, 2008; Cohen ve Sirkeci, 2011).

Göç kavramının sosyolojisi göçün başlangıcı esnasında çok da karmaşık değildir. Çünkü ekonomik, sosyal, psikolojik, bireysel, kültürel veya politik sebeplerden bir veya birkaçı göçün tetikleyici unsuru olabilmektedir. Buna karşın insanların emek kaynaklı göçlerinin fazla olması nedeniyle ekonomik amaçlı göçler çok fazla ön plana çıkmaktadır. Ayrıca 1900’lü yılların ortalarından sonraki dönem sosyal veya politik sebeplerden kaynaklı göçlerin de giderek yaygınlık kazandığı bir dönem olmuştur. Bu bilgilerle birlikte göçler göç literatürüne göre aşağıda sebepleriyle birlikte ele alınmaktadır (Güllüpnar, 2012);

- Ülkeler veya bölgeler arası demografik özellikler/farklılıklar
- Dünyada ideolojik zeminlerde yaşanan dönemsel krizler

- Şehirler/bölgeler/ülkeler arası gelişmişlik farklılıkları
- Global dönüşümlere zorlanan ekonomiler

Türkiye'deki iç göç hareketlerinin 1950'li yıllarda yaygınlık kazanmaya başladığı söylenebilir. Daha çok kırsal alanlardan kentlere olan bu göçün en önemli nedeni ise o yıllarda Türkiye'de başlayan sanayileşme hareketlerinin doğurduğu istihdam olanaklarının artmasıdır (Şimşek ve Gürler, 1994). İlk dönemlerinde desteklenen göç hareketleri belli bir zaman sonra sosyo-ekonomik sorun olarak algılanmıştır (Yavuz, vd., 2004). Göç edilen büyük kentlerde ortaya çıkan sosyal içerikli ve gelirin dağılımıyla ilgili yaşanan ekonomik sorunlar, kırsal kaynaklı kent göçüyle ilgili sorunları daha da derinleştirmiştir. Kamu kaynaklı olarak bir dönem desteklenen kent göçü, belli bir zaman sonra önlenmeye çalışılmıştır. Hatta bununla ilgili bölgesel veya ulusal plan ve programlar hazırlanarak, stratejiler geliştirilmiştir (Güreşçi, 2010).

Kırsal bölgelerden kentlere yönelik göçlerin artışında sanayileşmenin kırsal bölgelerdeki istihdama olan etkileri de belirleyici olmuştur. Gelişen sanayileşme hareketleri 1950 ve sonrası dönemde tarımda makineleşmeyi hızlandırmış ve böylece çok sayıda insanın emek gücüyle yaptığı işler teknik beceriye sahip daha az kişiyle yapılabilecek hale gelmiştir. Bu durum kentlere yönelik göçü hızlandırmıştır. Ancak göçler beklenenden fazla olunca tarımsal üretimin azalması gibi olumsuz bir durum ortaya çıkmıştır. Kısaca Türkiye'de yaşanan iç göç zaman içinde hem kırsal bölgelerde hem de kentlerde olumsuz etkilere neden olmuştur.

Göç olgusu toplumsal etkileşim bağlamında hedef ve kaynak arasında karşılıklı bir etkileşimi doğurmakta ve bu etkileşim en çok kendini kültürel temelli unsurlar üzerinde göstermektedir. Göç eden insanlar, göç etikleri toplumun kültürel normlarını etkilerken, onların kültürel normlarından etkilenmektedir. Bu etkilenme bazen köklü bir kültürel değişimi ortaya çıkarırken, bazen de kültürlerin birbirlerini tamamladığı ve iç içe geçtikleri bir sistemi oluşturmaktadır. Burada birinci seçenek bağlamında bazen göç edenlerin kendi kültürlerine yabancılaştıkları tehlikeli bir süreç de ortaya çıkabilmektedir.

Ülkeler arası göçlerin kültürel etkileri geçmişten günümüze göre farklılıklar göstermektedir. Çünkü geçmişteki göçler çok daha büyük ve kitlesel bir niteliğe sahip

olmaktaydı. Bu tür kitlesel göçler, göç edilen toprakların kültürel yapılarını etkileyerek egemen kültürün göç edilen coğrafya olmasını sağlamaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri de Türklerin Asya'dan Anadolu'ya yaptıkları göçtür. Bu göç sonrasında Türklerin sahip olduğu kültürel değerlerin zamanla Anadolu'da baskın bir hale gelmesine neden olmuştur. Anadolu'da baskın hale gelen kültürlerden birisi de mutfak kültürüdür (Güler, 2010; Ertaş ve Gezmen-Karadağ, 2013; Düzgün ve Özkaya, 2015; Akçaözoğlu ve Koday, 2019). Modern göçlerde ise durum farklı bir boyut kazanmaktadır. Göçler genellikle daha küçük gruplar halinde ve daha büyük yerlere yapılmaktadır. Bu durumda etkilenen kültürel unsurlar göç eden insanlara aittir. Göç eden insanlar için önemli bir kültürel unsur olarak mutfak göçlerden etkilenmekte ve zaman zaman bu kültürel değerlerin unutulmasına bile rastlanmaktadır (Williams ve Hall, 2002; Gedik, 2009; Eser, 2018; Avşar ve Seçim, 2020). Ancak göç eden toplumlarda geleneklere olan bağlılık arttıkça kültürel değerlerin unutulması zorlaşmaktadır. Bu değerlendirmelere uygun olduğu düşüncesiyle göç eden kadınlarla ilgili gerçekleştirilen bu çalışmada aşağıdaki sorulardan hareket edilmiştir;

*S1: Göç kültürü unutturur mu?*

*S2: Göç etmiş Muşlu kadınlar geleneksel yemeklerini unutmuş mudur?*

## **2. Yöntem**

Bu çalışmada göç etmiş kadınların mutfak kültürlerine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle göç-kültür arasındaki etkileşim, göç eden insanların kültürü besleyen unsurlarla ilgili problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Göç eden insanlar genellikle insan ilişkileri ve tüketim kalıpları bakımından göç ettikleri topluma uyum sağlama noktasında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Tüketim kalıpları bakımından etkileri en kolay hissedilen unsur mutfaktır. Bu nedenle özellikle Muş ilinden Türkiye'nin farklı şehirlerine göç etmiş kadınların mutfak kültürlerine yönelik görüşlerinin ortaya koyulması, bu görüşün desteklenmesi açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca göç eden insanların zamanla kendi kültürlerine yabancılaştıkları gerçeği de söz konusudur. Bu çalışma böyle bir yabancılaşmanın olup olmadığının ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler mülakat (görüşme) yardımıyla toplanmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış bir süreç işletilmiş olup,

görüşmelerin büyük bir çoğunluğu teknolojinin sağladığı olanaklar (sosyal medya ve telefon) yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde yaşanan COVID-19 pandemisi ve bundan dolayı getirilen seyahat kısıtlamaları görüşmelerin fiziki olarak gerçekleştirilmesi olasılığını zorlaştırmıştır. Özellikle sosyal mesafenin giderek daha önemli hale geldiği bir ortamda böyle bir süreç zorunlu hale gelmiştir. Sadece Sakarya ilinde yaşayan altı katılımcı ile belli kurallar dâhilinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilebilmiştir.

Nitel araştırmalarda ortaya konan matematiksel formülasyonlar sayesinde araştırmalardaki örneklem büyüklüğü tartışmaları sonlandırılmakla birlikte, nitel araştırmalarda bu durum tartışılmaya devam etmektedir. Nitel araştırmalarda örneklem konusunda, alınan görüşler farklılaşmaya kadar veri toplamaya devam edilmesi gerektiğini ifade eden doygunluk (satürasyon) terimi öne çıkmakta ve birçok çalışmada buna göre hareket edilmektedir (Yağar ve Dökme, 2018). Bununla birlikte son yıllarda nitel araştırmalardaki örneklemle ilgili araştırmalar yaygınlaşarak farklı değerlendirmeler ortaya konmuştur. Bu araştırmada da satürasyon göz önünde bulundurulmuş olup, nitel araştırmalara uygun kartopu, maksimum çeşitleme ve kuramsal örnekleme yöntemleri (Yıldırım ve Şimşek, 2013) yardımıyla veri toplanmıştır. Maksimum çeşitleme örneklemeyle çeşitlilik gösterebilecek durumlar arasında ortak paydaların ve farklılık boyutlarının ortaya konulması amaçlanmaktadır (Baltacı, 2018). Tanınan bir Muşludan hareketle veriler toplanmış ve kartopu yöntemiyle sayı artırılmıştır. Görüşmeler 20 kişi seviyelerinde tekrara düşse de farklı görüşlerin olabileceği düşüncesiyle görüşmeler sürdürülmüş ve 30 kişide veri toplama süreci tamamlanmıştır. Elde edilen veriler betimsel yöntemiyle analiz edilmiştir. Ayrıca iyi bir durum analizi yapabilmek ve görseller üzerinden değerlendirmeler yapabilmek adına kelime bulutlarına (içerik analizi) başvurulmuştur. Kelime bulutlarının elde edilmesinde MAXQDA programından yararlanılmıştır.

Nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen araştırmalarda olduğu gibi bu çalışmada geçerlilik için “çeşitleme” stratejisi benimsenmiştir. Bu stratejiyle elde edilen verilerin inandırıcılığının artırılması hedeflenmektedir. Çalışmada Patton’un (2002) belirtmiş olduğu veri çeşitleme, araştırmacı çeşitleme ve yöntemsel çeşitleme stratejilerinin tamamı uygulanmıştır. Çalışmaya dâhil edilen kadınların farklı yaş gruplarında, farklı süredeki ve kültürdeki göç deneyimlerine sahip olması verilerin çeşitlenmesine imkân

sağlamaktadır. Araştırma çeşitlenmesinde ise farklı bir strateji uygulanmıştır. Çalışmanın tek araştırmacı tarafından yürütülmesi nedeniyle araştırmacı çeşitlenmesinin sağlanması için aynı konuda çalışma deneyimine sahip uzmanların görüşlerine yer verilmiştir. Uzmanların analiz ve görüşleri ile yazarların görüşleri birlikte değerlendirilerek çalışmanın nihai hali verilmiştir. Yöntemsel çeşitleme stratejisi ise hem örnekleme yöntemi hem de veri toplama sürecinde tercih edilmiştir. Kartopu, maksimum çeşitleme ve kuramsal örnekleme yöntemleri sonucu belirlenen kişilerden yüz yüze, telefon ve online platformlar aracılığıyla veriler toplanmıştır.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik araştırmacının etik değerlerine ve gerçekleştirdiği uygulamalarına bağlı olsa da, bunu sağlamanın belli metotları ifade edilmeye başlanmıştır. Özellikle yazılı ve sözlü kayıtlar bu konuda kritik bir öneme sahiptir. Nitekim bu çalışmada toplanan veriler veri toplama sürecindeki koşullar nedeniyle ses kaydı yerine yazılı kayıtlarla kayıt altına alınmış olup, kayıtlar muhafaza edilmektedir. Yazılı kayıt metoduyla kayıt altına alınan ham verilerin uzman görüşleri neticesinde analiz edilmesi tutarlılık sağlanmaya yöneliktir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçlarının elde edilmesinde güvenilirlik kaygılarının giderilmeye yönelik bir yol izlendiği ifade edilebilir.

### 3. Bulgular

Araştırma kapsamında ulaşılan katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir. Katılımcıların genç ve orta yaş grubundaki kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların genellikle dört yıldan 46 yıla kadar süredir doğdukları şehirlerden uzakta oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcıların ikamet ettikleri şehirlerle ilgili bilgiler incelendiğinde İstanbul, Sakarya, Aydın ve Bursa gibi daha çok Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesi illerinde ikamet ettikleri görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

<i>Katılımcı</i>	<i>Kaç Yaşında?</i>	<i>Kaç yıldır gurbette?</i>	<i>Hangi şehirde?</i>	<i>Katılımcı</i>	<i>Kaç Yaşında?</i>	<i>Kaç yıldır gurbette?</i>	<i>Hangi şehirde?</i>
<b>K1</b>	66	46	Bursa	<b>K16</b>	66	33	Sakarya
<b>K2</b>	26	5	İstanbul	<b>K17</b>	24	15	İzmir
<b>K3</b>	41	21	İstanbul	<b>K18</b>	56	24	Sakarya
<b>K4</b>	67	52	Sakarya	<b>K19</b>	65	33	Sakarya
<b>K5</b>	51	9	Sakarya	<b>K20</b>	62	32	Sakarya
<b>K6</b>	40	25	Aydın	<b>K21</b>	39	13	Mersin
<b>K7</b>	20	9	Aydın	<b>K22</b>	36	8	Adana
<b>K8</b>	39	11	İstanbul	<b>K23</b>	26	5	Mersin

<b>K9</b>	35	13	Aydın	<b>K24</b>	63	42	İstanbul
<b>K10</b>	39	19	İstanbul	<b>K25</b>	70	42	İstanbul
<b>K11</b>	26	9	Aydın	<b>K26</b>	38	13	Aydın
<b>K12</b>	26	8	Sakarya	<b>K27</b>	46	27	İstanbul
<b>K13</b>	27	5	Sakarya	<b>K28</b>	33	10	Aydın
<b>K14</b>	23	4	İstanbul	<b>K29</b>	26	13	Bursa
<b>K15</b>	29	8	Bursa	<b>K30</b>	48	28	Bursa

Kadınların göç ettikten sonra sorun yaşadıkları veya yabancılaşma çektikleri konulara ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır. Buradaki ana amaç yemekler ile ilgili bir sorunun yaşanıp yaşanmadığının tespit edilmesidir. Nitekim Şekil 1’den de anlaşılacağı üzere yemek konusu göç eden Muşlu kadınların yabancılaşma çektikleri bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Yemek dışında özlem, komşuluk, dil, eş dost eksikliği, alışkanlıklar ve göç edilen yöredeki insanlar gibi sosyo-ekonomik konularda önemli sorunların yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte iş, çalışma hayatı ve ekonomik bazı problemlerin de yaşandığı ifade edilmiştir. Göç’ün insanların kültürel, sosyal ve ekonomik yapıları üzerindeki etkileri bu çalışmanın bulgularına da yansımıştır.

**Şekil 1.** Göç Sonrası Sorun Yaşanan veya Yabancılaşma Çekilen Konular



Katılımcıların Muş yemeklerine ilişkin bilgi düzeyleri de ölçülmüş ve sonuçlar Tablo 2’de raporlanmıştır. Katılımcıların %80’i (24 kişi) Muş yemekleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Bilgi sahibi olmadığını ifade eden katılımcıların çoğunluğu İstanbul’a göç etmiş kadınlardan oluşmaktadır. Bu kişilerin genellikle uzun süre önce göç etmiş kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında belirleyici unsurlardan birinin bu olduğu söylenebilir. Ayrıca İstanbul’un metropol bir kent kimliğine

sahip olması insanların göç öncesi kültürel değerlerini daha çabuk unutmalarını beraberinde getirmektedir. İstanbul dışındaki şehirlerde Muş'tan göç edenlerin belli bölgelerde kümelandikleri düşünüldüğünde, ortaya çıkan bu sonuçların mantıksal bir tutarlılığa sahip oldukları ifade edilebilir. İstanbul'un dışında sadece İzmir ve Aydın'dan birer kişi bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

**Tablo 2.** Geleneksel Muş Yemekleri Bilgi Düzeyi

Katılımcı	Geleneksel muş yemekleri hakkında bilginiz var mı?			Katılımcı	Geleneksel muş yemekleri hakkında bilginiz var mı?		
	Şehir	Evet	Hayır		Şehir	Evet	Hayır
K1	Bursa	X		K16	Sakarya	X	
K2	İstanbul	X		K17	İzmir		X
K3	İstanbul		X	K18	Sakarya	X	
K4	Sakarya	X		K19	Sakarya	X	
K5	Sakarya	X		K20	Sakarya	X	
K6	Aydın	X		K21	Mersin	X	
K7	Aydın	X		K22	Adana	X	
K8	İstanbul		X	K23	Mersin	X	
K9	Aydın		X	K24	İstanbul		X
K10	İstanbul	X		K25	İstanbul	X	
K11	Aydın	X		K26	Aydın	X	
K12	Sakarya	X		K27	İstanbul	X	X
K13	Sakarya	X		K28	Aydın	X	
K14	İstanbul	X		K29	Bursa	X	
K15	Bursa	X		K30	Bursa	X	

Şekil 2'de katılımcıların Muş yemekleri bilgi düzeyine ilişkin kelime bulutu verilmektedir. Katılımcılardan Muş yemekleri hakkında bilgisi olduğunu söyleyenlere Muş ile özdeşleşmiş yemeklerden en çok hangilerini bildikleri sorulmuştur. Kelime bulutundan da anlaşılacağı üzere köfte katılımcılar tarafından en çok ifade edilen yemek olmuştur. Yine kelime bulutundan hareketle bu köftenin Muş köftesi ve içli köfte olmak üzere iki çeşidi ifade edilmiştir. Bununla birlikte keledoş, helse, keşkek, ayran aşı, çorti ve lahana sarması gibi muş yemekleri de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.



Şekil 2. Muş Yemekleri Bilgi Düzeyi Kelime Bulutu



Katılımcıların genellikle göç öncesi geleneksel ve ünlü Muş yemeklerini yaptıkları Tablo 3'ten anlaşılmaktadır. Sadece dört katılımcı göç öncesi yemek yapmadıklarını vurgulamaktadır. Bu kişilerin yaşları genellikle küçüktür. Ayrıca bu kişiler gerekçe olarak da bu yemeklerin aile içinde yapıldığını ancak kendilerinin değil başka aile bireylerinin (genellikle anne) bu yemekleri yaptıklarını vurgulamışlardır. Bu bulgular Muşlu kadınların göç öncesi yaşamda şehir kültürünün belirleyici unsurlarından olan yemekleri yaptıklarını göstermektedir.

Tablo 3. Göç Öncesi Muş Yemekleri Yapma Düzeyi

Katılımcı	Göç etmeden önce muş yemekleri yapar mıydınız?			Katılımcı	Göç etmeden önce muş yemekleri yapar mıydınız?		
	Şehir	Evet	Hayır		Şehir	Evet	Hayır
K1	Bursa	X		K16	Sakarya	X	
K2	İstanbul		X	K17	İzmir		X
K3	İstanbul	X		K18	Sakarya	X	
K4	Sakarya	X		K19	Sakarya	X	
K5	Sakarya	X		K20	Sakarya	X	
K6	Aydın	X		K21	Mersin	X	
K7	Aydın	X		K22	Adana	X	
K8	İstanbul		X	K23	Mersin	X	
K9	Aydın	X		K24	İstanbul	X	
K10	İstanbul		X	K25	İstanbul	X	
K11	Aydın	X		K26	Aydın	X	
K12	Sakarya	X		K27	İstanbul	X	
K13	Sakarya	X		K28	Aydın	X	
K14	İstanbul	X		K29	Bursa	X	
K15	Bursa	X		K30	Bursa	X	

Muşlu kadınların göç sonrası Muş yemeklerini yapmaya devam edip etmedikleri ile ilgili bilgiler Tablo 4’te yer almaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (23 kişi) değişen aralıklarla gurbette geleneksel Muş yemeklerini yapmaya devam ettikleri söylenebilir. Hatta ayda en az bir kere ve daha sık yapan kadınlar çoğunluktadır. Tablo 4’e yansımayan araştırma bulgularına göre göç sonrası Muş yemekleri yapmaya devam eden kadınlar mutfakın kendi kültürlerini ve özlerini oluşturduğunu, haliyle de bu geleneği devam ettirdiklerini vurgulamaktadır. Bununla ilgili katılımcılardan K8, “Çocuklarım için Muş yemekleri yapmaya devam ediyorum. Çocuklar kültürünü bilsin diye.” şeklinde bir cevap vermiştir. Yapmayan katılımcıların bir kısmı ise artık yemeklerin ve mutfak kültürlerinin birbirine karıştığını ve yemeklerin çok benzer olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca aile içerisinde artık tercih edilmediği için Muş yemeklerinin yapılmadığını vurgulayan katılımcılara da rastlanmıştır. Bununla ilgili K15, “Muş yemekleri burada sevilmiyor. Çocuklar burada doğdukları için buranın mutfak kültürüne uyum sağlamış durumdadır. Pek Muş yemeklerini yemiyorlar.” şeklinde bir yanıt vermiştir.

**Tablo 4.** Göç’ten sonra Muş Yemekleri Yapma Düzeyi

Katılımcı	Göç ettikten sonra muş yemeklerini yapmaya devam ediyor musunuz? Ediyorsanız ne kadar sıklıkla?			Katılımcı	Göç ettikten sonra muş yemeklerini yapmaya devam ediyor musunuz? Ediyorsanız ne kadar sıklıkla?		
	Şehir	Evet	Hayır		Şehir	Evet	Hayır
K1	Bursa	X-Ayda 3 kez		K16	Sakarya	X-Her zaman	
K2	İstanbul	X-Sürekli		K17	İzmir		X
K3	İstanbul		X	K18	Sakarya	X-Ara sıra	
K4	Sakarya	X-Hafta birkaç kez		K19	Sakarya	X-Hafta iki kez	
K5	Sakarya	X-Sürekli		K20	Sakarya	X-Bazen	
K6	Aydın	X-Her zaman		K21	Mersin	X-Haftada birkaç kez	
K7	Aydın		X	K22	Adana	X-Ayda bir	
K8	İstanbul	X-Haftada bir		K23	Mersin	X-Ayda birkaç kez	
K9	Aydın		X	K24	İstanbul		X
K10	İstanbul	X-Ayda dört kez		K25	İstanbul	X-Bazen	
K11	Aydın	X-Ayda birkaç kez		K26	Aydın	X-Haftada üç	
K12	Sakarya	X-Ayda iki kez		K27	İstanbul		X
K13	Sakarya	X-Fırsat buldukça		K28	Aydın	X-Ayda dört kez	
K14	İstanbul	X-Ayda üç/dört kez		K29	Bursa	X-Sürekli	
K15	Bursa		X	K30	Bursa	X-Haftada iki kez	

Katılımcı kadınların büyük çoğunluğu geleneksel Muş yemeklerini özlediklerini vurgulamaktadır. Katılımcılardan 11’i ise Muş yemeklerini özlemediklerini vurgulamaktadır. Ancak geleneksel Muş yemeklerini özlemediklerini söyleyen katılımcıların önemli bir kısmı zaten bu yemekleri göç ettikten sonra da yapıp tükettikleri

için özlem duymadıklarını ifade etmektedir. Muş yemeklerini özlemediğini en çarpıcı şekilde ifade eden ise 24 yıl önce Sakarya'ya göç etmiş olan K18'dir. 56 yaşındaki K18 bu soruya "Ne yemeği, yemeği bir kenara bırakın. Ben Muş'u özledim." şeklinde bir cevap vermiştir. Bu konuda katılımcıların tamamı görüşlerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

**Tablo 5.** Göç Edenlerin Muş Yemeklerine Özlem Düzeyleri

<i>Katılımcı</i>	<i>Muş yemeklerini özliyor musunuz?</i>			<i>Katılımcı</i>	<i>Muş yemeklerini özliyor musunuz?</i>		
	<i>Şehir</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>		<i>Şehir</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<b>K1</b>	Bursa		X	<b>K16</b>	Sakarya	X	
<b>K2</b>	İstanbul		X	<b>K17</b>	İzmir	X	
<b>K3</b>	İstanbul	X		<b>K18</b>	Sakarya		X
<b>K4</b>	Sakarya	X		<b>K19</b>	Sakarya	X	
<b>K5</b>	Sakarya	X		<b>K20</b>	Sakarya	X	
<b>K6</b>	Aydın		X	<b>K21</b>	Mersin		X
<b>K7</b>	Aydın	X		<b>K22</b>	Adana		X
<b>K8</b>	İstanbul		X	<b>K23</b>	Mersin		X
<b>K9</b>	Aydın	X		<b>K24</b>	İstanbul	X	
<b>K10</b>	İstanbul	X		<b>K25</b>	İstanbul	X	
<b>K11</b>	Aydın	X		<b>K26</b>	Aydın	X	
<b>K12</b>	Sakarya		X	<b>K27</b>	İstanbul		X
<b>K13</b>	Sakarya	X		<b>K28</b>	Aydın	X	
<b>K14</b>	İstanbul	X		<b>K29</b>	Bursa	X	
<b>K15</b>	Bursa	X		<b>K30</b>	Bursa		X

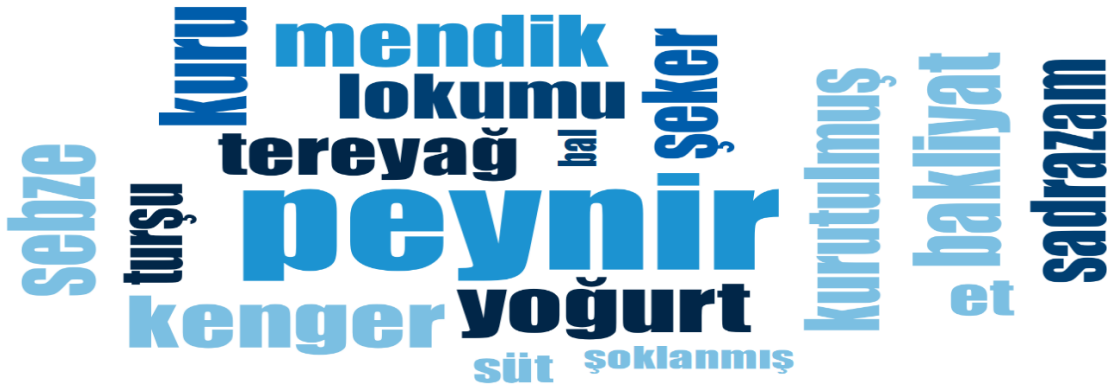
Tablo 6'da Muş'tan göç edenlere memleketten yemeklerde kullanılabilir veya genel anlamda erzak gönderimiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Katılımcıların üçte ikisi kendilerine genel veya kışlık erzakın geldiğini vurgulamıştır. Erzakın gelmediğini söyleyen katılımcılar genellikle gönderecek kimselerinin olmadığını vurgulamışlardır.

**Tablo 6.** Göç Edenlere Muş'tan Ürün Gönderimi

<i>Katılımcı</i>	<i>Muş'tan yöresel yemeklerde kullandığınız Muş'a özgü genel veya kışlık ürünler geliyor mu?</i>			<i>Katılımcı</i>	<i>Muş'tan yöresel yemeklerde kullandığınız Muş'a özgü genel veya kışlık ürünler geliyor mu?</i>		
	<i>Şehir</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>		<i>Şehir</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<b>K1</b>	Bursa		X	<b>K16</b>	Sakarya	X	
<b>K2</b>	İstanbul	X		<b>K17</b>	İzmir		X
<b>K3</b>	İstanbul	X		<b>K18</b>	Sakarya	X	
<b>K4</b>	Sakarya	X		<b>K19</b>	Sakarya		X
<b>K5</b>	Sakarya		X	<b>K20</b>	Sakarya	X	
<b>K6</b>	Aydın	X		<b>K21</b>	Mersin	X	
<b>K7</b>	Aydın		X	<b>K22</b>	Adana	X	
<b>K8</b>	İstanbul		X	<b>K23</b>	Mersin	X	
<b>K9</b>	Aydın	X		<b>K24</b>	İstanbul	X	
<b>K10</b>	İstanbul	X		<b>K25</b>	İstanbul		X
<b>K11</b>	Aydın		X	<b>K26</b>	Aydın		X
<b>K12</b>	Sakarya	X		<b>K27</b>	İstanbul		X
<b>K13</b>	Sakarya	X		<b>K28</b>	Aydın	X	
<b>K14</b>	İstanbul	X		<b>K29</b>	Bursa	X	
<b>K15</b>	Bursa	X		<b>K30</b>	Bursa	X	

Şekil 3'te, Tablo 6'da yer alan bilgilere göre kendilerine genel veya kışlık olarak erzak gönderdiğini söyleyen katılımcıların kendilerine gönderilen erzaklarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Ürünlerin büyüklüğü katılımcılar tarafından ifade edilme sıklıklarına göre ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında peynir, Muş ilinden gurbette olanlara en fazla gönderilen ürün olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte yoğurt, tereyağı ve et gibi hayvansal ürünler de en çok gönderilen ürünler arasında yer almaktadır. Şeker, turşu, sebze gibi ürünler de sıklıkla ifade edilmiştir. Ayrıca kenger ve mendik gibi ilkbaharda yetişen ve mutfakta farklı işlevlerde kullanılan otların da Muş'tan gurbette olanlara gönderilen ürünler arasında olması şaşırtıcı bir bulgu olarak ifade edilebilir.

Şekil 3. Göç Edenlere Muş'tan Gönderilen Ürünler



Muş yemeklerinin Muş'tan Türkiye'nin farklı şehirlerine göç edenler için ne anlam ifade ettiğine dair bilgiler Şekil 4'te yer almaktadır. Katılımcılardan genellikle tek kelimeler halinde yemekleri veya mutfağı değerlendirmeleri istenmiştir. Buradan katılımcıların Muş yemeklerini veya Muş mutfağını ağırlıklı olarak kültür, aile, yöre, damak, toprak ve tat gibi unsurlarla özdeşleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bunun dışında, katılımcılar Muş yemeklerini/mutfağını özlem, hasret, kardeşlik, sevgi, memleket ve lezzet gibi anlamlarla da ilişkilendirmektedir. Hatta katılımcılardan ikisi Muş yemekleri için "Çocukluğum" ifadesini kullanmıştır. Buradan hareketle göç eden insanlar için yemeklerin/mutfağın yüksek duygusal anlamlar taşıdığı söylenebilir.

Şekil 4: Muş yemeklerinin Göç Edenler İçin Anlamı



## 5. Sonuç ve Değerlendirme

Göç olgusu ile kültür arasındaki etkileşim geçmişten günümüze kadar gelen varlığını sürdürmektedir. Bu etkileşim sürecinin modern toplumda kimlik değiştirip değiştirmediği önemli bir araştırma konusudur. Böyle bir motivasyonla hareket edilen bu çalışmanın sonuçlarına göre Muş ilinden Türkiye'nin batı bölgelerindeki gelişmiş illere gerçekleşmiş çok sayıda göçün mevcut olduğu söylenebilir. Bu göçlerde başta mutfak olmak üzere dil, komşuluk, özlem ve ekonomi gibi bazı konuların insanlar için birer sorun olarak ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca iş bulamama veya göç edilen şehirlerdeki insanlar konusunda da sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların genellikle ekonomik kazanç, sosyal ve kültürel uyum gibi kategorilerde yoğunlaştığı söylenebilir.

Muş ilinden Türkiye'nin farklı bölgelerine göç etmiş kadınların genel olarak Muş ilinin geleneksel mutfak kültürü hakkında bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Kadınların yaşı veya göç ettikleri sürenin uzunluğu bu bilgi düzeyinde belirleyici bir role sahip değilken, göç edilen şehir az da olsa belirleyici bir role sahiptir. Muş ilinin geleneksel mutfak kültürü hakkında az bilgiye sahip kadınların genellikle İstanbul'a göç etmiş kadınlardan oluştuğu görülmüştür. Özellikle göçlerde İstanbul dışı şehirlerde geleneksel kültürün daha rahat yaşatılması ve kümelenme stratejisiyle aynı bölge insanların yakın bölgelerde oturuyor olması bunun önemli bir sebebi olarak ifade edilebilir. Bilinen geleneksel yemeklerden helse, Muş köftesi, lahana sarması, ayran aşısı ve keledoş gibi yemekler ön plana çıkmaktadır.

Geleneksel değerlerine bağlı bir toplum olan Muş'un göç etmiş kadınların mutfak kültürlerini göç ettikleri yerlerde de devam ettirdikleri görülmektedir. Üstelik bu sürdürülebilir anlayış bir kültürel farkındalık ruhuyla gerçekleşmektedir. Ayrıca Muş'tan göç edenlere genellikle hayvansal ürünler olmak üzere, bazı tarım ürünleri ve geleneksel mutfakta hammadde olabilecek bazı ürünlerin kışlık veya genel erzak olarak gönderilmesi de mutfak kültürünün devam edilmesine aracılık edebilmektedir. Kadınlar genellikle Muş yemeklerini özlemektedir. Yemekleri çok sık yapanlar da bu özlemin daha az olduğu söylenebilir. Gerek Muş yemek geleneğinin sürdürülmesi, gerekse de geleneksel Muş yemeklerine duyulan özlem, mutfak kültürünün hissettirdikleriyle de açıklanabilir. Göç etmiş Muşlu kadınlar Muş yemeklerini kültür, aile, anne, toprak, sevgi, özlem ve kardeşlik gibi betimlemelerle açıklamaktadır.

Geleneklerine bağlı toplumlardan göç edenlerin, göç ettikleri yerlerde kültürlerini daha iyi muhafaza ettikleri bu çalışmanın sonuçlarıyla desteklenmiştir. Çalışmanın gerçekleştiği dönemde yaşanan COVID-19 pandemisi araştırma süreci ve veri toplamayla ilgili de bazı kısıtlara neden olmuştur. Bunun yanında, çalışma başta zaman ve maddi kısıtlar olmak üzere bazı kısıtlarla rağmen gerçekleştirilmiştir. Konu ileriki çalışmalarda Muş için nicel araştırma yöntemlerinin kullanılarak tekrarlanabilir. Ayrıca aynı konu farklı toplumlar ve kültürler üzerine de yapılabilir.

## Kaynakça

- Akçaözöğlü, E. Y., & Koday, S. (2019). Kültürel Coğrafya Bakımından Osmaniye İlinin Mutfak Kültürü. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 23(2), 537-552
- Avşar, Ö. Y., & Seçim, Y. (2020). Suriye Göçmenlerinin Mutfak Kültürü Uyum Süreci; Konya Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research/JRTR*, 7(2), 209-221.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Castles, Steven. & Mark. J. Miller (2008). Göçler Çağı: *Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cohen, J. H., & Sirkeci, I. (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. Texas: University of Texas Press.
- Düzgün, E., & Özkaya, F. D. (2015). Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü (Culinary Culture from Mesopotamia to. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 41, 47.
- Ertaş, Y., & Gezmen-Karadağ, M. (2013). Sağlıklı beslenmede Türk mutfak kültürünün yeri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 117-136.
- Eser, B. (2018). Mülteci Restoranları Gastronomik Sahanın Neresinde? Göçmen Mahalleleri, Mülteci Yemekler ve Mekânsal Ayrışmaya Dair Kuramsal Bir Giriş. *ViraVerita E-Dergi*, (8), 172-195.

- Gedik, M. (2009). Somalili mültecilerin sosyo-kültürel ve dinî hayatları üzerine sosyolojik bir araştırma (Konya örneği). *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(S 1), 24-30.
- Güllüpnar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye’de kentten-köye göç olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Lalioiu, I. (2004). *Transatlantic subjects: Acts of migration and cultures of transnationalism between Greece and America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi
- Patton, M. Q. (2002). Nitel sorgulamadaki yirmi yıllık gelişmeler: Kişisel, deneyimsel bir bakış açısı. *Nitel Sosyal Hizmet*, 1 (3), 261-283.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (5), 33-44.
- Şimşek, E. & Gürler, Z. (1994). Kırdan kente göç olgusu ve kırsal sanayi. *Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi*, İzmir.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2020). Göç. (Erişim: 20.08.2020), <https://sozluk.gov.tr/>
- Vieira, R., & Trindade, J. (2008). Migration, culture and identity in Portugal. *Language and Intercultural Communication*, 8(1), 36-49.
- Williams, A. M., & Hall, C. M. (2002). Tourism, migration, circulation and mobility. In: *Tourism and migration* (pp. 1-52). Springer, Dordrecht.
- Wolff, F. (2013). Revolutionary identity and migration: the commemorative transnationalism of Bundist culture. *East European Jewish Affairs*, 43(3), 314-331.
- Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3): 1-9.
- Yavuz, F., Aksoy, A., Topçu, Y. & Erem, T. (2004). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde kırsal alandan göç etme eğilimini etkileyen faktörlerin analizi. *Dördüncü Tarım Ekonomisi Kongresi*, Tokat.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık



Başvuru Tarihi: 22.03.2021  
Kabul Tarihi: 22.06.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

## İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi<sup>1</sup>

Filiz HATAY UÇAR<sup>2</sup>

Sevda ÇETİNKAYA<sup>3</sup>

### Öz

Bu araştırmanın amacı 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kök değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Veriler doküman inceleme tekniği ile toplanmıştır. Ders kitapları, araştırmacı tarafından oluşturulan doküman inceleme formu aracılığıyla eş zamanlı olarak biri araştırmacı olmak üzere iki sınıf öğretmeni ve bir rehber öğretmen tarafından incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda tüm ders kitaplarında en çok yer verilen kök değerlerin sırasıyla sorumluluk (%25,3), dostluk (%15,9), saygı (%15) ve özdenetim (%11,9) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarında en az yer verilen kök değerler ise sırasıyla dürüstlük (%0,4), sabır (%1,9), adalet (%2,6) ve yardımseverlik (%5)'tir. Kök değerler ders kitaplarında en fazla metinler aracılığıyla verilirken en az sorular aracılığıyla verilmiştir. Ayrıca kök değerlerin ders kitaplarında daha çok dolaylı olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara dayanarak ders kitapları hazırlanırken kök değerlerden adalet, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik değerlerine daha çok yer verilmesi ve kök değerlerin her sınıf seviyesinde tüm ünitelere dağılım göstermesi önerilmiştir.

**Anahtar Sözcükler:** Değerler eğitimi, Hayat bilgisi ders kitabı, Kök değerler

### Value Education in Primary School Life Science Textbooks

#### Abstract

The aim of this study is to examine how and at what level the root values determined by the Ministry of National Education are included in the primary, 1st, 2nd, and 3rd grade life science textbooks that are accepted as textbooks for 5 years starting from the 2018-2019 academic year. Case study model, one of the qualitative research methods, was used in the study. Data were collected by document analysis technique. The textbooks were simultaneously examined by two class teachers, one researcher and one guidance teacher, through the document review form created by the researcher. As a result of the research, it was concluded that the root values that were included in all textbooks were responsibility (25.3%), friendship (15.9%), respect (15%) and self-control (11.9%), respectively. Root values that are least included in the textbooks are honesty (0.4%), patience (1.9%), justice (2.6%) and helpfulness (5%), respectively. Root values are given mostly through texts in textbooks and least through questions. In addition, it is concluded that root values are indirectly included in textbooks. Based on the findings, it was suggested that the values of justice, honesty, patience and helpfulness should be given more than the root values and the root values should be distributed to all units at every grade level.

**Keywords:** Values education, Life science textbook, Root values

<sup>1</sup> Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan "İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

<sup>2</sup> MEB, Sınıf Öğretmeni, hatayfiliz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9089-5543>

<sup>3</sup> Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Antakya, Hatay, [scetinkaya@mku.edu.tr](mailto:scetinkaya@mku.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0002-3176-1924>

---

## **Giriş**

Toplumumuzun temel taşlarından biri olan değerlerimize dair farkındalık düzeyimizin azalmasına şahit olduğumuz son günlerde değerler eğitiminin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Değerlerimiz; bizi biz yapan, yaşamımızı değerli kılan, toplumsal ilişkilerimize yön veren, doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü ayırt etmemize yardımcı olan, kültürümüzü bize en iyi şekilde yaşatmaya çalışan vazgeçilmez unsurlardır.

Değer kavramı günümüzde eğitimden sağlığa, hukuktan ticarete hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Aslında insanı insan yapan özellikler olması açısından günlük hayattaki ilişkilerimizde sürekli bu kavram ile karşılaşmaktayız. Sosyal ortamlarda, komşuluk ilişkilerimizde, alışveriş esnasında, aile içi ilişkilerimizde, kısacası yaşamımızın birçok alanında ilişkilerimizi düzenlememizde etkili olmaktadır.

Toplumsal sorunlar, savaşlar, hırsızlık olayları, cinayetler, madde bağımlılığı gibi hem kişilere hem topluma zarar veren birçok olay günümüzde maalesef sıklıkla yaşanmaktadır. İnsanlar için değerlerden uzak kalmak ahlaksızlık, boşluk, umutsuzluk; inanılacak ve uğruna adanılacak şeylerden eksik kalmak olarak kabul edilir (Dilmaç, 2007: 4). Modern toplumun ahlaki değerler açısından ciddi bir problemle yüz yüze olduğu herkes tarafından kabul edilen bir sorun olarak önümüzde durmaktadır (Arslan ve Yaşar, 2014: 10). Bu sebeplerden dolayı son yıllarda özellikle ilkokullarda değerler eğitimine daha çok önem verilmektedir.

Değerlerin kazanılması öncelikle aile ortamında başlar. Çocuğun değerleri benimsemesi konusundaki temeli aileler oluşturur. Aileden alınan eğitimin ardından temel eğitime başlayan öğrenciler, bu dönemde değerler eğitimi ile çoğunlukla hayat bilgisi dersinde karşılaşır. Hayat bilgisi dersi, yapısı gereği değerler eğitimi ile iç içe ve bütünlüktedir. Hayat bilgisi dersinde küçük yaşlardan itibaren çocuğa içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreyi inceleyerek, çevresi ile ilgili sağlam bilgilerle çevreye uyum sağlamasında iyi alışkanlıklar edinmesi ve ihtiyacı olan becerileri öğrenmesi ön plandadır ve çocuğun çevresi bu dersin konularını oluşturduğu için daha anlamlıdır (Binbaşıoğlu, 2003: 36).

Eğitim ve öğretim birbiri ile ilişkili fakat anlamca birbirinden ayrılan kavramlardır. Eğitim çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi,

beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme olarak tanımlanırken, öğretim ise “Belli bir amaca göre gereken şeyleri öğretme işi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011). Dolayısıyla değerler eğitimi değerlerin öğretilme sürecini kapsamaktadır. Değerler eğitiminin gerçekleşebilmesi için değerlerin öğretilmesi gereklidir. Değerlerin öğretiminde literatürü incelediğimizde farklı yaklaşımlarla karşılaşmaktayız. Okullarda değer öğretiminin yapılacağı yollar ile ilgili olarak dört yaklaşım geliştirilmiştir (Akbaş, 2004: 96-103):

**Değeri Telkin Etmek (Aşılama):** Daha çok geleneksel yöntemlerde kullanılan yaklaşımdır. Değerler öğrencilere öğüt verilerek kazandırılmaya çalışılır. Eğer olumlu ifadelerle yeteri kadar nasihat edilirse değer kazanılacağı inancı hâkimdir. Bu yaklaşım daha çok ilkökul çocukları üzerinde etkili olabilir. Çünkü ergenlik döneminde birey daha çok kendini kanıtlamaya çalışmakta ve öğütlere kulak asmayabilmektedir. Telkin yönteminde çoğunlukla tarihsel hikâyeler ve yaşam öyküleri kullanılır.

**Değer Açıklamak:** Bu yaklaşıma göre öğrencinin değeri kendi başına anlayamayacağı düşüncesiyle öğrenciye yansız biçimde yardımda bulunulması gerekmektedir. Öğretmen öğrenciyi yönlendirmemeli, yorumda bulunmamalı, öğrencinin kendi değerlerini açıklaması için onu yüreklendirmeli, farkına varması için uygun koşullar düzenlemelidir. Simon (1972’den Akt.: Akbaş, 2004: 99); değerleri öğrenciyi zorlamadan yedi aşamada kazandırmayı temel alır:

1. Seçimlerini özgürce yapabilme
2. Mevcut seçeneklerin arasında en uygun olanı seçebilme
3. Her alternatifin olabilecek sonuçlarını düşünerek seçebilme
4. En çok değerli ve önemli bulduğu şeyleri ödüllendirme
5. Kendi isteğiyle seçtiği bir değeri söyleyebilme
6. Özgürce seçtiği değerle uyumlu hareket edebilme
7. Seçtiği değerle uyumlu hareketlerini tekrar edebilme

Değer açıklama yaklaşımının amacı bu yedi basamağı kullanarak öğrencinin değerleri içselleştirmesini sağlamaktır.

**Ahlaki Muhakeme:** Kohlberg tarafından geliştirilen bu yaklaşımın amacı öğrencilere ahlaki ikilem içeren hikâyeler vererek onların ahlaki yargılarını ortaya çıkarmak, öğrencilerin kendi davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine

---

yardım etmektir. Önemli olan şey öğrencinin ulaştığı sonuç değil o sonuca neden ulaştığıdır.

**Değer Analizi:** Değer analizi yaklaşımı gerçek ya da yapay bir problemle karşılaşıldığı zaman uygulanır. Bu yaklaşımda öğrenciler örnek olaylarla ahlaki düşünme becerisini kazanırken, bilimsel problem çözme yöntemini sosyal problemlere uygulamayı da öğrenirler. Öğrencilerin değerlerle ilgili soruları anlayabilmeleri için ayırt edici bir analiz ve dikkat geliştirmelerine yardımcı olacak davranışlar sergilenmelidir.

Okullarda değer öğretiminin yapılacağı yollar ile ilgili geliştirilen yaklaşımların yanı sıra son zamanlarda bilinçlendirmek ve farkındalık yaratmak amacıyla geliştirilmiş yeni bir model olan değer okuryazarlığı da değerler eğitimi için yeni bir model oluşturmaktadır.

**Değer Okuryazarlığı:** “Kişilerarası ilişkilerin altında yatan değerlere ilişkin yüksek bir farkındalık ve duyarlılıkla ilişkilerin kurulmasına izin vererek, bu ilişkilerdeki çatışmaların çözülmesi ve insan onuruna yakışır şekilde muhakeme edilmesi ve okuryazarlığı tamamlama kapasitesi için dikkate değer bir potansiyele sahiptir.” (Ergen, 2019: 45)

Hayat bilgisi dersi adından da anlaşılacağı üzere öğrencilere hayatı öğretmeye yani onları hayata hazırlayan bir derstir. Değerlerin en yoğun şekilde öğrencilere aktarılmaya çalışıldığı derslerden biridir. Hayat bilgisi, bireyin yaşamı boyunca karşılaşılabileceği çeşitli problemlere karşı en uygun çözüm yolunu ortaya koyabilmesi amacıyla onu hayata hazırlar, hayatın içinde karşılaştığı olaylardan nasıl bir ders alması gerektiğini, sosyal insan ve yurttaş olarak görev ve sorumluluklarını öğretir (Akınoğlu, 2002: 2). Kaymakçı (2016: 368) hayat bilgisi dersini “İlkokul 1-3. sınıflarda mihver ders olarak okutulan, çocuğu yaşamsal bilgi, beceri ve değerlerle donatarak iyi bir birey ve iyi vatandaşlar olarak yetiştirmeyi amaç edinen, çocuğu merkeze alarak içeriğini toplu öğretim anlayışıyla sosyal bilimler ve doğa bilimlerinden oluşturan bir ilkokul dersidir.” şeklinde tanımlamıştır.

Değerler eğitiminde hayat bilgisi dersinin önemini, yapılan birçok çalışmada görebiliyoruz (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016; Güzel Candan ve Ergen, 2014; Kale, 2015; Özen, Güleriyüz ve Özen, 2012; Özkan, 2017; Uzunkol ve Yel, 2016; Yaşaroğlu, 2013). Hayat bilgisi dersi doğal, toplumsal, sanatsal, çağdaş düşünce ve değerlerin bileşkesinden oluşması (Sönmez, 1998: 8) sebebi ile yaşamın tüm alanlarına yönelik özellikleri

yansıtabilecek niteliktedir ve bu sebeple yaşamda yer alan her şeyi içerebilir (Akınoğlu, 2002: 8).

Değerler eğitimi hayat bilgisi dersinden ayrı düşünülemeyen ve eşgüdümlü olarak devam etmesi gereken bir eğitimidir. Dolayısıyla değerlerin hayat bilgisi dersinde kullanılan kitaplarda hangi şekillerde ve ne sıklıkta geçtiği önemli ve araştırmaya değerdir.

Alanyazın incelendiğinde hayat bilgisi dersi ile değerler eğitimine ilişkin yapılan çalışmalar (Bayırlı, 2018; Çetinkaya ve Metin, 2018; Demir, 2018; Gözel, 2018; Güzel, 2013; Kale, 2015; Özkan, 2017; Şara, Keyvanoğlu ve Tuna, 2017; Yaşaroğlu, 2013) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu çalışmalarda hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin ne şekilde yer aldığı ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada hayat bilgisi ders kitaplarında değerlerin soru, görsel ya da metin yoluyla ve dolaylı ya da doğrudan yer alma durumları incelenmiştir.

Toplumlarda bireyleri iyiye ve güzele yönlendiren değerlerimizin özellikle küçük yaşlardan itibaren çocuklara anlatılması, aktarılması, kazandırılması gerekmektedir. Elbette ki bu bir anda gerçekleşebilecek bir durum değildir. Değerlerimizin karakterimize etki etmesi süreç içerisinde gerçekleşir. Bu süreçte de aileler, sosyal çevre, sosyal medya, okullar, öğretmenler ve öğretim programları belirleyici durumdadır. Öğretim programları içerisinde yer alan değerlerimizin ders kitaplarında yeteri kadar yer alıp almadığı düşüncesi bizi bu konuda araştırmaya sevk etmektedir. Öğretim sürecinde öğrencilerin her an ulaşabileceği en önemli materyallerden biri olan ders kitapları içerisinde değerlerin incelenmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Hayat bilgisi gibi öğrencileri hayata hazırlayan ve değerler eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan derslere ait 2018-2019 eğitim öğretim yılında kullanılmak üzere hazırlanan ders kitaplarında değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın literatüre yapacağı katkının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında belirlenen (MEB, 2017: 8) kök değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını incelemek amaçlanmaktadır.

## **Yöntem**

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın dokümanlarını Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın dokümanını oluşturan ders kitaplarının yazar ve yayınevi bilgileri tablo 4’te gösterilmiştir.

**Tablo 1.** Araştırmada incelenen ders kitapları

<b>Kitabın Adı</b>	<b>Kitabın Yayınevi</b>	<b>Kitabın Yazarları</b>
İlkokul Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ders Kitabı	Kök-e Yayıncılık	Ejder DEMİR
İlkokul Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ders Kitabı	SDR İpekyolu Yayıncılık	Çiğdem KUŞKAYA
İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf Ders Kitabı	Evrensel İletişim Yayınları	Esra ÖZCAN

Ders kitapları incelenirken metin öncesi ve sonrası sorular, metinler ve metinler içerisinde yer alan görseller incelenmiş, diğer bölümler dikkate alınmamıştır.

## **Verilerin Toplanması**

Araştırmada ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitapları içerisinde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı içerisinde yer alan 10 kök değer incelenmiştir. Ders kitapları incelenirken sorular, metinler ve görseller, kök değerler dikkate alınarak doğrudan ya da dolaylı olarak yer verilme durumuna göre incelenmiştir. Ders kitaplarında görsellerin birden fazla değeri içermesi nedeniyle bir görsel birden fazla değer kategorisinde ele alınmıştır. Kök değerlerin doğrudan yer verilme durumu 2017 yılında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...” başlıklı basın açıklamasında yer alan değerler ve değerlerle ilgili bazı tutum ve davranışlarda geçen ifadelerin soru, görsel ya da metinlerde geçip geçmemesi ile belirlenmiştir. Dolaylı verilme durumu ise bu ifadelerin soru, metin ya da görsellerde geçmeyip hissettirilme durumuna göre belirlenmiştir.

Ders kitapları içerisinde yer alan değerler eş zamanlı olarak bir tanesi araştırmacı olmak üzere iki sınıf öğretmeni ve bir rehber öğretmen tarafından incelenmiştir. Öğretmenlerin üçü de görev yaptıkları okullarda değerler eğitimi okul yürütme kurulu komisyon üyeleridir. Araştırmacı tarafından oluşturulan doküman inceleme formu ile birbirinden bağımsız olarak veriler toplanmış, daha sonra bu veriler karşılaştırılıp farklı

işaretleme üzerine fikir birliğine varılarak nihai tablo oluşturulmuş ve uzman görüşüne sunulmuştur.

### **Verilerin Analizi**

Araştırmada toplanan verilerin analiz sürecinde betimsel analiz yaklaşımı uygulanmıştır. Ders kitapları içerisinde geçen kök değerler sınıf düzeyleri dikkate alınarak ünite bazında tablolara dönüştürülmüştür. Ünitelerde geçen soru, metin ve görseller ayrı ayrı ele alınarak değerlerin doğrudan ya da dolaylı verilme durumları da tabloda yer almıştır. İncelemeler sonrasında elde edilen sayısal veriler Excel programında hesaplanarak frekans ve yüzde değerleriyle ders kitaplarında kök değerlere ne şekilde ve hangi sıklıkta yer verildiği belirlenmiştir.

### **Bulgular**

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorular, metinler ve görsellerdeki kök değerlerin genel frekansları ve yüzdelik oranları Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2:** İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan kök değerlerin frekans ve yüzde oranları

Kök değerler	Soru (f)	Metin (f)	Görsel (f)	Toplam	
				(f)	(%)
Adalet	5	24	2	31	2,6
Dostluk	18	99	69	186	15,9
Dürüstlük	2	2	1	5	0,4
Öz denetim	18	75	47	140	11,9
Sabır	0	20	2	22	1,9
Saygı	31	92	53	176	15
Sevgi	7	56	59	122	10,4
Sorumluluk	62	165	70	297	25,3
Vatanseverlik	20	77	38	135	11,5
Yardımsızlık	7	30	22	59	5
<b>Toplam</b>	<b>170</b>	<b>640</b>	<b>363</b>	<b>1173</b>	<b>100</b>

Tablo 2’de ilkököl 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında genel olarak en çok yer alan değer sorumluluk değeri olduğu görülmüştür. Sorumluluk değerine tüm ders kitaplarında toplamda 297 defa ve %25,3 oranında yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden



sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla 186 defa ve %15,9 oranında dostluk değeri, 176 defa ve %15 oranında saygı değeri, 140 defa ve %11,9 oranında özdenetim kök değerleridir. Tüm ders kitaplarında genel olarak en az yer verilen değer ise dürüstlük değeridir. Dürüstlük değerine tüm ders kitaplarında 5 defa ve %0,4 oranında yer verilmiştir. Dürüstlük değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla sabır, adalet ve yardımseverlik kök değerleridir. Sabır değerine genel olarak 22 defa ve %1,9 oranında, adalet değerine 31 defa ve %2,6 oranında yer verilirken yardımseverlik değerine 59 defa ve %5 oranında yer verilmiştir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorularda ve metinlerde en çok yer verilen değer sorumluluk iken görsellerde en çok yer verilen değer dostluktur. Sorumluluk değerine sorularda 62 defa metinlerde ise 165 defa yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra sorularda en çok yer verilen kök değerler sırasıyla saygı (f=31) ve vatanseverlik (f=20) kök değerleridir. Metinlerde sorumluluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla dostluk (f=99) ve saygı (f=92) kök değerleridir. Görsellerde sorumluluk değerine 70 defa yer verilirken sorumluluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla dostluk (f=69) ve sevgi (f=59) kök değerleridir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorularda sabır değerine hiç yer verilmemiştir. Sorularda sabır değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla dürüstlük (f=2) ve adalet (f=5) kök değerleridir. Metinlerde en az yer verilen değer dürüstlük değeridir. Dürüstlük değerine metinlerde 2 defa yer verilirken dürüstlük değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla sabır (f=20) ve adalet (f=24) kök değerleridir. Görsellerde 1 defa yer alan dürüstlük değeri en az verilen değerdir. Sabır ve adalet değerine ise görsellerde 2 defa yer verilmiştir.

Kök değerlerin doğrudan veya dolaylı verilme durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3:** İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin doğrudan ya da dolaylı yer verilme sıklığı ve yüzdelik oranları

Kök değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	(%)	(f)	(%)
Adalet	16	4	15	1,9
Dostluk	82	20,6	104	13,4
Dürüstlük	5	1,3	0	0,0
Öz denetim	80	20,1	60	7,8
Sabır	0	0,0	22	2,8

Saygı	49	12,3	127	16,4
Sevgi	33	8,3	89	11,5
Sorumluluk	68	17	229	29,6
Vatanseverlik	44	11	91	11,8
Yardımseverlik	22	5,5	37	4,8
<b>Toplam</b>	<b>399</b>	<b>100,0</b>	<b>774</b>	<b>100,0</b>

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında doğrudan en çok yer alan değer dostluk değeridir. Ders kitaplarında dostluk değerine 82 defa ve %20,6 oranında yer verilmiştir. Dostluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla öz denetim, sorumluluk ve saygı kök değerleridir. Özdenetim değerine 80 defa ve %20,1 oranında, sorumluluk değerine 68 defa ve %17 oranında, saygı değerine ise 49 defa ve %12,3 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında doğrudan sabır değerine hiç yer verilmezken sabır değerinden sonra sırasıyla en az yer verilen kök değerler 5 defa ve %1,3 oranında yer verilen dürüstlük değeri, 16 defa ve %4 oranında yer verilen adalet değeri ve 22 defa %5,5 oranında verilen yardımseverlik değeridir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında dolaylı olarak en çok yer verilen değer sorumluluk değeridir. Sorumluluk değerine dolaylı olarak 229 defa ve %29,6 oranında yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra sırasıyla en çok yer verilen kök değerler saygı, dostluk ve vatanseverliktir. Saygı değerine 127 defa ve %16,4 oranında, dostluk değerine 104 defa ve %13,4 oranında, vatanseverlik değerine ise 91 defa ve %11,8 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında dolaylı olarak dürüstlük değerine hiç yer verilmemiştir. Dürüstlük değerinden sonra dolaylı olarak en az yer verilen kök değerler adalet, sabır ve yardımseverlik kök değerleridir. Adalet değerine 15 defa ve %1,9 oranında, sabır değerine 22 defa ve %2,8 oranında, yardımseverlik değerine ise 37 defa ve %4,8 oranında yer verilmiştir.

Kök değerlerin ders kitaplarında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

İlkokul 1. sınıf HBDK’de adalet değeri ile ilgili “*Her oyunun kuralları vardır. Oyun oynarken kurallara uymalıyız. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlardan kaçınmalıyız. Arkadaşlarımız arasında ayırım yapmamalıyız, adil davranmalıyız. Kazanan arkadaşlarımızı kutlamalıyız.*” (s.45) ifadesi yer almaktadır. Metinde oyunlarda ayırım yapılmaması, adil olunması gerektiği ifade edilmektedir. Burada adalet değerine doğrudan yer verildiği görülmektedir.

**Görsel 1.** İlkokul 2. sınıf HBDK’de adalet değeri ile ilgili görsel



Görsel 1 (s.42)’de öğrenciler arasında geçen diyalogda oyun oynarken eşit davranmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Eşit davranma adalet değeri ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer almaktadır.

İlkokul 2. sınıf HBDK’de yer alan “*Sınıf kurallarını birlikte belirlemenin önemi nedir?*” (s.22) soru ifadesinde sınıf kurallarını birlikte belirlemenin demokratik dolayısıyla adaletli bir yaklaşım olduğu öğrencilere hissettirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

İlkokul 1. sınıf HBDK’de yer alan “*Ülkemize göç etmiş olan bu insanlara yardımcı olmak için neler yapabiliriz? Yazarak anlatalım.*”(s.154) soru ifadesinde başka ülkelerden gelen insanlara yardım etmek için öğrencileri düşünmeye sevk ederek yardımlaşmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Dostluk değeri ile ilgili olan tutum ve davranışlar arasında yardımlaşma yer almaktadır.

**Görsel 2.** İlkokul 3. sınıf HBDK’de dostluk değeri ile ilgili görsel



Görsel 2 (s.173)'de ihtiyacı olan diğer çocuklar için yardım projesi yaparak kitap, kıyafet, kırtasiye gibi eşyaları hazırlayan öğrenciler görülmektedir. Yardım faaliyetleri yapmak öğrencilerde yardımlaşma davranışını kazandırır ve dolayısıyla dostluk değeri ile yakından ilgilidir.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan "Okulunuzda, sınıfınızda veya mahallenizdeki arkadaşlarınız arasında sizi rahatsız edenler olabilir. Bu kişiler sizi korkutarak istediklerini yaptırmaya çalışırlar. Böyle bir durumda sessiz kalmamalısınız. Aile büyüklerinize ve öğretmeninize durumu anlatmalısınız. Onlar sizi dinleyerek size yardımcı olacaklardır."(s.134) ifadelerinde öğrencilere onları korkutarak istediklerini yaptırmak isteyen kişiler karşısında korkmayarak ve kendine güvenerek büyüklerine anlatmaları gerektiği ifade edilmektedir. Özgüven sahibi olma, öz denetim değeri ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer alır.

"Otobüs, dolmuş gibi toplu taşıma araçlarına binmek için durakta sıraya girerek beklemeliyiz. Araçların ön kapısından sıra ile binmeliyiz ve arka kapısından inmeliyiz. İnmek için taşıtın tam olarak durduğundan emin olmalıyız. Araç içinde yüksek sesle konuşarak sürücüyü ve yolcuları rahatsız etmemeliyiz. Taşıt pencerelerinden elimizi, kolumuzu uzatmamalıyız. Taşıtları temiz kullanmalıyız."(s.127). İlkokul 2. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu paragrafta toplu taşıma araçlarına binmek için sıraya girerek beklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sabır ile ilgili tutum ve davranışlar arasında beklemeyi bilme ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla sıraya girme, bekleme davranışları sabır değeri ile ilgilidir.

**Görsel 3.** İlkokul 1. sınıf HBDK'de saygı değeri ile ilgili görsel



Görsel 3(s.69)'e baktığımızda aile büyüklerinden isteklerini saygılı ve nazik bir şekilde ifade eden çocuklar görülmektedir. Öğrenciler görsel aracılığıyla aile büyüklerine karşı saygılı davranması gerektiğini fark eder.

“Çevremizdeki hayvanları sevmeliyiz. Sokakta yaşayan kedi, köpek ve kuş gibi hayvanların beslenmesine yardımcı olmalıyız. Hayvanlara zarar vermemeliyiz, onlara zarar verenleri uymalıyız.”(s.192). İlkokul 2. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu ifadelerde hayvan sevgisi öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır. Hayvanları sevme ve sokak hayvanlarına yardım etme davranışı merhametli olma ile ilgilidir. Dolayısıyla metinde geçen bu ifadelerde sevgi değeri vurgulanmaktadır.

İlkokul 1. sınıf HBDK'deki “Çevremizdeki bitki ve hayvanları korumak için neler yapabiliriz?”(s.178) soru ifadesinde öğrencilerin çevredeki bitki ve hayvanları koruması ile yapabilecekleri üzerinde düşünmeleri istenmektedir. Sorumluluk değeri ile ilgili tutum ve davranışlarda kişinin kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma ifadesi yer almaktadır. Soru ifadesi de kişinin çevresine karşı sorumlulukları ile ilgilidir.

Görsel 4. İlkokul 2. sınıf HBDK'de sorumluluk değeri ile ilgili görsel



Görsel 4(s.76)'te odasını toplayarak sofrayı hazırlayabileceğini ifade eden çocuk ve ona teşekkür eden annesi resmedilmiştir. Görselin hemen altında şu ifadeye yer verilmiştir. “Evimizdeki sorumluluklarımızı yerine getirerek aile bireylerimize yardımcı olmalıyız.”. Görselde de altında yazan ifade de öğrencilerin evdeki sorumlulukları ifade ederek sorumluluk değeri vurgulanmaktadır.

“Ülkemizin adı Türkiye'dir. Ankara, ülkemizin başkentidir. Bayrağımızın rengi kırmızıdır. Bayrağımızın ortasında beyaz hilal ve yıldız vardır. İstiklâl Marşı, ülkemizin millî marşıdır. Türkiye bizim vatanımızdır. Vatanımızı sever ve koruruz.” (s.151). İlkokul



1. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu ifadelerde Ülkemiz hakkında bilgi verilerek vatanımızı sevip koruduğumuzdan bahsedilmektedir. Vatani sevip koruma ifadeleri ile vatanseverlik değeri vurgulanmaktadır.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan“Çevrenizde tarihî eser var mı? Varsa ne olduğunu söyleyiniz.”(s.158). soru ifadesinde vatanseverlik ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer alan tarihsel mirasa duyarlı olma ifadesi öğrencilerin çevrelerindeki tarihi eserlerin farkında olması ile ilgilidir. Bu nedenler soruda vatanseverlik değeri hissettirilmektedir.

“Adım Emma. Antalya’da yaşıyorum. Ailem, Almanya’dan Türkiye’ye göç etmiş. Türkiye’nin doğal güzelliği ve Türk milletinin misafirperverliği annemin ve babamın çok hoşuna gitmiş. Bu nedenle Türkiye’ye göç etmişler. Türkiye artık benim de vatanım. Arkadaşımdan Türkçe öğreniyorum. Ben de onlara Almanca öğretiyorum.”(s.153). İlkokul 1. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu cümlelerde Emma'nın ailesinin Almanya'dan Türkiye'ye göç etme nedenlerinden birinin Türk milletinin misafirperverliği olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Emma arkadaşlarının ona Türkçe öğrenme ve onun da arkadaşlarına Almanca öğretme konusunda yardımcı olduğunu dile getirmiştir. Yardımseverlik ile ilgili tutum ve davranışlar arasında misafirperver olma ifadesi yer almaktadır. Metinde de bu durum dile getirilerek yardımseverlik değeri öğrencilere hissettirilmiştir. Ayrıca Emma ve arkadaşlarının dil öğrenme-öğretme durumları da yardımseverlik değerine örnek olarak gösterilebilir.

**Görsel 5.** İlkokul 1. sınıf HBDK'de yardımseverlik değeri ile ilgili görsel



---

Görsel 5(s.33)'e baktığımızda yere düşerek dizi kanayan bir öğrenci ve ona yardımcı olmaya çalışan başka bir öğrenci resmedilmektedir. Görselde yardımseverlik değeri doğrudan yansıtılmaktadır.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan “Okulunuzda yapılan yardım faaliyetlerine katıldığınız zaman neler hissediyorsunuz? Açıklayınız.”(s.32) soru ifadesinde öğrencilere yardım faaliyetlerine katıldıkları zaman hissettikleri sorulmaktadır. Öğrencilerin yardım faaliyetleri sonrası hissettikleri olumlu duyguların farkında olmaları onlara yardımseverlik değerini kazandırmada etkili olacaktır.

### **Tartışma ve Sonuç**

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin incelenmesi sonucunda tüm ders kitaplarında en çok yer verilen değer sorumluluk değeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine tüm ders kitaplarında doğrudan ve dolaylı olarak toplamda 297 defa yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra en sık yer verilen değer ise dostluk değeridir. Dostluk değerine tüm ders kitaplarında 186 defa yer verilmiştir. Sorumluluk ve dostluk değerlerinden sonra sırasıyla saygı, özdenetim, vatanseverlik, sevgi, yardımseverlik, adalet, sabır, dürüstlüktür. Çetinkaya ve Metin (2018), Güzel (2013), Yaşaroğlu (2013)'nun araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en çok yer verilen değerlerden birinin sorumluluk değeri olması bu araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Özkan (2017) ise araştırmasında incelediği ders kitaplarında en çok yer verilen değer sevgi değeri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar araştırmamızın sonucu ile farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebi değerlerin doğrudan ve dolaylı yer verilme durumunun göz önünde bulundurulması ve farklı değerler göz önünde bulundurulması ders kitaplarının incelenmesi yapılması olabilir.

Özellikle ilkokul dönemindeki öğrencilerin sorumluluklarını bilmesi gelecekte kendine ve çevresine karşı daha duyarlı davranmasını sağlamaya yardımcı olacaktır. Günümüzde bazı velilerin çocuklarına sorumluluk yüklemekten kaçındıklarını ve onların sorumluluğunu kendilerinin üstlendiğini görmekteyiz. Bu durum çocuğun gelecek yaşamında olumsuz sonuçlar doğurabilir. Sorumluluk değerinin ders kitaplarında yoğun olarak yer verilmesi çocuğun sorumluluğunu bilmesine ve sorumluluk almasına katkıda bulunur.



Araştırmada incelenen ders kitaplarında en az yer verilen değerlerin sırasıyla dürüstlük, sabır ve adalet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çetinkaya ve Metin (2018), Özkan (2017), Şara, Keyvanoğlu ve Tuna (2017)'nin araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en az yer verilen değerler arasında dürüstlük, sabır ya da adalet bulunmaktadır. Bu sonuçlar araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Güzel (2013) ve Yaşaroğlu(2013)'nin araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en az yer verilen değerlerde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu farklılığın sebebi farklı değerler göz önünde bulundurularak ders kitaplarının incelenmesi olabilir. İnceledikleri ders kitaplarında Güzel (2013) misafirperverlik ve barış değerlerini; Yaşaroğlu ise barış, şiddetsiz hayat ve ahlak değerlerinin en az rastlanılan değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerler kök değerler arasında yer almadığından bu araştırmada ders kitaplarında incelenmemiştir.

Araştırma sonucunda en az rastlanılan değer olan dürüstlük değerinin tüm ders kitaplarında yalnızca 5 defa yer aldığı görülmektedir. Dürüstlük değerinin tüm ders kitaplarında diğer değerlere göre yer verilme oranı ise %0,4'dür. Değerlerin ders kitaplarında sıklıkla yer verilmesi öğrencinin o değeri kazanmasını olumlu yönde etkiler. Dolayısıyla bu oranın dürüstlük değerini öğrencilere kazandırma amacına ulaşmada yetersiz olduğu düşünülebilir.

Araştırma sonucunda ilkökul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlere metinlerde 640, görsellerde 363 ve sorularda 170 defa yer verilmiştir. Dolayısıyla kök değerlerin ders kitaplarında en çok metinler yoluyla yer aldığı görülmektedir. İlkokul seviyesindeki öğrenciler için görseller ve üzerinde düşünmelerini sağlayan sorular öğrencilerin değerleri kazanmalarında daha etkili olabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç kök değerlerin ilkökul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında doğrudan ya da dolaylı olarak yer alması durumudur. Araştırmada kök değerlerin tüm ders kitaplarında 399 defa doğrudan ve 774 defa dolaylı yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul öğrencilerinin yaşı ve gelişim durumları göz önünde bulundurulduğunda kök değerlerin ders kitabında doğrudan yer alması öğrencilerin değerleri kazanmalarını olumlu yönde etkileyebilir. Ders kitaplarında kök değerlerin çoğunlukla dolaylı olarak yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla ders kitaplarının bu yönde eksiklik gösterdiği söylenebilir.

## Öneriler

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerden adalet, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik değerlerine daha çok yer verilmesi mevcut ders kitaplarındaki eksikliği kapatması açısından daha iyi olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerin ders kitaplarında çoğunlukla doğrudan yer alması ilkökul seviyesindeki öğrencilerin değerleri kazanmalarında daha etkili olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerin ders kitaplarında görseller ve sorular yoluyla daha çok yer alması ilkökul seviyesindeki öğrencilerin değerleri kazanmalarına olumlu etki edebilir.

Öğretmenlerin eğitim öğretim yılı başında ders kitaplarını inceleyerek kök değerler ile ilgili eksiklikler ile ilgili önlem alması öğrencilerin değerleri eksiksiz kazanmalarına yardımcı olabilir.

Kök değerlerin diğer ders kitaplarında yer alma durumu ile ilgili benzer çalışmalar yapılarak varsa eksikliklerin tespit edilmesi alana katkı sağlayabilir.

## Kaynakça

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 2. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Akınoğlu, O. (2002). Hayat bilgisi öğretimi. Cemil Öztürk ve Dursun Dilek (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s.1-14). Pegem A.
- Aktepe, V. & Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri. Selma Güven ve Selahattin Kaymakçı (Ed.), *Hayat bilgisi öğretimi* (s.134-179). Pegem A.
- Arslan, Z. Ş. & Yaşar, F. T. (2014). Yükselen “değer” kavramı üzerine eleştirel bir yaklaşım. Y. Sinan ZAVALSIZ (Ed.), *Değerler eğitimi* (s.7-13), Ensar Neşriyat.
- Bayırlı, H. (2018). *Hayat bilgisi dersi bağlamında değerler eğitimi: Aile birliğine önem verme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetinkaya, S. & Metin, U. (2018, 3-5 Ekim). Değerler eğitimi açısından 2017-2018 eğitim öğretim döneminde kullanılan 2. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının incelenmesi. Halil Adıyaman (Ed.), *III. Uluslararası Türk coğrafyası sosyal bilimler araştırmaları kongresi bildiriler kitabı* (ss. 318-328). Academia Yayınları,
- Demir, F. (2018). *Değer öğretimi yaklaşımlarına göre hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınılanması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Ergen, G. (2019). Value literacy – A new model for education of character and values. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*. 14(2), 45-75.
- Gözel, Ü. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programının değerler eğitimi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

- Güzel Candan, D. & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Güzel, D. (2013). *3. Sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Kale, M. (2015). *Hayat bilgisi kitaplarında yer alan değerlerin içerik analizi (1948-2012)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Kaymakçı, S. (2016). Hayat bilgisinde değerler eğitimi. Refik Turan ve Kadir Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi (2. baskı, ss.367-388)*. Pegem Akademi.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character:How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.
- MEB (2019, Ocak 18). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Müfredat. [https://ttkb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_07/18160003\\_basin\\_aciklamasi-program.pdf](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf)
- Özen, Y., Güleriyüz, K. & Özen, H. B. (2012). İlköğretim 1-3. sınıf hayat bilgisi, 4-5 sosyal bilgiler dersindeki değerler ve değerler eğitiminin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 277-286.
- Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi.
- Sönmez, V. (1998). *Hayat bilgisi öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. Anı Yayınları.
- Şara, P., Keyvanoğlu, A. A. & Tuna, M. (2017). 2009 ve 2015 yıllarında yayımlanan hayat bilgisi programındaki ortak değerlerin 1. sınıf ders kitaplarına yansması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(10), 126-143.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Uzunkol, E. & Yel, S. (2016). Hayat bilgisi dersinde uygulanan değer eğitimi programının özsaygı, sosyal problem çözme becerisi ve empati üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 41(183), 267-292.
- Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8(7), 849-858.

Başvuru Tarihi: 14.06.2021  
Kabul Tarihi: 29.07.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

## Son Devir Osmanlı Medreselerinde Islahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi<sup>1</sup>

Abdullah AKIN<sup>2</sup>

### Öz

Osmanlı Devleti'nin son devri sayılan Tanzimat'a kadar, dinî ilimler yanında pozitif bilimlere de ağırlık veren medreseler, fıkıh eğitimi sisteminin omurgasını teşkil etmiştir. Daha çok Fıkıh (jurisprudence) eğitimi merkezi özelliği taşıyan medreselerde, istihdam da genellikle eğitim ve adalet mesleklerinde yapılmıştır. Tanzimat'tan sonra ise kendini yeniden tanımlayan devlet, eski sistemde oluşan boşlukları, Avrupa medeniyetinin ürünü kurum ve kuruluşlarla doldurmaya başlamıştır. Bu durum hukuki ve adli sahada büyük oranda kırılmalar yaşanmasına sebep olmuş, çeşitli sebeplerle liyakat ve mülazemet sistemi bozulan medreseleri hem eğitim hem kurumsal açıdan nitelik olarak oldukça zayıflatmıştır. Netice olarak medreseleri yeniden ihya etmek için özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra medreselerde de bazı başarılı ıslahat girişimleri olmuştur. Makalenin amacı gerçekleştirilen bu başarılı ıslahat çalışmalarında ve yeni açılan medreselerde fıkıh eğitimi incelemek ve elde edilen neticeyi tartışmaktır. Bu anlamda önce Osmanlı Devleti'nde bir ilk olma özelliği taşıyan ve Tanzimat Dönemi'nden sonra açılan hususi medreselere değinilecektir. Bu hususi medreseler yeni oluşan ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak fıkıh ve irşad alanlarında açılmıştır. Daha sonra nitelik açısından zayıflayan geleneksel Osmanlı medreselerinde yapılan ıslahat çalışmaları ve nizamnamelerden bahsedilecektir. Araştırmada "tarihi araştırma yöntemi" kullanılmıştır. Bu yöntemle araştırmanın konusunu oluşturan dönem eleştirel bir gözle incelenip, doğru bir şekilde tahlil edilmeye gayret edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Medrese, Islahat, Fıkıh, Tanzimat, Eğitim.

## Reform Studies and Fiqh Education in Last Period Ottoman Madrasahs

### Abstract

Until the Tanzimat, which is considered to be the last period of the Ottoman Empire, madrasahs, which focused on positive sciences as well as religious sciences, formed the backbone of the fiqh education system. In madrasahs, which are mostly a fiqh (jurisprudence) training center, employment was generally carried out in education and justice professions. The state, which redefined itself after the Tanzimat, started to fill the gaps in the old system with institutions and organizations that were the products of European civilization. This situation caused major breakdowns in the legal and judicial field, and the madrasahs, whose merit and mulazemet system were disrupted for various reasons, weakened both in terms of education and institutional aspects. As a result, in order to revive madrasahs, especially II. After the Constitutional Monarchy, there were some successful reform attempts in madrasahs. The aim of the article is to examine fiqh education in these successful reform studies and newly opened madrasahs and discuss the results obtained. In this sense, first of all, special madrasahs, which are the first in the Ottoman Empire and opened after the Tanzimat Period, will be mentioned. These special madrasahs were opened in the fields of fiqh and irshad, taking into account the newly emerging needs. Later, the reforms and regulations of traditional Ottoman madrasahs that have weakened in terms of quality will be mentioned. "Historical research method" was used in the research. With this method, the period that constitutes the subject of the study has been critically examined and tried to be analyzed correctly.

**Keywords:** Madrasah, Islahat, Fiqh, Tanzimat, Education.

<sup>1</sup> Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BAP birimi tarafından Doktora Tez Projesi kapsamında "Tanzimat Sonrası Fıkıh ve Eğitimi" başlığında (Proje Kodu: SDK-2021-3636, Proje ID: 3636) proje olarak desteklenmiştir.

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, abduallahakin@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9337-302X>

## **Giriş**

Medrese; Arapça okuma, öğrenme ve araştırma manalarına gelen “derese” fiilinden Türkçeleşmiş bir kelimedir (Baltacı, 1976: 25). İstilah olarak yükseköğrenim merkezi, âlim, müderris ve araştırmacı yetiştiren eğitim kurumları anlamına gelir. Medreseler h. 3. asırdan itibaren kurulmaya başlamış ve genellikle mescitlerde yapılan eğitim medreselere intikal etmiştir (Çelebi, 1998: 81-84). Eğitimin yanı sıra talebelerin yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarının karşılandığı medreseler hayır sahiplerinin kurdukları vakıflar tarafından organize edilmiştir. Medreselerin, Buhâra, Nişabur ve Horasan gibi İslam Coğrafyasının doğu bölgelerinden başlayarak kurulduğu görülür. Daha sonra Bağdat, Suriye, Mısır, Tunus ve Endülüs gibi diğer önemli İslâm merkezlerine hızlı ve organize bir şekilde yayılmıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde de ilk defa h. 6./m.12. asırlarda, bu medreseler örnek alınarak, kurulmaya başlanmış (Akyüz, 1994: 43) ve Osmanlılar bu geleneği devam ettirerek medreseleri buldukları coğrafyanın hemen hemen her köşesine taşımışlardır. Kurulan bu medreseler ve inşa edilen büyük camiler İslam dininin ve Müslümanların dine ve ilme gösterdikleri sevginin birer göstergesi olmuştur (Bilsel, 1943: 5).

Medreseler orta çağda modern Avrupa üniversitelerine model oluşturmuş ve bu üniversitelerin atası sayılmıştır (Lewis, 2003: 114). İslam ülkelerinde ise kültür ve medeniyetin gelişiminde hayatî bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin son devri sayılan Tanzimat'a kadar, dinî ilimler yanında pozitif bilimlere de ağırlık verilen ve fıkıh eğitimi sisteminin omurgasını teşkil eden medreselerde, farklı İslami coğrafyalardan beyin göçü olmuştur (Öztürk, 2007: 566). Mesela Fatih Sultan Mehmed Han'ın (1444-1446, 1451-1481) 1470 yılında, Türkistan'dan getirdiği Molla Husrev, Molla Güranî gibi âlimlerin yönetiminde, üniversite niteliğinde bir külliye kurduğu görülmektedir (Bilsel, 1943: 7). Daha çok Fıkıh (jurisprudence) eğitimi merkezi özelliği taşıyan (Ekinci, 2016: 64) medreselerde, istihdam da eğitim ve adalet alanlarında yapılmıştır (Lewis, 1975: 169). Böylece medrese, 19. yüzyılın ortalarına kadar, devlet elitinin, memurların, müderrislerin, müftü, hâkim ve diğer önemli devlet görevlilerinin eğitilmesini ve yetiştirilmesini sağlamıştır (Şimşirgil ve Ekinci, 2009: 18).

17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve zamanla neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan bu modernliğin sonucu olarak ortaya çıkan yaşam tarzları bütün geleneksel düzen yapılarını etkilerken (Giddens, 1994: 12) medreseler de bundan yeterince payını almıştır.

Yine de ulema (ilmiye) sınıfı 19. yüzyıla kadar, toplumsal meşruiyetini, sistem içindeki konumunu alternatifsiz olarak devam ettirebilmiştir (Mardin, 1993: 69). Ancak Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Batı tipi yarı seküler modern bir hukuk eğitim sistemi oluşmaya başlamıştır (Öztürk, 2007: 565). Islahat Fermanı'na kadar olan Tanzimat'ın birinci döneminde (1839-1856) bu yeni devlet adamları ve ulema tarafından kabul görmüşse de (Hanioğlu, 1992: 159), medresenin itibarını zayıflatmıştır. Yöneticiler, devlete yeni bir yön vermesi ile değişen ve yenileşen devletin ihtiyaçlarını Avrupa örneğine uygun eğitim sistemi kurarak ve okullar açarak karşılama yoluna gitmişlerdir. Böylece toplumsal meşruiyetini ve sistem içindeki konumunu kaybetmeye başlayan medreseler yavaş yavaş sistemin dışına itilmiş ve kendini yenileyememiştir (Sarıkaya, 1997: 196). Sistemde oluşan bu boşluk, bürokrasi (kalemiye) tarafından doldurulmaya başlanmıştır (Kara, 1994: 178). Kendilerini ulema değil de aydın olarak niteleyen bu yeni prototip (Meriç, 1983: 133), Batı kültürüyle yoğun bir şekilde yüz yüze gelmiş ondan etkilenmiş ve Batılılaşma hareketlerine sahip çıkmıştır (Koray, 1991: 117). Yeni sistemde medreseliler, kıyafetleri, zihniyet ve ideolojileri ile ahengi bozan bir görüntü arz etmeye başlamıştır. Bu psikoloji medreselerin temel özelliğini oluşturan araştırmacı, tartışmalı serbest ilim ve fikir ortamının giderek yok olmasına sebep olmuştur (Şimşirgil ve Ekinci, 2009: 18). Ayrıca oluşan iki farklı eğitim felsefesi ve dünya görüşü ikilik ortaya çıkarmış ve dönemin süreli yayınlarında hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu zıtlaşmanın yanlış olduğunu savunanlar olduğu gibi (Kaş Kazasından Müderris İbrahim Tosun, r. 1329/1913: 14) bir orta yol bulmaya çalışanlar da olmuştur (Medrese ve Mekteplilerden Buldanlı Emin Ali, r. 1329/1913: 73).

Medreseler, gelinen noktada hem eğitim açısından hem de kurumsal açıdan nitelik olarak oldukça zayıflamıştır. M. Satvet adlı bir talebe gazetede bu durumu şöyle ifade eder:

Bir zamanlar ilmin, fennin zemzeme-i (nağmeli sesi) âhenkdarı (kulağa hoş gelen) içerilerinde çınlayan, bu gün fukara ve muhacirinin velveleyi bi sudundan (fayda) başka bir şey işitilmez oldu. Of ne tereddi (yozlaşma), ne fecaatı âlûd (kirlili) tedenni (gerileme)!

Medâris böyle eski intizam ve ihtişamını kaybettikçe hakâik-i şer'iyeye ve mesâilî diniyemize hakkıyla vakıf ulema da azalıyor. Yavaş yavaş birçok kaza ve nevahimiz (nahiyeler) kendilerine ihtiyacı diniyelerini, ihtisasatı vataniyelerini telkin edecek müderris ve vaizler bulmakta pek çok düçarı müşkilat oluyorlar. Çünkü irtihal (vefat) edenlerin yerleri boş kalıyor. Yeniler maatteessüf ufulu (ölüm) ebediyesiyle bizi nâlân (inleyen) ve giryan (ağlayan) bırakan ulemayı hakikiyenin yerlerine medarı teselli olacak bir



kaim makam ve mevkii muazzam ve mukaddese çıkacak kadar sahibi ilm ve hümam (gayretli) olamıyorlar (M. Satvet, r. 1330/1914: 258).

Bir başka talebenin yazdığı yazı ise medreselerin kurumsal nitelik açısından geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir:

Geçen sene biraz fazlaca yağan kara Vefadaki medresemiz tahammül edemeyerek bazı yerleri yıkılmış idi. Hâlbuki bu medrese kilise camii şerifinin havlusunda olduğundan her gün camiyi ziyarete gelen ecnebinin gözüne çarpıyor. Ve bize bu nedir? dedikleri zaman medresedir, dârü'l-muallimdir demeye sıkılıyoruz, haya ediyoruz, çünkü binadan meskenden başka her şeye benziyor (Raşid Uşşaki, r. 1330/1914: 238).

Bir müderris ise medreselerin eğitim niteliğini şu sözleriyle gözler önüne sermektedir: “Fatih, Bâyezîd, Süleymaniye Camii şeriflerindeki tedrisatın otuz kırk sene evvelki halini bilenler bugün cevâmii mezkûreyi gezerken ağlıyorlar. Nasıl ki biz de sekiz on sene evvelini idrak etmekle dilhun (içi kan ağlamak) oluyoruz” (Hatipzâde Ahmed Vasfî, r. 1329/1913: 98). Bütün bu gelişmeler neticesinde özellikle II. Meşrutiyet (23 Temmuz 1908) sonrası medreselerde ıslah çalışmaları zaruri bir hale gelmiş ve hemen hemen herkes tarafından basın yayın, konferans vb. yollarla dile getirilmeye başlanmıştır (M. Saffet, r. 1326: 1642-1645; Balıkesirli Sireti, r. 1326: 281; Fatın, M. r. 1324: 166-169; Bursa Mebuslarından Ömer Fevzi, r. 1324: 324-325; İlmîyeyi Müntesibinden Biri, r. 1324/1908: 276-278; İleri, r. 1331: 317; Berkes, 1998: 451; Tunaya, 1962: 91). Bir talebenin basına yansıyan “Bidâyeti Meşrutiyetten beri ıslahı medaris için söylenmedik söz, dermeyan edilmedik (ileri sürülmedik) fikir hemen hemen kalmamış gibidir” (Medreselilerden İbnü'l-Hasan M. Necati, r. 1329/1913: 82) sözü ıslahata olan ihtiyacı ve verilen önemi göstermektedir. Buradan hareketle makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin son döneminde medreselerde gerçekleştirilen bu başarılı ıslahat çalışmalarında ve yeni açılan medreselerde fıkıh eğitimini incelemek ve elde edilen neticeyi tartışmaktadır. Bu anlamda önce Osmanlı Devleti'nde bir ilk olma özelliği taşıyan ve Tanzimat Dönemi'nden sonra açılan hususi medreselere değinilecektir. Bu hususi medreseler yeni oluşan ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak fıkıh ve irşad alanlarında açılmıştır. Daha sonra nitelik açısından zayıflayan geleneksel Osmanlı medreselerinde yapılan ıslahat çalışmaları ve nizamnamelerden bahsedilecektir.

### **1. Yeni Açılan Hususi Medreseler**

Tanzimat Dönemi'nde bahsedilen gelişmeler neticesinde medreselerden yetişen elemanların mesleki yeterliklerini artırmak amacıyla bazı yeni medreselerin açıldığı



görülmektedir. Bu medreselerden ilki hususi olarak kadı yetiştirmek üzere açılan “Muallimhane-i Nüvvâb”tır. Diğer iki medreseden biri nitelikli vâiz ihtiyacını karşılamak üzere açılan “Medresetü’l-Vâizîn” diğeri ise İmam-hatip ve müezzin yetiştirmek maksadıyla kurulan “Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebâ”dır. Bu son iki medrese Tanzimat Dönemi’nden itibaren yalnızca din görevlileri yetiştirmek amacıyla çıkarılan “Tevcih-i Cihat Nizamnamesi” nizamnamelerine dayanılarak açılmıştır (Öcal, 2011: 122).

### **1.1. Muallimhane-i Nüvvâb (1854)**

İslam hukuku açısından Tanzimat döneminde, medreselerle ilgili en önemli ıslahat belirtisi, hususi olarak kadı yetiştirilmek üzere açılan “Muallimhane-i Nüvvâb”tır. Eğitim müddeti üç sene olan bu medrese Şeyhülislâm Meşrebzade Ârif Efendi’nin (1854-1858) çabalarıyla Meşihat’e bağlı olarak İstanbul Süleymâniye’de kurulmuştur. Medresenin yayımlanan 12 maddelik nizamnamesinin daha ilk maddesinde liyakat ve istihdamdan bahsedilmesi medreselerin itibarını zedeleyen noktalara ehemmiyet verildiğini göstermektedir. Bu madde şöyledir:

Nüvvab efendiler (kadı vekilleri) ehliyet, rütbe ve haysiyetleri itibarıyla beş sınıfa ayrılacak ve her rütbeye uygun belde ve kazalara atanacaklardır. Bir sınıf dâhilinde bulunan nüvvabın üstlerinde olan sınıfa mahsus niyabet talebine salahiyeti olmayacağından bu husûsta hiçbir taraftan rica ve iltimas da kabul edilmeyecektir (Düstur Tertib-i sâni, h. 1289/1873: 321).

Bu yeni kurumun müfredatında fıkıh dersleri, Sakk-ı Şer’î, İnşa, Fıkıh, Hatt-ı Talik, Mecelle ve Feraiz derslerinden oluşmuştur (Atay, 1983: 195). Daha sonra Mekteb-i Nüvvab adını alan bu medrese, II. Meşrûtiyet Dönemi’nde “Medresetü’l-Kuzat” adıyla yeniden daha kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu yeni düzenleme için 5 Safer 1332/21 Kanun-u Evvel 1329/3 Ocak 1914 tarihinde ise dört fasıl 23 maddeden oluşan “Medresetü’l-Kuzat Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir (Hayrü’l-Kelam, r. 1329/1914: 71-72; Hayrü’l-Kelam, r. 1329/1914: 80). Bu nizamnamenin on ikinci maddesinde eğitim müddeti dört sene olarak belirlenmiş, okutulan derslerin listesi verilmemiştir. Ancak yirminci maddesinde, son sınıf talebelerinin dürer, mecelle, ferâiz ve son şer’î derslerinden sınava tabi tutulacaklarından bahsedilmiştir (Düstur Tertib-i sâni, r. 1329/1913: 146-150). Daha sonra medrese ile ilgili “Medresetü’l-Kuzat Talimatnamesi Dâhiliyesidir” adıyla yayımlanan yirmi yedi maddelik bir talimatname yayımlanmış ve sonuna, müderrislerin ve derslerin isimlerini ve haftalık miktarlarını gösterir bir cetvel eklenmiştir.

Nizamnamede, medrese Makam-ı Meşihat-ı İslâmiye'ye merbut ve hükkamı şer'î'ye menşe' ve talebeyi Müslime'ye mahsus olarak vasıflandırılmıştır. Medresenin idare heyeti Padişah iradeyi seniyyesi ile atanan bir müdür ile müdürün maiyetinde bir muavin, bir kâtip ve lüzumu kadar mubassır ve odacıdan oluşmuştur. Bu idare heyeti şöyledir:

**Tablo 1:** Medresetü'l-Kuzât İdare Heyetinin İsimleri ve Görevleri

Görevi	İsmi
Müdür	Kuzât'tan Burdur Mebûs esbakı Ömer Lütfi Efendi
Muavin	Kuzât'tan Bağdâdi Şakir Efendi
Kâtip	Medresetü'l-Kuzât sâlis mezunlarından Kütahyalı Muhammed Sadık Efendi
Mubassır	Muhammed İzzet Efendi
Mubassır	Ahmed Rifat Efendi
Mubassır	Ahmed Bedri Efendi
Mubassır	Ömer Yaver Efendi
Odacı	Bayram Ağa
Odacı	Münhal

*Medresetü'l-Kuzat Nizamnamesi*, (r. 1338-1340/1922-1924). s. 14.

Medresede ders veren müderrisler ve verdiği dersler de şu şekilde verilmiştir:

**Tablo 2:** Medresetü'l-Kuzât'ta Ders Veren Müderrisler ve Verdiği Dersler

Müderrislerin İsimleri	Derslerin Nev'i	Sınıflar	Haftalık Saat Miktarı
Fetva Emîni Ali Rıza Efendi Hazretleri	Dürer	4	5
İstanbul Kadısı Abdülfeyaz Efendi Hazretleri	Dürer	3	5
Fetvahane-i Âli İ'lâmât mümeyyizi Ahmed Ahmed Efendi	Dürer	2	5
Fatih Camii Şerifi ve Medrese-i Süleymaniye müciz Dersiamlarından ve Huzuru Hümâyün muhatablarından ve İ'lâmât-ı Şer'iyeye memurlarından Yusuf Dehri Efendi Hazretleri	Dürer	1	5
Adliye Nazır Esbakı Haydar Efendi Hazretleri	Mecelle	4	3
Adliye Nazır Esbakı Haydar Efendi Hazretleri	Tatbikatı Şer'iyeye	4	1
Temyiz-i Şer'î azası sabıkasından Mustafa Rıza Efendi Hazretleri	Mecelle	3	3
Üsküdar Kadısı Hasan Lütfi Efendi Hazretleri	Mecelle	2	3
Medrese-i mezkûre müdür muavini Şakir Efendi Hazretleri	Mecelle	1	3
Mahkeme-i Evkâf-ı Hümâyün kadılığı tanzim-i İ'lâmât-ı Şer'iyeye müdürü Halis Efendi Hazretleri	Sakk-ı Şer'î	1, 2, 3, 4	5
Mahkeme-i Evkâf-ı Hümâyün kadılığı tanzim-i İ'lâmât-ı Şer'iyeye müdürü Halis Efendi Hazretleri	Defter-i Kassâm	3	1
Huzuru Hümâyün muhatablarından ve Fatih Camii Şerifi müciz Dersiamlarından ve Hulusi Efendi Hazretleri	Ferâiz	1, 2	3
Bab-ı Fetvâ memûrîn kalemi mümeyyizi Medrese-i mezkûre mezunlarından Muhammed Sabir Efendi	Ahkâm-ı Evkâf	3	2
Dârü'l-Hilâfe Medârisi müderrislerinden ve Dârü'l-Fünûn mezunlarından Hayreddin Efendi	Kânûn-ı Arazî	3, 2	2
Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi Evvel Şevki Bey Efendi Hazretleri	Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye	3, 2	3

Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi Evvel Şevki Bey Efendi Hazretleri	İcra Kanunu	4	1
Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyeye azasından Münir Efendi Hazretleri	İ'lâmât-ı Hukukiyye	3	1
İstanbul Sultanisi muallimlerinden Dârü'l-Fünûn mezunlarından Rifat Bey Efendi	Kanûn-ı Cezâ	1	2
Yozgad Mebusu ve Emniyet-i Umûmiye Müdürü Esbakı Şakir Bey Efendi Hazretleri	Hukuk-ı İdare	4	2
Muhelid Mahkeme Aza Mülazimi ve Mektebi Mülkiye Mecelle Muallimi Kemal Atıf Bey Efendi Hazretleri	Hukuk-ı Düvel	3, 2, 1	3
Evkâf-ı Hümayün Hukuk Müşaviri Seniyiddin Bey Efendi Hazretleri	Ticaret-i Beriye	3	2
Evkâf-ı Hümayün Hukuk Müşaviri Seniyiddin Bey Efendi Hazretleri	Ticaret-i Bahriye	4	1
Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi Sabıkı Ali Rıza Bey Efendi Hazretleri	Tanzîm-i İ'lâmât-ı Cezâiyye	3	1
Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi Sabıkı Ali Rıza Bey Efendi Hazretleri	Tatbikatı Hukukiyye ve Cezâiyye ve Ticariyye	4	1
Maliye Nezareti Müsteşarı Esbakı Hasan Tahsin Bey Efendi Hazretleri	İktisad	2, 1	2
Meşâhiri Muharrirîn ve Dârü'l-Hilâfe müderrislerinden Tahirü'l-Mevla Bey Efendi	Kitabet-i Resmîyye	2, 1	2
Vükelayı Deaviye'den İshak Muammer Bey Efendi	Medhal İlmi Hukuk	1	1
Babı Fetva Mektubu Mühimme Kâtibi Meşâhiri Hattâtinden Muhammed Aziz Efendi	Hattı Tâlikiyye	2	1
Medresetü'l-Hattâtîn müderrislerinden ve Meşâhiri Hattâtinden Hulusi Efendi	Hattı Tâlikiyye	1	1

*Medresetü'l-Kuzat Nizamnamesi*, (r. 1338-1340/1922-1924). s. 14-16.

12 Şevvâl 1332/21 Ağustos 1330/3 Eylül 1914 tarihinde 519 nolu “5 Safer 1332 Târihli Medreset'ül-Kuzât Nizâm-nâmesine Müzeyyel Nizâm-nâme” adıyla ek bir Nizamname daha yayımlanmıştır. Bu ilave nizamname, Şeriye Mahkemelerinin idari kısmında istihdam edilecek memurları yetiştirmek üzere gündüzlü hususi bir sınıf açılmasını öngörmektedir. Bu hususi sınıfın dersleri haftalık kaç saat verileceği belirtilmeden sadece isimleri ile şöyle verilmiştir:

Ferâiz ve vesâya, son şer'î, nikâh, talâk, hidâne, nafaka, ahkâm, evkâf, defter-i kassâm, usûl-ü muhâkeme-i şer'iyeye (tatbiki bir sûrette), ma'lûmat-ı kanûniyye, harac ve damga kanûnları, kitâbet, usûl deftetî ve hüsn-i hat ta'lik” (Düstur Tertib-i sâni, r. 1330/1914: 1255-1256).

Ders programlarında da görüldüğü üzere bu yeni hususi kadı medresesinde Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan başta Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye olmak üzere birçok yeni kanuna okutulan dersler arasında yer verilmiştir. Ders veren müderrislerin ise dönemin hukukçu kimliğiyle öne çıkmış, alanında uzman ve birçoğunun halihazırda veya daha önceden hukuk

ile ilgili bir görevi olduğu görülmektedir. Bu durum bu hususi medresenin daha çok yeni kabul edilen kanunların öğrenilmesi ve mezunlarının Nizamiye Mahkemeleri gibi yeni kurumlarda istihdam edilmesi için kurulduğu izlenimini vermektedir.

## **1.2. Medresetü'l-Vâizîn (1912)**

Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar, din görevlilerin istihdamı genellikle medreselerden yetişmiş elemanlardan sağlanmıştır. Osmanlılarda vaizlik müessesesi kesintisiz bir görev olarak devam etmiş ve vâizler görevlerini çok başarılı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Ancak Tanzimat Dönemi'nden sonra vâizlerde yetersizlik vaazlarda da seviyesizlik olması, dinleyenlerin şikayetlerine konu olmuştur (Beyanülhak, r. 1325/1909: 877-879; Babanzade Ahmed Naim, r. 1324/1908: 22-23; Mehmed Şükrü, r. 1328/1912: 3052-3054; Sireti, r. 1328/1912: 403-405; Aksekili Ahmed Hamdi, r. 1327/1912: 408-409; Ali Himmet Aksekili, r. 1329/1913: 118-120). İlk olarak 1909'da Meşihât-ı İslamiye'de tesis edilmiş olan "İslâh-ı Medâris Encümeni" tarafından medreselerde "Vâiz ve Mürşidîn" yetiştirilmek üzere bir şube açılması düşünülmüş fakat bir neticeye varılamamıştır (Öcal, 2011: 122).

1910 yılında ise İstanbul'da ortaöğretim seviyesindeki okullardan mezun olanların girebilecekleri ve vâiz yetiştirebilecek bir medrese kurma düşüncesi gelişmiştir. (Ergün, 1996: 88-89). Fakat bu düşünce de faaliyete geçirilemeyince, vâiz yetiştirebilecek müstakil bir medresenin kurulması meselesi gündeme gelmiştir. Neticede, Evkâf Nezareti kendine bağlı bir "Medresetü'l-Vâizîn" kurmaya karar vermiştir (Ergin, 1977: 166). Daha önce İslâh-ı Medâris Encümeni'nin hazırladığı programı bir daha gözden geçirerek 28 Aralık 1912'de İstanbul Soğukçeşme Vanî Efendi Medresesinde, Vâiz yetiştirilmek üzere öğretim süresi 4 yıl olan bu medreseyi açmıştır. Medrese daha sonra Bâyezid medresesine nakledilmiştir (H. r. 1329/1913: 194-195). Bu yeni hususi medrese "Tevcih-i Cihat Nizamnamesi" adıyla yayımlanan nizamnameden bir yıl önce olsa da daha sonraki düzenlemeler bu Nizamnameye dayanılarak yapılmıştır (Aksekili Ahmed Hamdi, r. 1339a/1923: 142). Ancak basına yazılanlara bakıldığında, bu medreseden ilk yıllarda çok verim almamadığı göze çarpmaktadır (Tahirül Mevlevi, r. 1335/1919: 308-312). Bu sebeple Mustafa Hayri Efendi daha Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye'yi kurmadan önce (23 Rebû'l-evvel 1332/6 Şubat 1329) 19 Şubat 1914 tarihinde çıkardığı Nizamnâme ile Medresetü'l-Vâizîn'i yeniden düzenlemiştir.

Nizamnamede fıkıh ile ilgili, ilm-i fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz (intikâlât kanûnî dahî gösterecektir) ve ma'lûmat-ı hukûkiye (muhtasar nazariyyât, kavânîn ve nizâmât-ı hukûkiye ve cezâiyye ve vakfiye ve cemâat-ı İslâmiyye teşkilâtı vesâire) dersleri yer almıştır (Anonim, 1329g/1914: 212-215). Bu derslerin yayımlanan detaylı cetvelinde sınıflara göre saat dağılımı şöyledir:

**Tablo 3:** Medresetü'l-Vâizin Programında Geçen Fıkıh Derslerinin Haftalık Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam Saat
İlmi-i Fıkıh	2	2	2	2	8
İlmi Usûl-i Fıkıh	-	2	2	2	6
Ma'lûmat-ı Hukukiye	-	1	-	-	1
Feraiz (İntikal Kanunu dahil)	-	-	-	1	1

*Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1329/1913). “Alay ve Tabûr İmamlarının Vezâif-i Tedrisiyyeleri Hakkında Nizâmname”. 6 (1776), s. 332-333.

Medresenin yukarıda tablo halinde verilen fıkıh dersleri dışında şu derslere de yer verilmiştir: Hadis-i şerif, ilm-i kelâm, siyer-i nebi ve tarih-i islâm, hitabet ve mev'iza, edebiyat-ı osmaniye, edebiyat-ı arabiye, edebiyat-ı farisiye, tarih-i umumî, tarih-i osmani, türk tarihi, coğrafya-yı umumî, coğrafya-yı osmanî ve islâmî, hesap, hendese (geometri), terbiye-i bedeniye, tefsir-i şerif, hikmet-i tabiiye, cebir, tarih-i edyan, hıfzı's-sihha, hey'et (astronomi), kimya, felsefe, mevâlid-i selâse, tarih-i medeniyet, ilm-i ictimâ ve terbiye ve ilm-i iktisat ve mali (*Düstur Tertib-i sâni*, r. 1329/1913: 332-333).

Nizamnamenin yayımlanmasından yaklaşık sekiz ay sonra r. 7 Mart 1330/26 Ekim 1914 tarihinde “Cevâmi ve Mesâcid-i Şerîfede Vaaz ve Nasihat Edecek Ulema Hakkında Nizâmname” adı altında vâizlerin atanması ve görevleri hakkında beş maddelik Padişah onaylı bir kanun yayımlanmıştır (*Düstur Tertib-i sâni*, r. 1330/1914: 375).

### 1.3. Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ (1913)

Osmanlıların son dönemlerinde, vâizlerde dinî hizmetler açısından yaşanan nitelik kaybı, kendilerine idarî, beledî ve dinî birçok vazife verilen, Osmanlı mahalle imamlarında (Kazıcı, 1979: 109; Ergin, 1977: 162) ve hatiplerde de söz konusu olmuştur (Aksekili Ahmed Hamdi, r. 1339b/1923: 11-16). İmam ve hatiplerde görülen ve tespit edilen bu eksiklik ve mesleki yetersizlikler sebebiyle, imamların eğitimi için ilk girişim 1883'te açılan “Menşe-i Eimme ve Hutabâ” adlı mektepler ile başlamış ancak verimli olmadığı için 1888'de kapatılmıştır (Özcan, 2007: 539). Daha sonra Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretine bağlı, 1913 yılında İstanbul'da “Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ” (İmamlar ve Hatipler Medresesi) kurulmuştur (Atay, 1983: 311). Bu medresenin dayanağı olan ve 1329/1913 yılında

yayımlanan nizamnamede Tevcih-i Cihat; “Müderrislik, hatiplik, imamet, kayyumluk, hâfız-ı kütüplük, mütevellilik gibi müessesâtı vakfiye hıdemâtına (hizmetlerine) cihat (cihat) ıtlak olunur” şeklinde tanımlanmaktadır. Toplam 62 maddeden oluşan Tevcih-i Cihat Nizamnamesinin 4. maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

Hitabet ve İmamet ve Müderrislik ve Meşihat Kürsü Şeyhliği ve Enbiyâyı’l-izâm hazerâtının türbedarlığı ve Haremeyn-i Şerifeyn ve Beytü’l-Makdis hademeliği ile tevlit ve zâviyedârlık cihatleri “berat-ı âli” ile ve maada (bunların dışında) cihât-ı ilmiye Evkaf Nezaretince verilecek bir “vesika-ı resmiye” ile ve berata muhtaç olmayan cihât-ı bedeniye dahi kezâlik Evkaf Nezaretince veya Nezaret namına mahalli Evkaf idarelerince verilecek vesâik(vesikalar) ile tasarruf olunur.”

Diğer maddelerde ise; cihâtın veriliş biçimi, bu görevlerin verileceği kişilerin sınavlarının nasıl yapılacağı yani nasıl seçilecekleri ve diğer genel bazı açıklamalara yer verilmiştir (Düstur, Tertib-i Sâni, r. 1329/1913: 608-617).

Kendi içinde iki bölüme ayrılan Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebâ’nın, “Eimme ve Hutebâ” adlı imamlar ve hatipler yetiştiren kısmında, fıkıh ile ilgili, malûmat-ı kânûniye, ahkâm-ı nikâh ve talâk ve ahkâm-ı ibadet dersleri yer almıştır. Diğer dersler; Kur’an-ı Kerim nazariyatı, Kur’an-ı Kerim tatbikatı, ilm-i kelâm, hitâbet-i arabiye nazariyatı, hitâbet-i arabiye tatbikatı ve türkçe hitâbet derslerinden oluşmaktadır. “Ezan ve İlahî” adlı müezzinler yetiştiren kısmında ise sadece ahkâm-ı ibadet dersine yer verilmiştir. Kur’an-ı Kerim nazariyatı, Kur’an-ı Kerim tatbikatı, ezan ve ilâhi nazariyatı ve ezan ve ilâhi tatbikatı dersleridir (Ergin, 1977: 163; Atay, 1983: 312; Öcal, 2011: 128). Programlara bakıldığı zaman görülmektedir ki, -önceki medrese programlarının aksine- Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebânın dersleri arasında sosyal ve kültür derslerine yer verilmemiştir. Yalnızca dinî nitelikli derslerden oluşan bir program uygulamaya konulmuştur.

#### **1.4. Medresetü’l-İrşad (1919)**

Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretine bağlı olarak açılmış olan Medresetü’l-Vâizîn ile Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebâ’dan, Devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, savaşlar ve öğrencilerin askere alınmaları gibi sebeplerle beklenen verim alınamamıştır. Bunun üzerine bu iki hususi medrese 1919 yılında, “Vâizinin” ile “Hutebâ ve Eimme” şubeleri olmak üzere iki şube halinde “Medresetü’l-İrşad” adıyla birleştirilmiştir (Aksekili Ahmed Hamdi, r. 1339a/1923: 142). Yönetimleri ise 5 Mart 1334 (1918) yılında, o dönemde, gittikçe artan ve yoğunlaşan İslâm karşıtı faaliyet, görüş ve yazılara karşı, din âlimleri

tarafından, İslam'ın yüksek hakikatlerini, yapacağı ilmî araştırmalarla ortaya koyacak bir akademi olarak kurulan “Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye”ye verilmiştir (Anonim, h. 1338/1919: 1639-1641). Meşihât'a (Şeyhülislâmlığa) bağlı olarak kurulan bu akademiden de hedeflenen amaca ulaşılamamıştır (Albayrak, 1972: 164-205).

Medresetü'l-İrşad'ın Vâizîn (Vâizler yetiştirecek olan) şubesinin öğretim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Ders Programında, fıkıh ile ilgili; ilm-i fıkıh, ilm-i usûl-i fıkıh, ferâiz, ahkâm-ı evkâf ve mezâhib-i islâmiye ve turûk-ı aliyye dersleri yer almıştır. Diğer dersler ise şöyledir: Tefsir-i şerif, hadis-i şerif, ilm-i kelâm, edyân, ilm-i ahlâk, siyer-i nebi ve tarih-i islâm, edebiyat-ı türkiye ve inşâ', edebiyat-ı farisiye, tarih-i felsefe, ilm-i ictimâ, hıfzı's-sihha, hitâbet ve mev'iza (vaaz).

Medresetü'l-İrşad'ın öğretim süresi 2 yıl olan, Hutebâ ve Eimme şubesinin ders programında ise Fıkıh ve Malûmat-ı Kânuniye adlı dersler görülmektedir. Diğer dersler ise; Tertil-i Kur'an-ı Kerim, tevhid, hadis-i şerif, bazı suver-i şerife tefsiri, ilm-i vücuh-ı kıraat, ahlâk, hitabet, usul-i inşâ' (Güzel yazı yazma usulü) ve Mûsiki şeklinde yer almıştır (Anonim, h. 1338/1919: 1639-1641). Görüldüğü üzere medresede okutulacak dersler yine sadece dinî nitelikli derslerden oluşmuş, sosyal ve kültür derslere programda yer verilmemiştir. Bu medrese, 1924'te Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile birlikte “İmam Hatip Mektebi”ne dönüştürülmüştür (Özcan, 2007: 539).

## **2. Geleneksel Osmanlı Medreselerinde Yapılan Islahat Çalışmaları**

17. ve 18. yüzyıllarda eski siyasal düzene dönülmesi anlamında kullanılan “ıslah” teriminin çoğulu olan “ıslahat” kelimesi 19. yüzyılda medreselerin ıslahı söz konusu olduğunda sıkça kullanılır olmuştur (Ekinci, 2016: 64). 18. yüzyılda III. Selim'le (1789-1807) başlayıp 19. yüzyılda II. Mahmûd'la (1246-1266) yaygınlaşarak devam eden reformlar, hem ulemanın hem de medreselerin yetkilerini kısıtlamış, bu durum medreselerde atalet ve liyakatin bozulmasına sebep olmuştur.

Cevdet Paşa, “Tezâkir” adlı eserinde, Tanzimat'ın ilanından beş on sene sonra medreselerin bu atalet ve bozulma sürecine girişini şöyle anlatır:

Medresede okuyan talebenin maaş bakımından sıkıntıları var idi ise de cümlesi siyasi hayata kapılmadan serbest bir hayat sürerdi. Zeyd ve Amr'ın mücadelesi onları incitmez, ilgilendirmez, zamanın havadisi onların fikirlerini perişan etmez, kulakları ilmî bahislerden başka bir şey işitmezdi. Medreselerin bu hali h. 1260 (1845) yılına kadar devam etti. Bundan sonra



medreselerde de büyük değişiklikler görüldü. Eğitim usulü ve teşkilatı bozulmaya yüz tuttu. O vakte kadar medreselerde tatil gecelerinde tertip olunan sohbet meclislerinde ilmi bahislerden ve tartışmalardan başka söz işitilmezdi. Ondan sonra her ne vakit bu meclislere gittim ise bayağı sohbet ve muhabbetlere tesadüf ederek ilmi bir mevzu duymadım, bir daha da bu ilim meclislerine devam etmedim (Ahmed Cevdet Paşa, 1986b: 6-7).

17. yüzyıldan itibaren nitelik açısından bozulmaya başlayan bu geleneksel medreselerde, müderrislerin seçim ve yükseltilmesinde zaman zaman liyakat, bilgi ve beceri aranmamasının önemli rol oynadığı görülmektedir. Giriş kısmında da kısaca değinildiği üzere, medreselerin ıslahı düşüncesi ve çalışmaları, özellikle Tanzimat'ın ikinci yüzyılında, Meşrûtiyet'in tekrar ilanı ile (23 Temmuz 1908) yoğunlaşmıştır. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan hürriyet atmosferi medreseyi temsil eden ulemayı derinden etkilemiş, müderris ve talebelere, süreli yayınlarda yazarak ve konferanslar tertipleyerek problemleri hakkında kamuoyuna düşünce ve ıslah tekliflerini sunma imkânı sağlamıştır. Böylece Meşrutiyet devrinde her alanda değişiklikler yapıldığı gibi medreselerde de bazı başarılı ıslahat girişimleri olmuştur (Ertan, 1978: 9). Yukarıda bahsedilen yeni medrese örgütlenmelerini ve şimdi bahsedilecek olan bu ıslahat girişimlerini zaruri kılan ana sebebin, Osmanlı toplumunun çeşitli katmanlarına ait bireylerinin yüzlerini batıya çevirerek, düşünüş, dünya görüşü ve yaşama biçiminde farklılaşması, başka bir deyişle Osmanlı modernleşmesi olduğu düşünülmektedir.

### **2.1. Medâris-i İlmiye Nizamnamesi (13 Şubat 1910)**

Medreseler ile ilgili bu yoğun ilgi ve alakanın ilk semeresi olarak 1910 yılında, bütün medreselerde uygulanmak üzere ulum ve fenlere ait on iki yıllık bir taslak program hazırlanmıştır. Dönemin süreli yayınlarından, Sırat-ı Müstakim'de "Âlemi İslâm'a bir tebşir Medâris-i İslâmiyede bir hatve-i (adım) tekâmül" başlığı ile müjdelenerek verilen bu program için (Sırat-ı Müstakim, r. 1325/1910: 377-378), 30 Ocak'ta Fatih Tophane Medresesi'nde, büyük bir merasim hazırlanmıştır. Hoca Muhyiddin'in büyük emeği olan bu ıslahat programı (Şevketî, r. 1329: 19), dönemin padişahı tarafından (V. Mehmed Reşad) tasdiklenerek, 13 Şubat 1910 (r. 1325)/16 Safer 1328 tarihinde "Medâris-i İlmiye Nizamnamesi" adı altında, 48 madde halinde yayımlanmıştır (Düstur Tertib-i sâni, r. 1325/1910: 127-138). Nizamnamenin otuz birinci maddesinde "*Usûlü tadrîs ve tâlim ile tâyin olunan derslerin beyanındadır*" başlığı altında verilen ders cetvelinde fıkıh dersleri şöyle yer almıştır:

**Tablo 4:** Medâris-i İlmiye Nizamnamesi Ders Cetvelindeki Fıkıh Derslerinin Senelik Dağılımı

Sene	Dersin Adı
1	Herhangi bir fıkıh dersi yoktur.
2	Fıkıhdan Meraku'l-felâh,
3	Fıkıhdan Multeka,
4	Multeka,
5	Fenâri, Meâni (Muhtasar), İlm-i Ferâiz,
6	Herhangi bir fıkıh dersi yoktur.
7	Usûlu'l-fıkıh, Şerhi Menâr ve Şerhu'l-veciz,
8	Şerhu'l-Menar, Şerhu'l-veciz, Usûl-ı Sakk,
9	Herhangi bir fıkıh dersi yoktur.
10	Herhangi bir fıkıh dersi yoktur.
11. ve 12.	Hidaye

*Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1325/1910). “Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi”. (42), s. 134-135.

Yaklaşık bir yıl sonra 1911 yılında taşra medreseleri ile ilgili “Medâris-i İlmiye Nizamnâmesine Zeyl Olarak Tanzim Olunan Taşra Medârisi Nizamnâmesi” başlığı ile on maddelik ek kanun yayımlanmıştır. Nizamnamede medreselerin tekrar imar ve eğitim yönünden güçlendirilmesine vurgu yapılmış ve aynı ders programının uygulanması öngörülmüştür (*Medâris-i İlmiye Nizamnâmesine Zeyl Olarak Tanzim Olunan Taşra Medârisi Nizamnâmesi*, r. 1326/1911: 1-6).

Bir yandan medreselerde bu ciddi ıslahatlar yapılırken diğer taraftan sosyo-ekonomik şartlar ve devamlı savaş halinin netice alma noktasında çıkardığı zorlukları, 1914'lü yıllara gelindiğinde talebelerin gazetede yazılarından alıntılanan şu cümleler gözler önüne sermektedir. “...mektepen evvel program yapmak kadar gülünç bir şey olamaz. Zira bizde kâbil süknâ medrese yok. Mevcut medâris biz gençlerden başka –yazık gençliğe- hiçbir mahlûkun yaşayamayacağı bir rutubet hane, bunlar medrese değil...” (Talebe-i Ulûmdan Hasan Sabri, r. 1329/1914: 87). “Beş senelik bir zamanda –ki bize asır kadar gelmiştir- hiçbir emelimiz, hiçbir matlubumuz husul bulmadı...” (M. Satvet, r. 1329/1910: 345-346). Bu yıllarda talebelerin ve müderrislerin hem nitelik hem nicelik açısından medreselerde daha kapsamlı bir ıslahat talebini dillendirdikleri görülmektedir (Süleymaniye Dersiam Mücizlerinden Faik, r. 1329/1910: 21).

Medreselerin tekrar ıslah edilmesi için verilen mücadelenin ilk semeresi olarak, 1913 yılının aralık ayında Ders Vekâletine Islahı Medaris Encümeni tarafından yeni bir ıslah çalışması hazırlanıp sunulmuştur. Talebe-i ulûmdan biri bu hayırlı teşebbüsü gazete köşesine şöyle taşımıştır. “Bu günlerde her gördüğüm, ihtilat ettiğim, temasta bulunduğum, talebe-i ulûm arkadaşlarımın Süleymaniye’de bir eseri şetâret (sevinç) görüyorum. Lakin bu hal pek

yeni, o kadar ki bir iki haftalık bir meserret” (Küçük Ayasofya Talebe-i Ulûmdan Elmalılı Muhammed Ramiz, r. 1329/1913: 48).

## **2.2. Islah-ı Medâris Nizâmnâmesi (1 Ekim 1914)**

Ders Vekâletinin hazırladığı bu ıslahat programı, dönemin hem Şer’iye ve Evkâf Nâzırı hem de Şeyhülislamı olan Mustafa Hayri Efendi (1866-1921) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1910 yılına göre daha kapsamlı ve köklü bu ıslahat girişimi hem İstanbul’da hem de taşradaki medreselere yeniden bir düzen ve istikrar getirmiştir. Öncelikle Mart 1914’te Ders Vekâleti mühim bir teşebbüste bulunmuş ve bir taslak halinde Şeyhülislâmlık makamına yüksek ihtisas öğretim kurumu için müracaatta bulunmuştur. Bu taslak çalışmada, Medresetü’l-Mütehassısın adı verilen ihtisas kurumunun gerekçesi, şubeleri, okula kabul ve mezuniyet sonrası istihdam şartları anlatılmıştır (Sebilü’r-Reşad, r. 1329: 418-420).

Şeyhülislâmlık makamı uygun görmüş olacak ki bir hafta sonra 31 maddelik bir nizamname yayımlayarak bu taslak çalışmayı onaylamıştır. Bu medrese mütehassis müderris yetiştirmek üzere Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliye’de tahsil süresi dört sene olmak üzere beş şubeden mürekkep olarak açılmıştır. Bu şubeler; “Sarf ve Nahiv Şubesi”, “Mantık Şubesi”, “Fıkıh ve Usulü Fıkıh Şubesi”, “Kelam ve Hikmet Şubesi” ve “Tefsir ve Hadis Şubesi”nden müteşekkildir. Bu ihtisas medreselerine, medrese mezunu olup icazet sahibi olanlar kabul edilmiştir. Haftada altı gün ders görülecek ve talebeler fen ve teferruat derslerini birlikte okuyacak, ihtisas derslerini ise ayrı ayrı mütehassis müderrislerinden okuyacaktır. (Sebilü’r-Reşad, r. 1329: 11-12). Bu altı günün üç gününde esas dersler, iki gününde funûn-u cedide ve bir gününde de lûgat, inşıkak, edebiyat-ı arabiyeden Nehcü’l-Belâğa, Divân-ı İbn Fâriz, Usûlü Hadis, Arûz, Vaz’, Adâb ve Menadira gibi cüziyyat dersleri verilecektir (Sebilü’r-Reşad, r. 1329: 420). Mezun olanlara ise “Mütehassis Müderris” unvanı verilecektir (Sebilü’r-Reşad, r. 1329: 11-12). Bu kurum günümüzde doktora çalışmasını karşılığı olarak düşünülebilir. Çünkü hem ihtisaslaşma hem de medrese denilen ve bugün karşılığı üniversite olan bir bölümü bitirenlerin kabul edildiği bir okuldur. Mezun olanlara bugün doktorasını bitirenlere doktora unvanı verilmesi gibi “Mütehassis Müderris” kabul edilmesi de bunu göstermektedir.

1 Ekim 1914 (10 Zilkade 1332/18 Eylül 1330) tarihinde ise 24 madde olarak hazırlanan “Islah-ı Medâris Nizâmnâmesi”, padişah ve kabine üyeleri tarafından

imzalanarak yürürlüğe girmiştir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, 1334/1918: 657-663). Nizamnamenin esbab-ı mucibe layihasında, Medreselerin idare şekli, talebenin barınması, eğitimi ve istihdamı gibi konularda genişçe bilgi verilmiştir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, r. 1330-1333/1914-1917: 3-8; Ceride-i İlmiye, r. 1330/1914: 241-248).

Nizamname ile İstanbul'daki medreselerin çoğunluğu “Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi” adı altında birleştirilmiştir. Toplam tahsil süresi oniki yıl olan Medrese, Tâli Kısım-1 Evvel, Tâli Kısım-1 Sâni ve Kısım-1 Âli olmak üzere dörder yıllık üç kısma ayrılmıştır. Nizamnamenin diğer maddelerinde ise müderris, talebe ve sureti idareden bahsedilmiştir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, r. 1330-1333/1914-1917: 9-12). Her üç kısmın dersleri yine Padişah imzasıyla yayımlanmıştır (İlmiye Salnamesi Birinci defa, 1334/1918: 661-666). Altı yıllık ilkökul ile birlikte on sekiz yıllık bir öğrenim gerektiren Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesinin ders programlarında yer alan fıkıh derslerine bakılınca Üsküdar'da ihdas edilen bir yıllık hazırlık programında fıkıh dersi olmadığı görülmektedir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, r. 1334/1918: 663). Diğer kısımlar aşağıdaki tablolarda gösterildiği üzere şöyledir:

**Tablo 5:** Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi Tâli Kısım Fıkıh Dersleri Haftalık Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
Fıkıh (ve Ferâiz)	-	-	4	4	3	3	3	3
Usûl-i Fıkıh	-	-	-	-	-	-	2	2

*İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1334c/1918). “İslâh-ı Medâris Nizâmname’si”. s. 664-665.

**Tablo 6:** Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi Âli Kısım Fıkıh Dersleri Haftalık Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Fıkıh	4	4	4	4
Usûl-i Fıkıh	4	4	4	4
Ferâiz,	-	2	-	-
Hukûk ve Kavânin	-	2	2	2

*İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1334/1918). “İslâh-ı Medâris Nizâmname’si”. s. 666.

Nizamnamede programının Âli kısmında bir de Tarîh-i İlm-i Fıkıh ile berâber, Hilâfiyât dersinden bahsedilmekle birlikte haftalık programda ders saati belirtilmemiştir (Düstur Tertib-i sâni, r. 1330/1914: 1325-1330). Ders programlarının devamına Kısmı Mütahhasısın, beş senelik taşra medreseleri ve on yıllık Selahattin Eyyübi Külliyyeyi İslamisi tedrisat cetvelleri eklenmiştir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, 1334: 667-673).

Günümüz yüksek lisans çalışmasının karşılığı olarak düşünülebilecek iki yıllık “Mütahhasısın” kısmı; “Tefsir ve Hadisi Şerif”, “Fıkıh Şubesi” ve “Kelam ve Tasavvuf ve

Felsefe Şubesi” olmak üzere üç şubeden oluşmuştur. Fıkıh Şubesinin haftalık ders programında fıkıh dersleri şöyle yer almıştır:

**Tablo 7:** Dâru’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi Mütihazsîsîn Kısmı Fıkıh Şubesi Dersleri Haftalık Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf
Usûl-i Fıkıh	6	6
Fıkıh-ı Hanefî	4	4
Fıkıh-ı Mâlikî	2	2
Fıkıh-ı Şâfiî	2	2
Fıkıh-ı Hanbelî	2	2
Hilaf ve Cedel	4	4
Tarihi Fıkıh	2	2

*İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1334/1918). “İslâh-ı Medâris Nizâmnâmesi”. s. 667.

Beş yıllık Taşra Medreseleri tedrisat cetvellerine bakıldığında sadece fıkıh dersine, 1. 2. 5. sınıflarda 2’şer saat 3. ve 4. sınıflarda 3’er saat ve 5. sınıfta 2 saat yer verildiği görülmektedir (İlmiye Salnamesi Birinci defa, 1334/1918: 667).

On yıllık Selahattin Eyyübi Külliyye İslamisi tedrisat cetvellerine bakıldığında ise klasik fıkıh dersleri yanında yeni çıkarılan kanunlarla ilgili derslere de yer verildiği görülmektedir. Böylece medrese ıslahat programlarında ilk defa Tanzimat dönemi çıkarılan kanunların okutulmaya başlandığı görülmektedir. Ayrıca programda bir ders sınıflara göre farklı konulara ayrılmıştır. Örneğin “İlmi Fıkıh” dersi konuları ile birlikte on sınıfa haftalık 28 saat olarak dağıtılmıştır. Program cetveli biraz detaylı olması hasebiyle aşağıda ilk beş yılı ayrı son beş yılı ayrı olmak üzere tablo olarak düzenlenmiştir. Programda fıkıh dersi olmayan sınıflar insicam açısından silinmiştir.

**Tablo 8:** On yıllık Selahattin Eyyubi Külliyye İslamisi Fıkıh Dersleri Haftalık Çizelgesi

Dersler	Sınıflar				
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
İlmi Fıkıh 28 Saat	2 (İbadat)	2 (İbadat)	2 (İbadat)	2 (Nikah ve Talak)	2 (Nikah ve Talak)
	3 (Muamelat)	4 (Muamelat)	3 (Muamelat)	2 (Ukubat)	3 (İlmi Hilaf)
Usûl-i Fıkıh 12 Saat	-	3	3	3	3
	2 (Hukûk-i Esasiye ve İdariye)	1 (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)	1 (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)	1 (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)	1 (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)
Ulûm-i Hukûkiyye 22 Saat	2 (Hukûk-i Düvel)	1 (Ahkâm ve Evkâf), 1 (Hukûk-i Esasiye ve İdariye)	1 (Ahkâm ve Evkâf), 1 (Hukûk-i Esasiye ve İdariye)	1 (Ahkâm ve Evkâf), 1 (Hukûk-i Esasiye ve İdariye)	1 (Ahkâm ve Evkâf), 1 (Hukûk-i Esasiye ve İdariye)
	2 (Ceza Kanunu)	1 (Ticârât-i Beriyye)	1 (Ticârât-i Beriyye)	1 (Ticârât-i Beriyye)	1 (Ticârât-i Beriyye)
		2 (Usûl-i Cezâiyye)	2 (Usûl-i Cezâiyye)	2 (Usûl-i Cezâiyye)	2 (Usûl-i Cezâiyye)
		2 (Usûl-i Hukûkiyye)	2 (Usûl-i Hukûkiyye)	2 (Usûl-i Hukûkiyye)	2 (Usûl-i Hukûkiyye)

*İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1334/1918). “İslâh-ı Medâris Nizâmnâmesi”. s. 670-673.

Dâru’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesinin her üç kısmı için tedrisine karar kılınan kitapların nasıl okutulacağını açıklayan bir muhtıra da yayımlanmıştır (İlmiye Salnamesi

Birinci defa, r. 1330-1333/1914-1917: 18-23). Ayrıca Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medreselerine mahsus, bütün konuları ihtiva eden 81 maddelik bir talimatname yürürlüğe koyulmuştur (İlmiye Salnamesi Birinci defa, r. 1330-1333/1914-1917: 24-35). Oldukça kapsamlı ve ciddi bu ıslahat uygulamasından da istenen verim elde edilememiş ve çok geçmeden Şeyhülislam Musa Kazım Efendi zamanında bu medreselerin bütün kısımlarının öğrenim süreleri, üçer sene olarak değiştirilmiş ve dersler de hemen aynı tarzda kalmıştır (Ertan, 1978: 10).

### 2.3. Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun (8 Mayıs 1917)

Şeyhülislam Musa Kazım 5 Recep 1334 / 25 Nisan 1332 (8 Mayıs 1917) tarihinde, sürekli harpler sebebiyle dağılan ve düzeni bozulan medreseyi yeniden toparlamak ve bir sistem altında birleştirmek için, “Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun” ismini taşıyan, 16 maddeden ibaret yeni bir nizamnâme çıkarmıştır (Düstur Tertib-i sâni, 1928: 598-600). Bu Nizamname ile medrese, öğretim süreleri 3'er yıllık, İhzârî (hazırlık), İbtidâi Hariç, İbtidâi Dâhil ve Sahn adları ile derecelere ayrılmıştır. İhzârî (hazırlık) bölümünde fıkıh dersi mevcut değildir (Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisîn Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi. r. 1338-1340/1922-1924: 9). Diğer kısımlarda fıkıh ile ilgili dersler şöyledir:

**Tablo 9:** Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun'un Program Cetveline Göre Fıkıh Dersleri Haftalık Çizelgesi

Kısımlar	Dersler	Müderrislerinin İsimleri	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
<b>İbtidai Hariç</b>	Fıkıh	Fatih Dersiâmlarından Ardanışlı Yusuf Ziya Efendi			4
		Fatih Dersiâmlarından Medineli Osman Efendi			4
		Fatih Dersiâmlarından Timurçinli Ahmed Ahmed Efendi		4	
		Fatih Dersiâmlarından Dıramalı Mahmud Hamid Efendi		4	
		Ayasofya Dersiâmlarından Süleymaniyeli Reşid Efendi	3		
		Fatih Dersiâmlarından Bayındırlı Mustafa Efendi Fatih Dersiâmlarından Vezirköprülü İbrahim Zühdü Efendi	3 3		
<b>İbtidai Dâhil</b>	Fıkıh	Fatih Dersiâmlarından Giresunlu Muhammed Nusret Efendi		3	-
		Fatih Dersiâmlarından Rizeli Hikmet Efendi	4		
		Fatih Dersiâmlarından Aylağanlı Muhammed Emin Efendi	4		
		Usûl-i Fıkıh	Fatih Dersiâmlarından Sirozlu Ahmed Şükrü Efendi	-	
<b>Sahn</b>	Fıkıh	Fatih Dersiâmlarından Sivashlı Hafız Tevfik Efendi		2	
		Fatih Dersiâmlarından Dağistanlı Mîr Salih Efendi	-	-	3
		Fatih Dersiâmlarından Şiranlı Ahmed Efendi			3
		Usûl-i Fıkıh	Fatih Dersiâmlarından Şümnîli Abdullah Hulusi Efendi	3	
		Bayezid Dersiâmlarından Malatyalı Ömer Hulusi Efendi		3	

Fatih Dersiâmlarından Rizeli Muharrem Efendi	3
Bayezid Dersiâmlarından Araçalı Kamil Efendi	3

*Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisin Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi.* (r. 1338-1340a/1922-1924). s. 6-8, 11-18.

1914 yılında “Islah-ı Medâris Nizâmnamesi” ile ihtisas için kurulan Medresetü'l-Mütehassısın ise; üç yıllık Medrese-i Süleymaniye adıyla üç şube haline getirilmiştir. Bu şubeler; “Tefsir ve Hadis Şubesi” “Fıkıh ve Usulü Fıkıh Şubesi” ve “Kelam ve Hikmet Şubesi”nden müteşekkildir. Bu şubeler aslında 1914 yılında açılan dört yıllık “Medresetü'l-Mütehassısın” medresesi ile aynıdır. Ancak şube ve yıl olarak farklılık arz eder. Medrese-i Süleymaniye'nin Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh şubesinde ders saatleri her üç sınıfta da aşağıdaki şekilde eşit dağıtılmıştır. Aynı şekilde ders saatleri de müderrislere eşit olarak pay edilmiştir. Mesela üç sınıfta toplam 15 saat Fıkıh-ı Hanefi dersi üç müderrise 5'er saat olarak verilmiştir. Eğer bir dersin bir müderrisi varsa bütün sınıflara dersi vermektedir.

**Tablo 10:** Medrese-i Süleymaniye Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Şubesi Fıkıh Dersleri Haftalık Çizelgesi

Dersler	Müderrislerinin İsimleri	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Fıkıhı Hanefi	Dersiâmdan Menteşeli Yakub Efendi Dersiâmdan Hemşinli Yusuf Dehri Efendi Dersiâmdan Nevşehirli Halil Vehbi Efendi	5	5	5
Fıkıhı Şafiî	Hakkari Seyyid Taha Efendi	2	2	2
Fıkıhı Mâlikî	Rebiî Menla Bey Efendi	1	1	1
Fıkıhı Hanbelî	Dersiâmdan Maalkaralı Muhammed Emin Efendi	1	1	1
Usûl-i Fıkıh	Dersiâmdan Bafralı Ahmed Hamdi Efendi Dersiâmdan Prizrinli Hüseyin Necmeddin Efendi Dersiâmdan Erzincanlı Üveys Vefa Efendi	5	5	5
Hilâfiyat	Eyyübi Zâde Şamlı Tefik Efendi	2	2	2
Tarihi Fıkıh	Ali Vehbi Efendi	2	2	2

*Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisin Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi,* (r. 1338-1340a/1922-1924). s. 5, 10.

Doktora düzeyinde bir eğitim kurumu olan Medrese-i Süleymaniye bitirenlerin Dersiam olabilmeleri için Doktora tezine benzeyen bir çalışmayı da tamamlamaları şöyle şart koşulmuştur: “imtihan ile mezun olan bir efendi, şubesi müderrisi canibinden tensib edilecek bir mevzuu mühim üzerine bir risale tertip eylemesi ve bu risalenin müderrisin canibinden kabul edilmesi muktezidir” (*Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisin Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi,* r. 1338-1340/1922-1924: 5).

Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi yaklaşık altı ay sonra, Nizamnamenin beşinci maddesine dayanarak 16 Zilhicce 1335, 4 Teşrin-i evvel 1333 (17 Ekim 1917) tarihinde, “Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesiyle Taşra Medârisi Hakkında Nizamname” adıyla taşra



medreseleri için 39 maddeden ibaret daha teferruatlı bir nizamnâme yayımlamıştır (Düster Tertib-i sâni, 1928: 745-752). Bu Nizamnamenin 27. maddesinde bahsedilen Medrese-i Süleymaniye Kürsilerinden Fıkıh şubesinin kürsi adı ve kürsi adetleri şöyledir: Fıkıh-ı Hanefi 3 kürsi; Fıkıhı Şafîî, Fıkıhı Mâlikî ve Fıkıhı Hanbelî, Hilâfiyat ve Tarih-i Fıkıh 1'er kürsi; Usûl-i Fıkıh 3 kürsi olarak belirlenmiştir (Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisîn Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi, r. 1338-1340/1922-1924: 26). Aynı maddede medrese dersleri de haftalık program olmaksızın belirlenmiştir. Buna göre, Medrese-i Sahn'da, Usûl-i Fıkıh, Fıkıh-ı Hanefi ve Malûmat-ı Hukukiye dersleri yer almıştır. İbtidai Dâhil kısmında, Fıkıh ve Malûmat-ı Hukukiye dersleri varken; İbtidai Hariç'te, sadece Malûmat-ı Medeniye ve Hukukiye dersi mevcuttur. İhzârî sınıfında ise herhangi bir fıkıh dersi yoktur (Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisîn Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi, r. 1338-1340/1922-1924: 28).

#### **2.4. Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi (8 Mayıs 1921)**

23 Nisan 1920 tarihinde, daha Milli mücadelenin ilk günlerinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla teşekkül eden TBMM Hükümetinde yer alan Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletinin bünyesinde seçmiş olduğu encümen rehberliğinde Daru'l-Hilafe medreselerinin ıslahı üzerinde durulmuş asrın icaplarına göre yeni bir program hazırlanmıştır. Bu program neticesinde, Osmanlı Devleti'nin son yıllardaki medrese ıslahatının tecrübesinden yararlanılarak 8 Mayıs 1921 (30 Şaban 1337) tarihinde TBMM'ce 26 maddelik "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" Bakanlar Kurulu, Başbakan ve TBMM Başkanı tarafından imzalanarak kabul edilmiştir (Sırat-ı Müstakîm, 1337/1921: 136-137).

Nizamnameye göre, Darü'l-Hilafe medreseleri yalnız İhzari sınıflar iki sene diğer bölümler üçer sene olmak üzere ihzari, ibtida-i Hariç, ibtida-i Dâhil ve Sahan kısımlarına ayrılmıştır. Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi zamanında kurulan, Musa Kazım Efendi zamanında Süleymaniye Medresesi adını alan Medresetü'l-Mütehassısının derslerinde bazı değişiklikler yapılmış Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medarisi talimatnamesi hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre Fıkıh ve Usul-i fıkıh şubesinde haftada 18 saat olarak belirlenen dersler, Fıkıh-ı Hanefi, Fıkıh-ı Şafii, Fıkıh-ı Maliki, Fıkıh-ı Hanbeli, Usul-i Fıkıh, Hilafiyet ve Tarih-i Fıkıh olarak belirlenmiştir (Ertan, 1978: 10). Diğer kısımların dersleri Nizamnamenin 24. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre Kısm-ı Evvel'in 1. ve 6. senelerinde fıkıh dersi yoktur.

2. ve 3. sene dört ders Halebî, 5. sene beş ders Mültekâ, bir ders Ferâiz okutulacaktır. Kısm-ı Sâni'nin, 7. senesinde iki ders Ferâiz, 9. ve 10. senelerinde beşer ders Usûl-i Fıkıh, 11. senesinde beş ders Usûl-i Fıkıh ve iki ders Mecelle, 12. senesinde beş ders Dürer'in Muamelat kısmı okutulacaktır. 8. sınıfta herhangi bir fıkıh dersi yoktur (Sırat-ı Müstakîm, r. 1337/1921: 136).

Nizamnamede, medreseler Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleri ile Medârisi atîkanın ıslahından hâsıl olan Medâris-i İlmiye olarak iki tür olarak zikredilmiştir. Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreselerinin, teşkilatı ve sureti idaresi başkaca bir talimatnameye tabi olduğundan bu nizamname sadece Medâris-i İlmiye için düzenlenmiştir. Medâris-i İlmiyenin, tahsil süresi 12 yıl olarak belirlenmiş ve sureti idaresi talebe ve müderrislerin vazifeleri ile ders programı detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Sırat-ı Müstakîm, r. 1337/1921: 135).

### **Tartışma ve Sonuç**

Osmanlı Devleti'nde medreseler kültür ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir fonksiyonu icra etmişlerdir. Tanzimat Dönemi'ne kadar dinî ilimlerin yanı sıra pozitif ilimlere ağırlık verilen medreseler aynı zamanda fıkıh eğitim sisteminin de omurgasını oluşturmuşlardır. Osmanlı'nın son döneminde yaklaşık 19. asrın ortalarına kadar, medreseler Devlet'in ihtiyacı olan hemen hemen bütün bürokratları, devlet adamlarını özellikle de dini hayatın şekillenmesinde önem arz eden hâkim, müftü ve savcı gibi görevlileri yetiştirmiş ve istihdam etmiştir. Ancak bu son dönemde yaşanan bazı olaylar medreselerde liyakat ve mülazemet sisteminin bozulmasına sebep olmuştur.

Genel olarak bakıldığında, ulemanın prestijinin sarsılmasına ve ilim müessesesinin bozulmasına neden olan bazı durumların başında mevalizadelere (ulema çocukları) tanınan ayrıcalıklar gelmektedir. Bir başka neden, bir kısım ulemanın ilimden uzaklaşarak, teşrifat ve protokol kaideleri içinde boğulmasıdır. Ayrıca ulemanın çeşitli sebeplerle görevlerinden alınmaları, medrese programlarında çeşitli fikir ve mülâhazalarla değişiklik yapılarak akli ilimlerin giderek kalkmasına ve derslerin zayıflamasına yol açmış medreselerin ve talebenin seviyesini düşürmüştür. Bu gelişmeler ulemayı atalete ve rahatlığa sevk etmiş, sistemli olarak çalıştırılması gereken Osmanlı ilmiye teşkilatının temelini oluşturan mülazemet sisteminde bozulmalara sebebiyet vermiştir. Bu sebeplerin yanında modernleşme ve siyasi manipülasyonlar da ulemanın itibarının zedelenmesinde önemli rol oynamıştır.

Çalışmada genişçe değinildiği gibi bu gelişmeler medreselerde ıslahat çalışmalarını gerekli kılmıştır. Bir taraftan geleneksel eğitim kurumlarında bahsedilen ıslahat nizamnameleri ile düzenlemeye gidilirken, diğer taraftan Tanzimat Dönemi'nde yaşanan kırılmalar neticesinde oluşan yeni hukuk sistemine uyum sağlamak üzere hususi kadı medreseleri açılmıştır. Aynı zamanda halkın irşad edilmesi ile görevli din adamlarının kalitesini artırmak için de hususi irşad medreseleri kurulmuştur. Bütün bu ıslahat faaliyetlerini yürüten Tanzimat aydınları Osmanlı medeniyeti ile Batı uygarlığını uzlaştırma çabası içinde olmuşlardır. Ancak bu sentez bir kabın içerisindeki farklı yoğunluktaki iki sıvı gibi kalmıştır. Çünkü İslam medeniyetinin kökenleri Müslümanların Altın Çağ olarak niteledikleri “Asr-ı Saadet”e uzanırken, Batı uygarlığının kökenleri antik Yunan’a çıkmaktadır. Bu da sentezi mümkün kılmamış aksine bir paradigma ortaya çıkarmış ve ortak bir eğitim amacı ya da eğitim felsefesi oluşturulamamıştır.

Geleneksel medreselerle ilgili yapılan ıslahat çalışmalarına bakıldığında daha çok pozitif bilimlerin yeniden programa alınması dışında fıkıh eğitimi açısından yeniliğe gidilmediği görülmüştür. Ancak Selahaddin Eyyübi Külliyesi gibi hilafet merkezi dışında kurulan medreselerde yeni hukuk sistemine uygun derslere son sınıflarda yer verilmiştir. Bu yeni ıslahat nizamnamelerinde dikkat çeken bir husus ihtisas medreseleridir. Günümüz yüksek lisans, doktora çalışmalarına benzer programları olan bu medreselere, bugünkü üniversite düzeyinde mezunlar kabul edildiği görülmüştür. Özellikle bu ihtisas medreselerinden “Medrese-i Süleymaniye”yi bitirenlerin dersiam olabilmeleri için doktora tezine benzeyen bir çalışmayı da tamamlamalarının şart koşulması bu düşüncüyü kuvvetlendirmiştir. Ayrıca bu ihtisas medreselerinde branşlaşmaya da gidildiği görülmektedir.

Yeni açılan hususi medreselerden kadı yetiştirmek üzere kurulan “Medresetü'l-Kudât”ın programı incelendiğinde büyük oranda Tanzimat Dönemi'nde iktibas yoluyla veya özgün olarak oluşturulan hukuk sistemine uygun dersler verildiği görülmüştür. Bu durum medreselerin daha çok modern dönemdeki mahkemelere eleman yetiştirmek üzere kurulduğu izlenimini vermektedir. Yeni açılan hususi irşad medreselerindeki fıkıh eğitimi incelendiğinde daha çok halkın ihtiyacının dikkate alındığı ve din görevlilerinin hukuki yeterliliklerini artırma amacı güdüldüğü görülmüştür.

Islahat çalışmaları ve yeni kurulan medreselerin programları kalite açısından yüksek görülmesine rağmen arzu edilen sonuç elde edilememiştir. Bunun başlıca sebebi Devlet'in bu son döneminde başta Balkan Harbi ve I. Dünya savaşı olmak üzere devamlı bir savaş halinde bulunması olduğu söylenebilir. Böylece on altı yaşın üzerindeki medrese talebelerinin neredeyse büyük çoğunluğu ve müderrisleri gönüllü olarak savaşa katılmış ve medreseler savaş durumunda hastane, barınma gibi farklı amaçlarla kullanılmak durumunda kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra bir müddet daha eğitim-öğretime devam eden medreselere gereken önemin verildiği söylenebilir. Ancak tüm bu medreseler 1924'e kadar açık kalabilmiştir. 3 Mart 1924 (26 Recep 1342) tarih ve 429 numaralı kanunla, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti lağvedilmiş ve TBMM tarafından aynı tarihte çıkarılan 430 sayılı Tevhidi Tedrisat kanunu ile de bu vekaletle bağlı bütün medreseler Maarif Vekaletine devredilmiştir (Anonim, r. 1340/1924: 322). Bu kanunun çıkarılmasından kısa bir süre sonra kanuni bir gerekçe gösterilmeden bütün medreseler kapatılmıştır. O zaman bu müesseselerde bazı öğrenciler yüksek tahsilini bitirmiş ve ihtisas sınıflarına ayrılmış ve bazı öğrenciler de ihtisas kısmında okumaktaydı. Medreselerin ihtisas ve yüksek kısımlarının da lağvedilmesi üzerine, bu kısımlara devam eden öğrencilerden beşyüzü, İstanbul Darülfünunda Maarif Vekaleti tarafından ihdas edilen ilahiyat fakültesine nakledilmiştir. Diğer Darü'l-Hilafe Medreseleri de buldukları Vilayetin adını almak üzere İmam-Hatib Mektebine dönüştürülmüştür.

### **Kaynakça**

- Ahmed Cevdet Paşa. (1986). *Tezâkir 40*. M. C. Baysun (neşr.). TTK Basımevi, Ankara.
- Aksekili Ahmed Hamdi. (r. 1327/1912). "Şeriatı Menfaat ve Keyiflerine Alet Eden Vaizler". *Sebilü'r-Reşad*, 7 (182), s. 408-409.
- Aksekili Ahmed Hamdi. (r. 1339a/1923). "Medresetü'l-İrşad". *Sırat-ı Müstakim*, 21 (538-539), s. 142-144.
- Aksekili Ahmed Hamdi. (r. 1339b/1923). "Yeni İslam Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor". *Sebilü'r-Reşad*, 21 (522), s. 11-16.
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul, Kültür Koleji Yayınları.
- Albayrak, S. (1972). *Son Devrin İslâm Akademisi: Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye*, İstanbul, Şamil Yayınevi.
- Ali Himmet Aksekili. (r. 1329/1913). "Muzır Vaizler". *Medrese İtikadları*, (15), s. 118-120.
- Ceride-i İlmiyye*, (h. 1338/1919). "Medresetü'l-İrşad Teşkilatı". 5 (51), s. 1639-1641.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1330/1914). "5 Safer 1332 tarihli Medreset-ül-Kuzât Nizâmnâmesine Müzeyyel Nizâmnâme", 6 (519), s. 1255-1256.
- Düstur Tertib-i sâlis*, (r. 1340/1924). "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", 5 (63), s. 322.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, Dergah Yayınları.

- Babanzade Ahmed Naim. (r. 1324/1908). “Vaizler: Vaiz nedir? ”. *Sırat-ı Müstakim*, 1 (2), s. 22-23.
- Balıkesirli Sireti. (r. 1326/1911). “Ulema-yı Muhterememize Bir İhtar-ı Naçizane”. *Sırat-ı Müstakim*, 4 (94), s. 281.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul, İrfan Matbaası.
- Berkes, N. (1998). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Beyanülhak*, (r. 1325/1909). “Vaizlere İhtar”. 2 (39), s. 877-879.
- Bilsel, C. (1943). *İstanbul Üniversitesi Tarihi*. İstanbul, Kenan Matbaası.
- Bursa Mebuslarında Ömer Fevzi, (r. 1324/1909). “İslah-ı Medaris”. *Beyânü’l-Hak*, 1 (15), s. 324-325.
- Ceride-i İlmiye*, (r. 1330/1914). “İslah-ı Medaris Nizamnamesi’nin Esbabı Mucibe Lâyihası”. 1, s. 241-248.
- Çelebi, A. (1998). *İslam Eğitim Tarihi*. A. Yardım (çev.). İstanbul, Damla Yayınevi.
- Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medresesi Ders Programlarıyla Müderrisîn Kadrosu ve Medaris Kanunu ve Nizamnamesi*. (r. 1338-1340/1922-1924). İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- Düstur Tertib-i sâni*, (1928). “Dâru’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi’yle Taşra Medâris-i Hakkında Nizamnâme”. 9 (3034), s. 745-752.
- Düstur Tertib-i sâni*, (h. 1289/1873). “Nüvvab Hakkında Nizamnâme 17 Recep 1271 (1854)”. 1 (1), s. 321.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1325/1910). “Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi”. 2 (42), s. 127-138.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1329/1913). “Alay ve Tabûr İmamlarının Vezâif-i Tedrîsiyyeleri Hakkında Nizamnâme”. 6 (1776), s. 332-333.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1329/1913). “Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesi”. 6 (66), s. 146-150.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1329/1914). “Medresetü’l-Vâizin Nizamnâmesi”. 6 (116), s. 212-215.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1330/1914). “Cevâmî ve Mesâcid-i Şerîfede Vaaz ve Nasihat Edecek Ulema Hakkında Nizamnâme”. 6 (1788), s. 375.
- Düstur Tertib-i sâni*, (r. 1330/1914). “İslah-ı Medaris Nizamnamesi” 6 (1961), s. 1325-1330.
- Düstur Tertib-i sâni*. (1928). “Medarisi İlmiye Hakkında Kanun” 9 (241), s. 598-600.
- Düstur, Tertib-i Sâni*, “Tevcihat-ı Cihât Nizamnâmedir r. 1329/1913”, C. 5, N., 244, Matbaâyı Âmire, İstanbul 1332, s. 608-617.
- Ekinci, E. B. (2016). *İslâm Hukuku Tarihi*. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye maarif tarihi*. (C 1), İstanbul, Eser Neşriyat.
- Ergün, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri: 1908-1914*. Ankara, Ocak Yayınları.
- Ertan, V. (1978). “Tarihte Darü’l-Hilafe Medreseleri ve Medresetü’l-Mütehassisin”. *Tohum, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (9) 106, s. 9-11.
- Fatin, M. (r. 1324/1909). “Tedisat ve Medaris”. *Beyânü’l-Hak*, 1 (8), s. 166-169.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. E. Kuşdil (çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- H. (r. 1329/1913). “Medresetülvaizin”. *Sebilü’r-Reşad*, 21 (273), s. 194-195.
- Hanioğlu, M. Ş. (1992). “Batılılaşma”. *Diyanet İslâm ansiklopedisi* (C 5, 148-152). Ankara: TDV Yayınları.
- Hatipzâde Ahmed Vasfî, (r. 1329/1913). “Medâris-i İlmiye”. *Sebilü’r-Reşad*, 10 (230), s. 95-98.
- Hayrü’l-Kelam*, (r. 1329/1914). “Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesi Mabad”. 1 (10), s. 80.
- Hayrü’l-Kelam*, (r. 1329/1914). “Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesi”. 1 (9), s. 71-72.
- İleri, C. N. (r. 1331/1915). *İttihâd-ı İslâm: İslamın Mazisi, Hali, İstikbali*. Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul.

- İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1330-1333/1914-1917). *Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi*. Matbaayı Ahmed Kamil: İstanbul.
- İlmiye Salnamesi Birinci defa*, (r. 1334/1918). "İslâh-ı Medâris Nizâmname'si". s. 657-663.
- İlmiyeyi Müntesibinden Biri, (r. 1324/1908). "Medâris-i İlmiye". *Beyânü'l-Hak*, 1 (12), s. 276-278.
- Kara, İ. (1994). *İslamcıların Siyasi Görüşleri*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kaş Kazasından Müderris İbrahim Tosun. (r. 1329/1913). "(Medreseliler Mektebliler) Lakırdıları Ortadan Kaldırmalıdır". *Hayrî'l-Kelam*, 1 (2), s. 14-15.
- Kazıcı, Z. (1979). *Osmanlılarda İmamlık*. İstanbul, Nesil Yayıncılık.
- Koray, E. (1991). *Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde Tanzimât*. İstanbul, MÜ Yayınları.
- Küçük Ayasofya Talebe-i Ulûmdan Elmalılı Muhammed Ramiz. (r. 1329/1913). "İslahı Medâris Müjdeleri". *Hayrî'l-Kelam*, 1 (2), s. 47-48.
- Lewis, B. (1975). *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*, N. Önol (çev.). Ankara, Varlık Yayınevi.
- Lewis, B. (2003). *İslam'ın Krizi*, A. Yılmaz (çev.). İstanbul, Literatür Yayınları.
- M. Saffet. (r. 1326/1911). "Medreselerimiz". *Beyânü'l-Hak*, 4 (87), s. 1642-1645.
- M. Satvet. (r. 1329/1910). "İslahı Medâris Talebi Hakkında". *Sebilü'r-Reşâd*, 10 (245), s. 345-346.
- M. Satvet. (r. 1330/1914). "Medreselere Ait Bir Dertleşme". *Hayrî'l-Kelam*, 1 (33), s. 258-259.
- Mardin, Ş. (1993). . *Bediüzzamman Sâid Nursî Olayı – Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, M. Çulhaoğlu (çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Medâris-i İlmiye Nizamnamesine Zeyl Olarak Tanzim Olunan Taşra Medârisi Nizamnamesi*, (r. 1326/1911). Matbaayı Âmire: İstanbul.
- Medrese ve Mekteplilerden Buldanlı Emin Ali. (r. 1329/1913). "Mektebliler Nazarında Medreseliler". *Medrese İtikadları*, 1 (6), s. 50.
- Medreselilerden İbnü'l-Hasan M. Necati. (r. 1329/1913). "Medreselerin İslahı İçin Ne Yapılmalıdır?". *Medrese İtikadları*, 1 (10), s. 82.
- Medresetü'l-Kuzat Nizamnamesi*, (r. 1338-1340/1922-1924). İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- Mehmed Şükrü. (r. 1328/1912). "Vaizlerimiz Hakkında Bir Kaç Söz". *Beyanülhak*, 2 (39), s. 3052-3054.
- Meriç, C. (1983). "Batıda ve Bizde Aydının Serüveni", *CDTA*, (C 1, 130-137). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öcal, M. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul, Düşünce Kitabevi.
- Özcan, T. (2007). Osmanlılar (Medeniyet Tarihi / Sosyal Hayat / Dinî Hayat / Dinî Teşkilât ve Görevliler). *Diyanet İslâm ansiklopedisi* (C 33, 539). Ankara: TDV Yayınları.
- Öztürk, C. (2007). Osmanlılar (Eğitim ve Eğitim Kurumları). *Diyanet İslâm ansiklopedisi* (C 33, 565-568). Ankara: TDV Yayınları.
- Raşid Uşşaki. (r. 1330/1914). "Fena Değil Fakat Medreseliler Ne Yapsın?". *Hayrî'l-Kelam*, 30, s. 238-239.
- Sarıkaya, Y. (1997). *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul, İz Yayıncılık.
- Sebilü'r-Reşâd*, (r. 1329/1913). "Ders Vekalet-i Celilesinin Mühim Bir Teşebbüsü: Medresetü'l-Mütehassisin". 9 (286), s. 418-420.
- Sebilü'r-Reşâd*, (r. 1329/1913). "Ders Vekalet-i Celilesinin Mühim Bir Teşebbüsü: Medresetü'l-Mütehassisin Nizamnamesi". 11 (287), s. 11-12.
- Sırat-ı Müstakîm*, (1337/1921). Medarisi İlmiye Nizamnamesi". 19, s. 136-137.
- Sırat-ı Müstakîm*, (r. 1325/1910). "Âlemi İslâm'a bir tebşir Medâris-i İslâmiyede bir hatve-i (adım) tekâmül". 3 (76), s. 377-378.
- Sırat-ı Müstakîm*. (r. 1337/1921). "Medâris-i İlmiye Nizamnamesi". 11 (481), s. 135-136.

- Sireti, (r. 1328/1912). “Ramazan Vaizleri”. *Sebilü'r-Reşad*, 1-8 (21-203), s. 403-405.
- Süleymaniye Dersiam Mücizlerinden Faik. (r. 1329/1910). “İslahı Medâris Münasebetiyle”. *Hayrî'l-Kelam*, (1) 3, s. 21-22.
- Şevketî, E. E. (r. 1329/1913). *Medâris-i İlmiye Islâhat Programı*. Hürriyet Matbaası, İstanbul.
- Şimşirgil, A. ve Ekinci, E. B. (2009). *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*. KTB Yayınları, İstanbul.
- Tahirül Mevlevî. (r. 1335/1919). “Halkı Cahil Vaizlerin Elinden Kurtarmak Lazım”. *İtisam*, 1 (33), s. 308-312.
- Talebe-i Ulûmdan Hasan Sabri. (r. 1329/1914). “İslahı Medâris Hakkında Birkaç Söz”. *Hayrî'l-Kelam*, 11, s. 86-88
- Tunaya, T. Z. (1962). *İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler*. Baha Matbaası, İstanbul.